

United Nations
Association
Poland

FORUM
MŁODYCH
DYPLOMATÓW

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA I STRATEGIE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

PERSPEKTYWA MIĘDZYNARODOWA

CZĘŚĆ II

DYPLMACJA, ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ
I PRAWA CZŁOWIEKA W GLOBALNEJ PERSPEKTYWIE

REDAKCJA NAUKOWA

ANNA KALISZ

ARCHAEOGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA
I STRATEGIE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA -
PERSPEKTYWA MIĘDZYNARODOWA

CZĘŚĆ II:
DYPLOMACJA, ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ
I PRAWA CZŁOWIEKA W GLOBALNEJ PERSPEKTYWIE

REDAKCJA NAUKOWA
DR HAB. ANNA KALISZ

United Nations
Association
Poland

FORUM
MŁODYCH
DYPLOMATÓW

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA
I STRATEGIE OCHRONY
PRAW CZŁOWIEKA
PERSPEKTYWA MIĘDZYNARODOWA

CZĘŚĆ II
DYPLOMACJA, ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ
I PRAWA CZŁOWIEKA W GLOBALNEJ PERSPEKTYWIE

REDAKCJA NAUKOWA
ANNA KALISZ

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

REDAKCJA NAUKOWA
DR HAB. ANNA KALISZ

RECENZJA NAUKOWA
PROF. DR HAB. MACIEJ PERKOWSKI

KOREKTA REDAKTORSKA, SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI
KAROL ŁUKOMIAK

Sfinansowano ze środków pochodzących z darowizny przekazanej na cele statutowe
Stowarzyszenia Narodów Zjednoczonych w Polsce

**United Nations
Association
Poland**

**FORUM
MŁODYCH
DYPLOMATÓW**

© copyright by authors & ArchaeGraph

ISBN: 978-83-67959-98-8

Wersja elektroniczna dostępna na stronie internetowej wydawcy:
www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

WARSZAWA-ŁÓDŹ 2024

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE.....	9
SPRAWIEDLIWOŚĆ KLIMATYCZNA W UJĘCIU PRAW CZŁOWIEKA: WYZWANIA DLA DYPLOMACJI ŚRODOWISKOWEJ.....	11
BASIŃSKI BARTOSZ, ŻUCHOWSKA RITA	
WYZWANIA DLA WOLNOŚCI PRASY W ERZE INFORMACJI.....	25
CHEŁMINIAK KACPER, POBIHON JAROSŁAW JAN	
WPŁYW SANKCJI MIĘDZYNARODOWYCH NA PRAWA OBYWATELSKIE I POLITYCZNE.....	41
FISZER BARTŁOMIEJ	
ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ A PRAWA CZŁOWIEKA: WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA W DĄŻENIU DO OSIĄGNIĘCIA CELÓW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU.....	51
FONFARA PIOTR	
„CYBERDYPLOMACJA” I PRAWA CZŁOWIEKA: NOWE HORYZONTY WSPÓŁCZESNEJ POLITYKI MIĘDZYNARODOWEJ.....	67
GÓRSKI DANIEL, KACHNIK ALEKSANDRA	
PRAWO DO WYZNANIA I RELIGII W ŚWIECIE WIELOKULTUROWYM: WYZWANIA DLA DYPLOMACJI MIĘDZYRELIGIJNEJ - CASE STUDY NIGERII.....	79
GÓRSKI JAKUB	
MIGRACJE MIĘDZYNARODOWE W XXI WIEKU: PRAWA CZŁOWIEKA A POLITYKA GRANICZNA.....	91
HOPTA POLINA, KUZNICOW-WYSZYŃSKI EUGENIUSZ	
ROLA EDUKACJI W PROMOWANIU PRAW CZŁOWIEKA I POKOJU MIĘDZYNARODOWEGO NA PRZYKŁADZIE EDUKACJI NIEFORMALNEJ NA RZECZ POKOJU I PRAW CZŁOWIEKA.....	105
KNOWSKA WERONIKA	
PRAWO DO SPRAWIEDLIWEGO WYNAGRODZENIA: GLOBALNE NIERÓWNOŚCI I MIĘDZYNARODOWE NORMY PRACY.....	117
KNOWSKI WIKTOR	

ROLA DYPLOMACJI W ROZWIĄZYWANIU KONFLIKTÓW ETNICZNYCH I OCHRONIE MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH.....	129
KUZNICOW-WYSZYŃSKA ANNA	
WOJNY HYBRYDOWE I PRAWA CZŁOWIEKA: NOWA PRZESTRZEŃ DLA DYPLOMACJI.....	139
LEDA ANNA, ZDUŃCZYK TOMASZ	
PRAWA KOBIET NA ŚWIECIE: POSTĘPY I WYZWANIA W DYPLOMACJI MIĘDZYNARODOWEJ.....	153
SAMBURSKA-KINAL MARTA	

SŁOWO OD REDAKTORA

Niniejsza książka to publikacja zbiorowa, która stanowi pokłosie prac projektowych prowadzonych przez *United Nations Association Poland* w ramach Zespołu koordynatorskiego „Programu ds. praw człowieka”. Do projektu zaproszono również osoby ze Stowarzyszenia Forum Młodych Dyplomatów. Jej redakcji dokonałam z tym większą przyjemnością, że – *primo* – znakomita większość Autorów to ludzie bardzo młodzi, dla których jest to pierwsza publikacja naukowa, co należy uznać za wyraz akademickiego ideału pokoleniowej ciągłości w uprawianiu nauki; *secundo* – inicjatorem i *spiritus movens* publikacji jest mój doktorant, Michał Przygoda.

Tytuł słusznie sugeruje szerokie *spectrum* przedmiotowe, co znajduje odbicie w bogactwie treści opublikowanych prac. Wspólnym mianownikiem są prawa człowieka i ich ochrona, niemniej poszczególne rozdziały są istotnie zróżnicowane. Zarówno treść książki, jak i jej systematyka wydają się przy tym potwierdzać tezę, że zagadnienia praw człowieka coraz bardziej przenikają różne gałęzie i instytucje. Również dyplomacja, stosunki międzynarodowe i prawa człowieka wzajemnie się przenikają, a nadanie publikacji geopolitycznego tła sprzyja przedstawieniu praw człowieka w ujęciu interdyscyplinarnym.

Prawa człowieka cechuje dynamika przejawiająca się we wkraczaniu przez nie na obszary, na których ich wcześniej nie stwierdzano – postępują bowiem za rozwojem stosunków społecznych, rozwojem techniki czy technologii. A jako, że wymagają ochrony, to za ich rozwojem postępuje rozwój instytucji, procedur i całych mechanizmów ochrony prawnej, często wysoce wyspecjalizowanych, zarówno w wymiarze prawa międzynarodowego, jak i w wymiarze prawa wewnętrznego.

Warto także zaznaczyć, że ważkość poruszanej tematyki wynika nie tylko z intensywnego rozwoju międzynarodowej ochrony praw człowieka, ale i z jednoczesnego nasilenia się w ostatnich latach działań z nią sprzecznych, co sprawia, że praca jest bardzo aktualna.

dr hab. Anna Kalisz

OD AUTORÓW

W niniejszej publikacji poruszane są różnorodne aspekty praw człowieka w kontekście współczesnych wyzwań globalnych. Analizowane są kwestie takie jak sprawiedliwość klimatyczna, wolność prasy, sankcje międzynarodowe, zrównoważony rozwój, migracje, edukacja oraz prawa kobiet i ich wpływ na politykę międzynarodową oraz dyplomację.

Ukazywana jest złożoność problemów, przed którymi stają współczesne społeczeństwa oraz rola, jaką dyplomacja odgrywa w ich rozwiązywaniu. Wyrażana jest nadzieja, że praca ta przyczyni się do lepszego zrozumienia i promowania praw człowieka na całym świecie.

WPROWADZENIE

Monografia ta poświęcona jest różnorodnym aspektom praw człowieka w kontekście współczesnych wyzwań globalnych. Celem publikacji jest zbadanie, w jaki sposób różne problemy międzynarodowe wpływają na prawa człowieka oraz jak dyplomacja może przyczynić się do ich rozwiązania. W poszczególnych rozdziałach analizowane są zagadnienia takie jak sprawiedliwość klimatyczna, wolność prasy, sankcje międzynarodowe, zrównoważony rozwój, migracje, edukacja oraz prawa kobiet.

W rozdziale I autorstwa Bartosza Basińskiego i Rity Żuchowskiej omówiono sprawiedliwość klimatyczną w ujęciu praw człowieka oraz wyzwania dla dyplomacji środowiskowej. Rozdział ten analizuje, w jaki sposób zmiany klimatyczne wpływają na prawa człowieka i jakie działania dyplomatyczne są niezbędne do ich ochrony.

Rozdział II, przygotowany przez Kacpra Chełminiaka i Jarosława Jana Pobihona, koncentruje się na wyzwaniach dla wolności prasy w erze informacji. Autorzy badają, w jaki sposób zmieniające się środowisko medialne wpływa na wolność prasy oraz jakie są konsekwencje dla praw człowieka.

Wpływ sankcji międzynarodowych na prawa obywatelskie i polityczne jest tematem rozdziału III autorstwa Bartłomieja Fiszera. Rozdział ten analizuje skutki sankcji dla praw człowieka oraz przedstawia studia przypadków z różnych regionów świata.

W rozdziale IV Piotr Fonfara bada zrównoważony rozwój w kontekście praw człowieka i współpracy międzynarodowej w dążeniu do osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju. Omówiono tu różne strategie i inicjatywy mające na celu integrację praw człowieka z polityką zrównoważonego rozwoju.

Daniel Górski i Aleksandra Kachnik w rozdziale V zajmują się tematyką „cyberdyplomacji” i praw człowieka, przedstawiając nowe horyzonty

współczesnej polityki międzynarodowej. Analizują oni, jak rozwój technologii cyfrowych wpływa na dyplomację i prawa człowieka.

Rozdział VI, autorstwa Jakuba Górskiego, dotyczy prawa do wyznania i religii w świecie wielokulturowym, z naciskiem na wyzwania dla dyplomacji międzyreligijnej. Case study Nigerii stanowi ilustrację omawianych zagadnień.

W rozdziale VII Polina Hopta i Eugeniusz Kuznicow-Wyszyński analizują migracje międzynarodowe w XXI wieku, koncentrując się na relacji między prawami człowieka a polityką graniczną. Omówiono tutaj wyzwania i strategie zarządzania migracjami z perspektywy praw człowieka.

Weronika Knowska w rozdziale VIII bada rolę edukacji w promowaniu praw człowieka i pokoju międzynarodowego, szczególnie na przykładzie edukacji nieformalnej. Przedstawiono tu inicjatywy edukacyjne, które przyczyniają się do promowania pokoju i praw człowieka.

W rozdziale IX Wiktor Knowski porusza temat prawa do sprawiedliwego wynagrodzenia, globalnych nierówności i międzynarodowych norm pracy. Analiza obejmuje różne aspekty nierówności płacowych i ich wpływ na prawa człowieka.

Anna Lanina w rozdziale X opisuje rolę dyplomacji w rozwiązywaniu konfliktów etnicznych i ochronie mniejszości narodowych. Przedstawiono tutaj różne strategie dyplomatyczne oraz studia przypadków.

Rozdział XI, autorstwa Anny Ledy i Tomasza Zduńczyka, koncentruje się na wojnach hybrydowych i prawach człowieka, analizując nową przestrzeń dla dyplomacji. Omówiono tutaj wpływ konfliktów hybrydowych na prawa człowieka oraz odpowiedzi dyplomatyczne.

Ostatni rozdział, autorstwa Marty Samburskiej-Kinal, poświęcony jest prawom kobiet na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem postępów i wyzwań w dyplomacji międzynarodowej. Analizowane są tutaj różne inicjatywy i polityki mające na celu poprawę sytuacji kobiet na świecie.

SPRAWIEDLIWOŚĆ KLIMATYCZNA W UJĘCIU PRAW CZŁOWIEKA: WYZWANIA DLA DYPLOMACJI ŚRODOWISKOWEJ

Streszczenie: Wzrost globalnego ocieplenia i jego katastrofalne skutki ekologiczne stawiają przed nami pilną potrzebę dyskusji na temat sprawiedliwości klimatycznej. Artykuł przedstawia analizę praw człowieka w kontekście sprawiedliwości klimatycznej, opierając się na koncepcji piramidy Masłowa. Ponadto, omówione zostały wyzwania, jakie są stawiane przed dyplomacją środowiskową, zwłaszcza w zakresie zagadnień bezpieczeństwa oraz masowych migracji związanych z katastrofami ekologicznymi.

Słowa kluczowe: dyplomacja klimatyczna, sprawiedliwość klimatyczna, nierówności społeczne, migracje

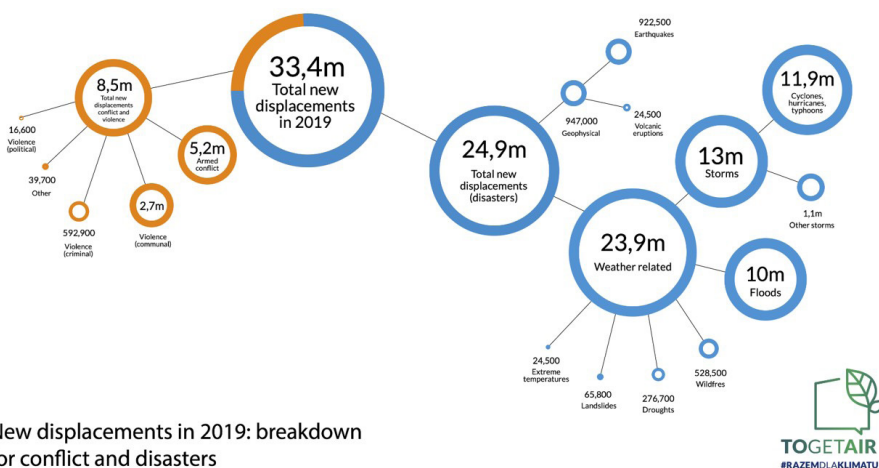
SPRAWIEDLIWOŚĆ KLIMATYCZNA – CZY W CZASIE KAPITALIZMU W OGÓLE ISTNIEJE?

Wraz z globalnym ociepleniem i katastroficznymi skutkami ekologicznymi, debata na temat sprawiedliwości klimatycznej staje się nieunikniona. Jednakże, analizując mechanizmy działania systemu rynkowego i jego dotychczasowy wpływ na środowisko, należy zadać pytanie, czy istnieje realna możliwość osiągnięcia równowagi między wzrostem gospodarczym a ochroną środowiska oraz czy system ten może być dostosowany w taki sposób, aby zapewnić sprawiedliwość dla wszystkich, zarówno obecnych, jak i przyszłych pokoleń.

¹ ORCID: 0009-0006-2144-6759; Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

² ORCID: 0009-0005-6509-636X; Europejska Akademia Dyplomacji

Państwa i społeczności o niskich dochodach (czyli wedle Banku Światowego nie więcej niż 935 USD *per capita*³) często mają mniejszą zdolność do adaptacji, a konwencjonalne modele rozwoju ekonomicznego były promowane jako strategia zwiększenia zdolności adaptacyjnych. Jednak te modele oparte są na niesprawiedliwych systemach, które w pierwszej kolejności są odpowiedzialne za stworzenie problemu. Odporność mierzy zdolność społeczności do odbudowy po klimatycznym zdarzeniu, takim jak huragan, susza czy powódź. Adaptacja oznacza zmniejszenie trwających i nasilających się negatywnych skutków zmian klimatu w obrębie społeczności⁴.

New displacements in 2019: breakdown for conflict and disasters

Rysunek 1. Nowe migracje ludności w 2019 roku: podział na konflikty i katastrofy

Źródło: <https://raport.togetair.eu/czlowiek/ludzie-swiat-klimat/migracje-klimatyczne-na-czym-polegaja-i-czy-dotyczy-polski> [dostęp na dzień: 25.06.2024 r.].

Zgodnie z danymi, niemal 75% wszystkich migracji ludności wynika z katastrof, z czego ponad 90% jest związanych ze zjawiskami pogodowymi: ekstremalnymi temperaturami, suszami oraz powodzią. Informacje te podkreślają znaczenie zmian klimatycznych i rosnącego zagrożenia, które niosą za sobą ekstremalne zdarzenia atmosferyczne. Wzrost liczby katastrof związanych z pogodą, a w szczególności ich wpływ na przemieszczenia ludności, stanowi wyzwanie zarówno dla społeczeństw, jak i dla instytucji międzynarodowych

³ https://mfiles.pl/pl/index.php/Kraje_rozwijaj%C4%85ce_si%C4%99 [dostęp 10 sierpnia 2024 r.]

⁴ What is climate justice?, tekst: <https://centerclimatejustice.universityofcalifornia.edu/what-is-climate-justice> [dostęp na dzień: 25.06.2024 r.].

odpowiedzialnych za reagowanie na kryzysy humanitarne i wspieranie ludzi w trudnych sytuacjach. Dalsze działania w zakresie adaptacji i ograniczania skutków zmian klimatycznych są niezbędne, aby ograniczyć wpływ przyszłych katastrof na społeczności na całym świecie. Według Europejskiego Komitetu Gospodarczo-Społecznego, migracja spowodowana zmianami i katastrofami klimatycznymi dotyczy nawet trzykrotnie większej liczby osób niż przemoc w różnych formach. W prawie międzynarodowym nie ma określonej kategorii migrantów ani uchodźców klimatycznych, co oznacza, że osoby zmuszone do opuszczenia swojego miejsca stałego pobytu z powodu zmian klimatycznych nie są objęte odpowiednią ochroną i wsparciem. Nie są one uwzględnione w konwencji z 1951 roku dotyczącej statusu uchodźcy, która odnosi się do osób doświadczających prześladowań i przemocy. Dlatego też uchodźcy klimatyczni często są nazywani zapomnianymi ofiarami zmian klimatycznych⁵.

SPRAWIEDLIWOŚĆ KLIMATYCZNA - PIRAMIDA MASŁOWA A PRAWA CZŁOWIEKA

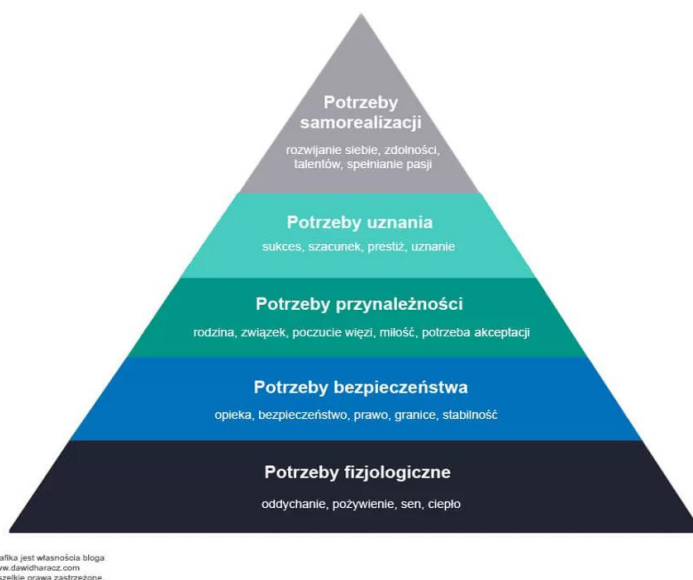
Pojęcie sprawiedliwości klimatycznej postrzega zmianę klimatu jako kwestię polityczną i etyczną, a nie wyłącznie środowiskową. Koncepcja ta jest zazwyczaj rozpatrywana w globalnym kontekście współzależności przestrzennych i czasowych z uwzględnieniem faktu, że skutki zmiany klimatu często najdotkliwiej odczuwają osoby w najtrudniejszej sytuacji i najubożsi w społeczeństwie mimo tego, że grupy te są najmniej odpowiedzialne za emisje, które wywołały kryzys klimatyczny. Patrząc w szerszym kontekście, w niniejszej opinii koncepcja sprawiedliwości klimatycznej uznaje potrzebę zajęcia się kwestią często nieproporcjonalnego wpływu zmiany klimatu na obywateli i społeczeństwa zarówno w krajach rozwijających się, jak i w gospodarkach rozwiniętych⁶.

Teoria piramidy Masłowa może być użytecznym narzędziem do zrozumienia złożonych związków między prawami człowieka a równością klimatyczną. Koncepcja stworzona przez Abrahama Masłowa opisuje hierarchię ludzkich potrzeb, zaczynając od potrzeb podstawowych, takich jak bezpieczeństwo i przynależność, a kończąc na potrzebach związanych z samorealizacją⁷.

⁵ M. Ciesielski, *Rośnie fala uchodźców klimatycznych*, tekst: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/rosnie-fala-uchodzcow-klimatycznych> [dostęp na dzień: 25.06.2024 r.].

⁶ Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Sprawiedliwość klimatyczna” (opinia z inicjatywy własnej), Dz. Urz. UE 2018/C 081/04.

⁷ I. Gątarek, *Poczucie bycia (nie)potrzebnym*, [w:] *Świat uczuć i emocji młodzieży*, R. Polak (red.), Warszawa 2023, s. 95-100.

Rysunek 2. Piramida Maslowa

Źródło: <https://dawidharacz.com/piramida-maslowa-czyli-zadbaj-o-swoje-potrzeby-w-praktyce> [dostęp na dzień: 31.03.2024 r.]

Na najniższym poziomie piramidy Maslowa znajdują się potrzeby fizjologiczne, takie jak jedzenie, woda i powietrze. Do tego samego poziomu odnoszą się również niektóre prawa człowieka, na przykład prawo do godnej pracy, do zdrowia i do życia. Wraz z pogarszającymi się warunkami klimatycznymi, podstawowe potrzeby ludzkie stają się coraz bardziej zagrożone. W państwach o niskim dochodzie, które często są najbardziej narażone na skutki zmian klimatycznych, ludzie doświadczają coraz większej niestabilności i trudności w zaspokajaniu swoich podstawowych potrzeb. Przykładowo, susze mogą prowadzić do spadku plonów oraz niedoboru wody pitnej, co z kolei może prowadzić do głodu a w konsekwencji chorób związanych z niedożywieniem. Ekstremalne zjawiska pogodowe, takie jak huragany czy powodzie, mogą niszczyć domy i istniejącą infrastrukturę, prowadząc do wysiedleń i bezdomności czy zmuszając do migracji.

Bezpośrednio wyżej w piramidzie znajdują się potrzeby bezpieczeństwa, które obejmują szeroko pojęte bezpieczeństwo: zarówno fizyczne, jak i ekonomiczne. Prawa człowieka zapewniają na tym poziomie ludziom ochronę przed przemocą, represjami i wyzyskiem. W kontekście sprawiedliwości klimatycznej, ochrona środowiska naturalnego jest kluczowa dla zapewnienia bezpieczeństwa ludziom

przed skutkami zmian klimatycznych, takimi jak wcześniej wspomniane ekstremalne zjawiska pogodowe oraz susze czy powodzie. W związku z postępującymi zmianami klimatycznymi, ludzie znajdują się w sytuacji nieustannego ryzyka, ponieważ ich domy i środowiska życia są narażone na różnego rodzaju zagrożenia. Daleko idącym skutkiem może okazać się walka o dostęp do zasobów naturalnych, takich jak woda i gleba oraz eskalacja dotychczasowych konfliktów i napięć między społecznościami; jednocześnie dochodzi do naruszania praw człowieka, takich jak prawo do bezpieczeństwa i równości.

Dodatkowo, ekstremalne zjawiska pogodowe i zmiany klimatyczne często prowadzą do migracji masowych, gdy ludzie zmuszeni są opuścić swoje domy z powodu pogorszenia warunków życia. Migracje te często prowadzą do naruszania praw człowieka, w tym prawa do godności, ochrony przed dyskryminacją i zapewnienia podstawowych środków do życia.

Na kolejnym poziomie piramidy znajdują się potrzeby przynależności i miłości, które obejmują aspekty społeczne i emocjonalne. Na tej płaszczyźnie prawa człowieka, takie jak prawo do równego traktowania, do uczestnictwa w życiu społecznym i do współpracy, mają kluczowe znaczenie dla budowania wspólnoty. W kontekście sprawiedliwości klimatycznej, potrzeby te wskazują na konieczność budowania wspólnoty opartej na wzajemnej współpracy w celu walki z postępującymi zmianami klimatycznymi. Wzmacnianie społecznej solidarności może przejawiać się w różnych formach: począwszy od kameralnych lokalnych inicjatyw społecznych, poprzez międzynarodową współpracę, aż po porozumienia klimatyczne zawierane na najwyższym, globalnym szczeblu. Budowanie wspólnoty, w której ludzie wspólnie i świadomie podejmują działania na rzecz ochrony środowiska, może mieć istotny wpływ na zmianę społecznej świadomości i postaw, zwłaszcza u młodego pokolenia, czego następstwem może okazać się większe zaangażowanie społeczne w walkę ze zmianami klimatycznymi.

Poprzez uwzględnianie różnorodnych perspektyw społecznych i kulturowych, możliwe jest lepsze zrozumienie potrzeb i aspiracji różnych grup społecznych w kontekście zmian klimatycznych. Wzajemna współpraca może przyczynić się do stworzenia bardziej holistycznego podejścia do problemów środowiskowych, uwzględniając specyficzne warunki i wyzwania, przed którymi stoją poszczególne grupy społeczne. Za przykład posłużą rolnicy, których priorytety i potrzeby dotyczące zmian klimatycznych będą się diametralnie różniły względem potrzeb mieszkańców miejskich obszarów. Zrozumienie różnorodności perspektyw społecznych jest kluczowe do wypracowania bardziej kompleksowych i efektywnych strategii działania z zakresu adaptacji do zmian klimatu oraz ograniczania

emisji gazów cieplarnianych. Jedność społeczna może prowadzić do większej siły przebicia w procesach decyzyjnych oraz do wypracowania polityk i programów, które uwzględniają potrzeby i interesy wszystkich grup społecznych.

Na szczycie piramidy Maslowa znajdują się potrzeby z zakresu samorealizacji, które odnoszą się do aspiracji jednostki do realizacji własnego potencjału i celów życiowych. Osoby posiadające możliwość samospelnienia mogą w większym stopniu przyczynić się do rozwoju innowacyjnych rozwiązań w zakresie ochrony środowiska czy wspierać lokalne działania na rzecz środowiska. Tym samym promowanie praw człowieka na poziomie samorealizacji może stanowić istotny element w walce o sprawiedliwość klimatyczną. Zapewnienie ludziom możliwości rozwijania się i realizowania swoich aspiracji może przyczynić się do budowy bardziej zrównoważonego i sprawiedliwego społeczeństwa, które jednocześnie dba zarówno o dobro jednostek, jak i przyszłych pokoleń oraz środowisko naturalne.

WYZWANIA DLA DYPLOMACJI ŚRODOWISKOWEJ

Zagrożenia dla bezpieczeństwa

Stan środowiska naturalnego ma bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo w wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym. Zmiany klimatu odpowiedzialne często za kryzysy środowiskowe i traktowane są jako “mnożnik zagrożenia”. Oznacza to, że poprzez destabilizowanie społecznej, ekonomicznej i politycznej struktury państw mogą przyczynić się do powstawania zagrożeń dla bezpieczeństwa takich jak niedobory żywnościowe, powstawanie ruchów ekstremistycznych czy próby siłowego przejmowania władzy. Dlatego też społeczność międzynarodowa powinna zastanowić się nad potencjalnym oddziaływaniem środowiskowym na bezpieczeństwo zbiorowe.

Pomimo wymienionych wyżej faktów społeczność międzynarodowa zdaje się nie przykładać odpowiedniej wagi do klimatycznych zagrożeń dla bezpieczeństwa. Przykładowo jak podaje T. Srogosz pojęcie bezpieczeństwa klimatycznego nie zostało upowszechnione w prawie międzynarodowym publicznym w postaci chociażby traktatów międzynarodowych. Ponadto raport “*Climate Change and its Possible Security Implications. Report of the Secretary General*” nie używa bezpośrednio zwrotu “bezpieczeństwo klimatyczne”. Nie należy jednak pomijać innych dokumentów ONZ które dotyczą kwestii klimatycznych. Mowa tu chociażby o serii rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ którą rozpoczyna uchwała 43/53 z dnia 6 grudnia 1988 roku. Stwierdza się w niej, że zmiany klimatyczne są

wspólnym zmartwieniem ludzkości a klimat jest istotny dla utrzymania życia na Ziemi. Kolejne rezolucje również podkreślały istotność zagrożenia klimatycznego. Zagrożenie to miało być poważne w szczególności dla państw rozwijających się co stanowiło dla nich kolejne wyzwanie. Mają one być najbardziej podatne na skutki ocieplenia klimatu takie jak susze, ekstremalne zjawiska pogodowe, degradacje łądów, podniesienie poziomu oceanów, erozji wybrzeży i zakwaszenia mórz. Na przestrzeni lat zauważalna jest zmiana w podejściu i retoryce ONZ. Narracja o “wspólnej trosce ludzkości” przeszła do “największego wyzwania naszych czasów”⁸.

Należy jednak zauważyć, że problem zmian klimatycznych był już poruszany przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Pierwsze posiedzenie tego organu dotyczące tego zagadnienia zostało zwołane na wniosek Wielkiej Brytanii 17 kwietnia 2007 roku. Do następnej próby negocjacji doszło 20 lipca 2011 roku pod przewodnictwem Niemiec. Pomimo zajęcia bardziej stanowczego stanowiska przez Stany Zjednoczone jednak nadaniu RB kompetencji w zagadnieniach klimatycznych stanęły po raz kolejny Chiny i Rosja. Pomimo brak zmian formalnych należy wspomnieć o oświadczeniu przewodniczącego RB wydanego z jej upoważnienia w którym stwierdza, że analiza konfliktów przez Radę powinna uwzględniać możliwe implikacje zmian klimatu w obszarze bezpieczeństwa. Podkreśla jednocześnie, że w zakresie zmian klimatu podstawowym instrumentem jest ramowa konwencja w sprawie zmian klimatu. Organy ONZ powinny poświęcać uwagę zmianom klimatycznym w zakresie swoich kompetencji włącznie z ich oddziaływaniem na sferę bezpieczeństwa⁹.

O większych sukcesach Rady Bezpieczeństwa ONZ w kontekście przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych można mówić w wypadku konkretnych rezolucji odnoszących się do sytuacji w konkretnych regionach i państwach. Pierwszym takim dokumentem była rezolucja nr 2349 z 2017 roku dotycząca jeziora Czad i mających wokół niego miejsce działań terrorystycznych ze strony *Boko Haram* oraz Państwa Islamskiego. Potępiła ona te działania a także wezwała kraje do których jezioro należało, do przeciwstawienia się nim i zapewnienia bezpieczeństwa ludności cywilnej. Rezolucja odnosiła się także do niekorzystnych efektów zmian klimatycznych na tym obszarze takich jak niedobory wody, susze, degradację gruntów i brak bezpieczeństwa żywnościowego *United Nations*

⁸ T. Srogosz, *Bezpieczeństwo klimatyczne a prawo międzynarodowe*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Jana Wyżykowskiego. Studia z Nauk Społecznych” 2018, nr 11, s. 67-86.

⁹ T. Srogosz, *Kompetencje Rady Bezpieczeństwa ONZ w sprawach klimatycznych*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, nr 1, s. 77-96.

Security Council, Resolution 2349 (2017). Spośród kilkunastu rezolucji Rady Bezpieczeństwa które odnosiły się do kwestii klimatycznych na szczególną uwagę zasługuje również rezolucja nr 2457 zatytułowanej “*Silencing guns in Africa*” i wyrażającej poparcie Unii Afrykańskiej. W dokumencie tym ONZ zobowiązuje się do udzielenia wsparcia Unii w zakresie doradztwa technicznego czy w procesie rozbrajania i kontroli broni¹⁰.

Konkludując, należy uznać dotychczasową działalność Rady Bezpieczeństwa ONZ za mocno ograniczoną co może wynikać między innymi z niezgody państw będących jej stałymi członkami. Rosja i Chiny nadal nie opowiadają się za nowym podejściem które miałyby uznawać mandat Rady Bezpieczeństwa do zajmowania się bezpieczeństwem klimatycznym. Zmiana ta nie zachodzi pomimo tendencji do rozszerzania kompetencji tego organu ONZ co miało swój wyraz w jednogłośnym uznaniu eboli za zagrożenie dla światowego pokoju i bezpieczeństwa. Sprawy ekologiczne są również włączone do mandatu misji pokojowych ONZ. Należy również pamiętać, że oddziaływanie klimatu na sferę bezpieczeństwa może zintensyfikować się w przyszłych latach co wynika z ich coraz silniejszego postępowania. Wobec tego opracowanie strategii przeciwdziałania klimatycznym zagrożeniom dla bezpieczeństwa zbiorowego może okazać się najwyczejniej w świecie konieczne. Kolejną potrzebną reformą będzie jasne zdefiniowanie terminu “bezpieczeństwo klimatyczne”. Zdaniem T. Srogosza sensowną definicją byłoby określenie go jako ochronę ludności przed zagrożeniami klimatycznymi. Ze względu na globalny wymiar zagrożeń klimatycznych mieściłoby się ono obok bezpieczeństwa humanitarnego i militarnego w zakresie prawa międzynarodowego¹¹.

Nierówności społeczne

Przy omawianiu skutków zmian klimatycznych jako potencjalnych wyzwań dla dyplomacji z pewnością nie powinno się pomijać zagadnienia tzw. *double inequity*. Jest to sytuacja w którym państwa emitującej najmniej gazów cieplarnianych są najbardziej nastawione na zmiany klimatyczne. Zachodzi on nie tylko między poszczególnymi państwami ale też pomiędzy grupami społecznymi w danym kraju. Te różnice w podatności według informacji zawartych

¹⁰ United Nations Security Council, Resolution 2457, tekst: https://au.int/sites/default/files/documents/38306-doc-3_resolution_2457_eng.pdf [dostęp na dzień: 01.07.2024].

¹¹ T. Srogosz, *Bezpieczeństwo klimatyczne...*, s. 67-86.

w raporcie IPCC wynikają w głównej mierze z czynników innych niż klimatyczne oraz z nierówności często wynikających z nierównomiernych procesów rozwoju¹².

Z omówionym wyżej problemem związane jest zagadnienie sprawiedliwości klimatycznej. Rozpoznaje ona nieproporcjonalne oddziaływanie zmian klimatycznych na społeczności o gorszej sytuacji materialnej które w mniejszym stopniu odpowiadają za ich pojawienie się. Poszukuje również adekwatnych sposobów rozwiązania tego problemu poprzez między innymi edukację, wspieranie wykluczonych społeczności czy ochronę istotnych elementów ekosystemu takich jak lasy¹³.

Unijna dyplomacja podjęła już szereg wysiłków mających na celu przestrzeganie zasad sprawiedliwości klimatycznej. Przykładowo Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny złożył w 2018 roku propozycję rozpoczęcia prac na unijną kartą praw w dziedzinie klimatu. Miałyby ona obejmować prawa obywateli UE i środowiska w kontekście wyzwań związanych z globalną zmianą klimatu. Komitet zachęca również instytucje UE i rządy lokalne do przykroczenia się stosowaniu zasad sprawiedliwości klimatycznej na poziomie globalnym, europejskim, krajowym i społeczności lokalnych. Przypomina również o niedawnych inicjatywach podjętych w ramach tego zagadnienia którymi były "Światowy pakiet na rzecz środowiska" i "Powszechna deklaracja praw ludzkości"¹⁴.

Problemem tym postanowił zająć się również rząd Stanów Zjednoczonych. Wprowadzony w 2022 roku *Inflation Reduction Act* bezpośrednio dotyka również zagadnień związanych z transformacją energetyczną oraz walki ze zmianami klimatycznymi. Mają one być adresowane chociażby w formie inwestycji w sektor zielonej energii czy samochody elektryczne. Zakłada on również wsparcie dla najuboższych w obszarach służby zdrowia.

MASOWE MIGRACJE

O charakterze migracji decydują elementy demograficzne, społeczne, ekonomiczne, polityczne i środowiskowe które często występują we wzajemnej kombinacji. Czynnikiem środowiskowym są zmiany w otoczeniu które mają swoje

¹² K. Sopolnińska, *Kryzys klimatyczny, katastrofy naturalne, kobiety*, „Alcumena: Pismo Interdyscyplinarne” 2023, nr 2(14), s. 41.

¹³ What is climate justice?, tekst: <https://centerclimatejustice.universityofcalifornia.edu/what-is-climate-justice/> [dostęp na dzień: 4.04.2024].

¹⁴ Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Sprawiedliwość klimatyczna” (opinia z inicjatywy własnej), Dz. Urz. UE 2018/C 081/04.

źródło w zmianach klimatu. Mogą one być podzielone na bezpośrednie i gwałtowne jak tajfuny lub mieć charakter powtarzający się jak na przykład fale upałów czy podnoszący się poziom wód. W takim wypadku wpływ zmian jest stopniowy i rozkłada się w czasie. Migracje spowodowane czynnikami środowiskowymi nie są przy tym zjawiskiem nowym gdyż występowały one wcześniej. Przykładem może być zaraza ziemniaczka w Irlandii mająca miejsce w XIX wieku której skutkiem był tzw. Wielki Głód. Zmusił on do emigracji oraz poszukiwania jedzenia i warunków do życia około 2 miliony ludzi¹⁵.

Dlatego też postępujące zmiany klimatyczne stanowią jedną z przyczyn przymusowego wysiedlania się ludności z obszarów zagrożonych. Z problemem tym w szczególności muszą mierzyć się kraje wysoko rozwinięte. Według danych podanych przez Urząd Wysokiego Komisarza ds. Uchodźców ONZ (UNHCR) 82,4 miliony osób na całym świecie musiało zmienić miejsce zamieszkania ze względu na prześladowania, konflikty, przemoc, łamanie praw człowieka czy niestabilny porządek społeczny. Pośród nich 48 milionów przemieszczała się w obrębie swojego kraju a 28,6 miliona zostało uznanych uchodźcami nie mogącymi wrócić do swojego kraju pochodzenia. Przeważająca większość bo prawie 2/3 tej liczby pochodziło z zaledwie pięciu krajów: Syrii – 6,7 mln, Wenezueli – 4 mln, Afganistanu – 2,6 mln, Południowego Sudanu – 2,2 mln oraz Myanmaru (Birmy) – 1,1 mln osób. Warto również zauważyć, że według Europejskiego Komitetu Gospodarczo-Społecznego zmiany i katastrofy klimatyczne stanowią przyczynę wymuszonych migracji trzy razy częściej niż różne formy przemocy¹⁶.

Zjawisko klimatycznego uchodźstwa może spowodować pewne problemy definicyjne na gruncie chociażby prawa międzynarodowego publicznego. Jedną z problematycznych kwestii jest z pewnością jest rozróżnienie terminologiczne pomiędzy „migrantami” a „uchodźcami”. Standardowa definicja słowa „uchodźca” została przyjęta przez Konwencję dotyczącą statusu uchodźców z 1951 r. oraz protokół z 1967 r. Według tych dokumentów uchodźcą jest każda osoba która: „na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem i nie może lub nie chce korzystać z ochrony tego państwa”. Warto tutaj zauważyć, że szersze pojęcie uchodźcy przyjęła w roku 1969 Organizacja

¹⁵ Migracje klimatyczne – na czym polegają i czy dotyczą Polski?, tekst: <https://raport.togetair.eu/czlowiek/ludzie-swiat-klimat/migracje-klimatyczne-na-czym-polegaja-i-czy-dotyczy-polski> [dostęp na dzień: 03.04.2024 r.].

¹⁶ M. Ciesielski, *Rośnie fala uchodźców klimatycznych*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/rosnie-fala-uchodzcow-klimatycznych/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Jedności Afrykańskiej włączając w nie osoby migrujące z przymusu ekonomicznego czy środowiskowego¹⁷.

Przykładowym zobrazowaniem problemu statusu uchodźców klimatycznych może być sprawa Ioane Teitota który został zmuszony do opuszczenia Kiribati z którego pochodził ze względu na znaczne pogorszenie warunków życia spowodowane podnoszeniem się poziomu mórz. Po wyemigrowaniu wraz żoną w 2007 roku do Nowej Zelandii przebywał tam legalnie do momentu wygaśnięcia pozwolenia na pracę w 2010 roku. W międzyczasie małżeństwu urodziła się trójka dzieci, która nie otrzymała obywatelstwa na mocy tamtejszego prawa. Po wyczerpaniu drogi prawnej ostateczną decyzję wydał w roku 2015 Sąd Najwyższy utrzymał decyzję o nieudzieleniu mu ochrony świetle Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy 1951. Do decyzji nowozelandzkiego sądu przychylił się również Komitet Praw Człowieka, który zajął się sprawą w styczniu 2020 roku¹⁸.

Wyżej przedstawione zagadnienia migracyjne z pewnością w przyszłości nadal będą miały znaczenie i oddziaływały na całokształt dyplomacji środowiskowej. Należy pamiętać, że nasilające się zmiany klimatyczne mogą w przyszłości spowodować zwiększenie skali migracji klimatycznych. Kolejnym czynnikiem który potencjalnie może wpływać na charakter tego zjawiska jest jego weaponizacja. Oznacza to wykorzystanie go jako broń, przeprowadzenie za jego pomocą agresji. Z taką sytuacją do czynienia miała Polska w 2021 roku na granicy z Białorusią. Kwestią prognoz i przewidywań zostaje czy przyszłe formy takich ataków mogą być jakimś stopniu powiązane z postępującymi zmianami klimatycznymi.

PODSUMOWANIE

Współczesna dyplomacja środowiska stoi przed szeregiem różnorodnych wyzwań często powiązanych z różnymi geopolitycznymi kontekstami. Środowisko oddziałuje bowiem w różnym stopniu na praktycznie wszystkie aspekty życia społecznego. Przestrzenią która z pewnością będzie w przyszłości naruszana przez zmiany klimatu jest bezpieczeństwo które jest zależne od gospodarczej czy politycznej kondycji państw. Nie można dopuścić do sytuacji w którym określone grupy czy państwa łamiące prawo międzynarodowe będą próbowały wykorzystać

¹⁷ P. Krajewski, *Migracje i zmiany klimatyczne. Otwarty problem statusu migrantów środowiskowych w prawie krajowym i międzynarodowym*, „Journal of Modern Science” 2022, nr 1, s. 61-79.

¹⁸ M. Ćmikiewicz, *Problem uznania migrantów klimatycznych przez system prawa międzynarodowego publicznego – sprawa Teitoti v The Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment*, „Studia Prawnoustrojowe” 2020, nr 50, s. 65-80.

skutki zmian klimatycznych dla własnych korzyści. Z kwestią bezpieczeństwa ściśle powiązane jest zagadnienie migracji

Problemy środowiskowe mające swoje źródło w zmianach klimatu występują globalnie dlatego też dotyczą całej społeczności międzynarodowej. Oprócz wymienionych wcześniej ruchów ze strony Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych z problemem tym próbują sobie poradzić także Chiny. Są one bowiem liderem w obszarze transformacji klimatycznej i jak podaje portal energetyka24.pl przeznaczyły na nią kwotę 546 miliardów dolarów czyli więcej niż UE i Stany Zjednoczone razem wzięte¹⁹.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Ćmikiewicz M., *Problem uznania migrantów klimatycznych przez system prawa międzynarodowego publicznego – sprawa Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment*, „Studia Prawnoustrojowe” 2020, nr 50.

Gątarek I., *Poczucie bycia (nie)potrzebnym*, [w:] *Świat uczuć i emocji młodzieży*, R. Polak (red.), Warszawa 2023.

Krajewski P., *Migracje i zmiany klimatyczne. Otwarty problem statusu migrantów środowiskowych w prawie krajowym i międzynarodowym*, „Journal of Modern Science” 2022, nr 1.

Sopolińska K., *Kryzys klimatyczny, katastrofy naturalne, kobiety*, „Alcumena: Pismo Interdyscyplinarne” 2023, nr 2(14).

Srogosz T., *Bezpieczeństwo klimatyczne a prawo międzynarodowe*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Jana Wyżykowskiego. Studia z Nauk Społecznych” 2018, nr 11.

Srogosz T., *Kompetencje Rady Bezpieczeństwa ONZ w sprawach klimatycznych*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, nr 1.

Netografia:

Ciesielski M., *Rośnie fala uchodźców klimatycznych*, tekst: <https://www.obserwatortfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/rosnie-fala-uchodzcow-klimatycznych>.

¹⁹ J. Wiech, *Chiny wydają na klimat więcej niż UE i USA razem wzięte*, tekst: <https://energetyka24.com/klimat/analizy-i-komentarze/chiny-wydaja-na-klimat-wiecej-niz-ue-i-usa-razem-wziete-komentarz> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Migracje klimatyczne – na czym polegają i czy dotyczą Polski?, tekst: <https://raport.togetair.eu/czlowiek/ludzie-swiat-klimat/migracje-klimatyczne-na-czym-polegaja-i-czy-dotycza-polski>.

What is climate justice?, tekst: <https://centerclimatejustice.universityofcalifornia.edu/what-is-climate-justice>.

Wiech J., *Chiny wydają na klimat więcej niż UE i USA razem wzięte*, tekst: <https://energetyka24.com/klimat/analizy-i-komentarze/chiny-wydaja-na-klimat-wiecej-niz-ue-i-usa-razem-wziete-komentarz>.

Dokumenty i akty prawa międzynarodowego:

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Sprawiedliwość klimatyczna” (opinia z inicjatywy własnej), Dz. Urz. UE 2018/C 081/04.

United Nations Security Council, Resolution 2457, tekst: https://au.int/sites/default/files/documents/38306-doc-3_resolution_2457_eng.pdf.

CLIMATE JUSTICE IN A HUMAN RIGHTS FRAMEWORK: CHALLENGES FOR ENVIRONMENTAL DIPLOMACY

Abstract: *The increase in global warming and its catastrophic ecological effects prompt an urgent need for discussion on climate justice. The article presents an analysis of human rights in the context of climate justice, based on Maslow's hierarchy of needs concept. Additionally, the challenges faced by environmental diplomacy are discussed, especially concerning security issues and mass migrations related to ecological disasters.*

Key words: *Climate diplomacy, climate justice, social inequalities, migrations.*

WYZWANIA DLA WOLNOŚCI PRASY W ERZE INFORMACJI

Streszczenie: Artykuł analizuje wyzwania dla wolności prasy w erze informacji, kładąc szczególny nacisk na oddziaływanie "nowych nowych mediów" na podstawowe wolności obywatelskie. Autorzy skupiają się na identyfikacji czynników wpływających na podstawowe wolności obywatelskie, takie jak wolność prasy i słowa, w kontekście rozwoju cyfryzacji i algorytmizacji przestrzeni informacyjnej. Omówione zostały kwestie kontroli treści w mediach społecznościowych, potencjalnym dążeniem do manipulacji informacją przez podmioty gospodarcze czy siły polityczne oraz szkodliwe skutki tzw. zalewu informacyjnego. Autorzy wskazują również na konieczność zachowania równowagi między wolnością prasy a kontrolą treści, przy poszanowaniu wartości demokratycznych.

Słowa kluczowe: wolność prasy, nowe media, manipulacja informacją, cyfryzacja, algorytmizacja.

WPROWADZENIE

Rozwój cywilizacyjny, a w szczególności technologiczny wywołał w społeczeństwie prawdziwą rewolucję w zakresie produkowania i przetwarzania informacji³. Jednym z głównych aspektów tych zmian jest powszechny dostęp do Internetu, który w znaczący sposób podważa rolę mediów tradycyjnych. Wiąże się to nie tylko z transformacją organizacji telewizji, radia i prasy, ale także (a może przede wszystkim) ze zmianami w relacjach gospodarczych, politycznych

¹ ORCID: 0009-0005-4927-922X; Uniwersytet Gdański

² ORCID: 0009-0000-8178-1256; Uniwersytet w Padwie

³ T. Goban-Klas, P. Sienkiewicz, *Spółczesność informacyjna: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Kraków 1999, s. 44.

i społecznych. „Nowe nowe media”⁴ to zatem okres powstawania nowych struktur w społeczeństwach oraz bezprecedensowego kreowania sposobów ich myślenia⁵. W efekcie tych zmian, powstało społeczeństwo informacyjne, które produkuje informacje i zarabia na ich przetwarzaniu⁶, a ludzkość wstąpiła w erę informacji⁷.

Te procesy skłaniają badaczy do refleksji nad przyszłością podstawowych wolności obywatelskich, takich jak wolność prasy, słowa i dostęp do informacji. Przepisy o nich stanowiące powstawały bowiem z reguły długo przed wykształceniem się dzisiejszej struktury przekazywania informacji, różniącej się u podstaw od tradycyjnego rynku medialnego⁸. Szczególnie ciekawa wydaje się debata nad zakresem obowiązywania tych wolności w przestrzeni internetowej, gdzie przekaz jest kreowany już nie tylko przez media tradycyjne, dostosowujące się do realiów dzisiejszego świata, ale także w coraz większym stopniu przez jednostki – użytkowników, którzy korzystając z dostępu do Internetu i wolności słowa stają się źródłem poznania informacji⁹.

W związku z powyższym, autorzy niniejszego artykułu koncentrują się na próbie identyfikacji wybranych czynników sprawczych dotyczących wpływu „nowych nowych mediów” na podstawowe wolności obywatelskie, jak wolność prasy i słowa, a co za tym idzie, wyzwań w zakresie równego dostępu do informacji w kontekście cyfryzacji i algorytmizacji przestrzeni informacyjnej.

WOLNOŚĆ PRASY A WOLNOŚĆ GOSPODARCZA

Wolność prasy, głęboko zakorzeniona w politycznej myśli oświeceniowej, jest nieodłącznym elementem społeczeństwa demokratycznego. Jej zagwarantowanie każdemu obywatelowi miało służyć budowaniu świadomości społecznej oraz dbałości o własne interesy¹⁰. Zgodnie z tym założeniem, zadaniem władzy

⁴ Początek „nowych nowych mediów” wiąże się z upowszechnieniem smartfonów i social mediów, które umożliwiły niemalże nieograniczony dostęp do Internetu i współtworzenie treści w Internecie każdemu użytkownikowi. Natomiast termin „nowe media” dotyczył szczególnie okresu rozwoju telewizji, radia i pierwszych komputerów osobistych.

⁵ M. McLuhan, *Understanding Media*, Londyn 1964, s. 17.

⁶ T. Goban-Klas, P. Sienkiewicz, *Spoleczeństwo...*, dz. cyt., s. 46.

⁷ E. C. Lallana, *The Information Age*, Kuala Lumpur, Manila 2003, s. 55.

⁸ Wolność prasy to jeden z głównych postulatów myślicieli oświecenia, który po raz pierwszy został zrealizowany w Deklaracji praw Wirginii (1776) oraz w Konstytucji Stanów Zjednoczonych (1787), obowiązującej do dzisiaj. W Polsce wolność prasy jest gwarantowana przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z 1997, a więc w porównaniu do Stanów Zjednoczonych jest to akt „młody”, lecz należy wziąć pod uwagę realia, w jakich żył ustrojodawca w latach 90.

⁹ J. Buchalska, *Internet a Wolność Środków Społecznego Przekazu*, „Themis Polska Nova, Wydawnictwo Adam Marszałek” 2012, nr 1(2), s. 224-239.

¹⁰ M. McLuhan, *Understanding...*, dz. cyt., s. 18.

publicznej jest minimalizowanie cenzury, która mogłaby stanowić przeszkodę dla swobodnego przepływu informacji¹¹. Stanowisko to zostało szczególnie zaznaczone w prawie amerykańskim, gdzie pierwsza poprawka Konstytucji jasno wyraża zakaz ingerencji państwa w wolność prasy: „*Congress shall make no law [...] abridging the freedom of speech, or of the press*”. Tak ujęta zasada wskazuje na specyficzny charakter wolności prasy – jest to stan naturalny dla społeczeństwa, który będzie miał miejsce dopóty, dopóki nie będzie interweniowało państwo. Jednakże, w obliczu ery informacyjnej, takie szerokie i idealistyczne pojmowanie wolności prasy staje się przedmiotem ożywionej dyskusji.

Rodzi to wątpliwości ze względu na charakterystykę mediów społecznościowych, które obecnie stanowią jedno z głównych źródeł informacji o świecie (w 2023 około 37% Polaków korzystało w tym celu przeważnie z Internetu, a wśród młodych ludzi cieszył się on największą popularnością¹²). Te platformy są areną dyskusji na różnorodne, czasem bardzo istotne tematy. Jednym z kilku zagrożeń wynikających z takiej natury rzeczy jest fakt, że są one kontrolowane przez ich właścicieli¹³. To właśnie te podmioty mają decydujący wpływ na to, jakie informacje docierają do szerszego grona odbiorców. Tym samym, kontrola nad treściami przenosi się na właściciela danej korporacji, który staje się jedynym dopuszczonym cenzorem dla publikowanych treści. Rodzi to różne zagrożenia natury prawnej i etycznej¹⁴. To całkowicie zmienia obraz mediów, gdzie dawniej, w czasach, gdy pojęcie wolności prasy powstawało, dziennikarze napotykali bariery w postaci cenzury instytucjonalnej, redakcyjnej oraz autocenzury, a także preferencji odbiorców. Teraz jednak ponad wszystkimi tymi ograniczeniami, twórczość może być rzeczywiście cenzurowana przez osobę zarządzającą platformą społecznościową, głównie dzięki użyciu algorytmów, ograniczających zasięg danej treści.

Wobec takiej sytuacji pojawiają się fundamentalne pytania: czy państwo powinno interweniować, gdy wolność prasy jest ograniczana przez czynniki zewnętrzne, nawet jeśli oznacza to naruszenie wolności gospodarczej? Jak znaleźć równowagę między tymi dwoma fundamentalnymi wartościami w dzisiejszym świecie medialnym? Debata ta od lat toczy się w globalnej przestrzeni publicznej.

¹¹ J. Buchalska, *Internet...*, dz. cyt., s. 224-239.

¹² Centrum Badania Opinii Społecznej, Źródła informacji o wydarzeniach w kraju i na świecie, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_068_23.PDF

¹³ T. Goban-Klas, P. Sienkiewicz, *Społeczeństwo informacyjne: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Kraków 1999, s. 66.

¹⁴ M. Michalska, *Problematyka praw człowieka w kontekście mediów społecznościowych*, [w:] *Prawo a media społecznościowe*, R. Markiewicz (red.), Kraków 2022, s. 29 i n.

Klarownym konfliktem między wolnością prasy tudzież wyrażania opinii a wolnością gospodarczą, wynikającą z między innymi prawa do własności jest sprawa usunięcia konta prezydenta Stanów Zjednoczonych Donalda Trumpa z ówczesnego *Twittera* (obecnie X). Jeszcze przed podjęciem decyzji o zablokowaniu profilu D. Trumpa na świecie rozpoczęła się dyskusja na temat pozycji i wpływu wielkich korporacji. Pojawiły się obawy, że portale społecznościowe staną się swoistym „arbitrem prawdy”¹⁵. Sprawa stała się o tyle ważna, że *Twitter* zarówno w Europie, jak i w Stanach Zjednoczonych stanowi główną platformę dyskusji publicznej, gdzie politycy, dziennikarze, aktywiści i inne podmioty wymieniają się opiniami. Stał się on także narzędziem wpływania na opinię publiczną poprzez techniki manipulacji wyborczej. *Twitter* poprzez usunięcie konta najbardziej popularnego polityka w USA oraz jednego z najbardziej rozpoznawalnych ludzi na świecie pokazał światu, jak ogromny wpływ na losy polityczne w państwie i na świecie ma władza nad informacją. Trump skomentował usunięcie swojego konta (posiadającego najwięcej obserwujących na platformie) słowami „*Free-speech no longer exist in America*”. Z jednej strony wprost zarzucano *Twitterowi* ograniczanie wolności słowa i prasy, z drugiej zaś podkreślano, że problem dotyczy jedynie braku możliwości ingerencji państwa w tę wolność. Inni wskazywali również, że mimo prawnej możliwości usunięcia konta prezydenta z platformy, czyniąc to *Twitter* postąpił nieetycznie¹⁶. Według tej retoryki, było to swoiste otwarcie puszkę Pandory, odzwierciedlające bezradność państwa wobec zasad wolności prasy w erze nowych nowych mediów.

Rozstrzygnięcie sprawy okazało się być korzystne dla korporacji – Sąd odrzucił powództwo Trumpa, argumentując to faktem, iż pierwsza poprawka konstytucji USA dotyczy wyłącznie działań rządu, a nie prywatnych przedsiębiorstw¹⁷. Takie rozwiązanie sprawy jest ugruntowaniem władczej pozycji platform społecznościowych w decydowaniu jakie informacje mogą, a jakie nie mogą trafiać do szerszego grona odbiorców. Decyzja o usunięciu konta Donalda Trumpa z *Twittera* miała znaczące konsekwencje dla debaty na temat wolności słowa, kontroli treści online i roli korporacji w kształtowaniu przestrzeni publicznej. Ta sprawa nadal będzie stanowić punkt odniesienia w dyskusji na temat zasad funkcjonowania nowych nowych mediów i ograniczeń wolności słowa w erze cyfrowej.

¹⁵ Ch. Warzel, *What Would Happen if Twitter Banned Trump?* Nowy Jork 2020, s. 55.

¹⁶ A. Liptak, *Can Twitter Legally Bar Trump? The First Amendment Says Yes*, Nowy Jork 2021, s. 82.

¹⁷ S. Benesch, *But Facebook's Not a Country: How to Interpret Human Rights Law for Social Media Companies*, „Yale Journal on Regulation Online Bulletin” 2020, nr 38, s. 86.

Rozważania na ten temat znajdują odzwierciedlenie również w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC), szczególnie w kontekście artykułu 10. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPC), który dotyczy wolności wyrażania opinii. Artykuł ten zakłada prawo do swobodnego otrzymywania i przekazywania informacji, co jest istotnym elementem wolności prasy i mediów¹⁸.

Zgodnie z orzecznictwem Trybunału, państwa powinny ustanowić w swoich systemach prawnych skuteczne mechanizmy ochrony twórczości dziennikarskiej oraz stworzenie dobrego środowiska uczestnictwa w debacie publicznej wszystkich zainteresowanych. Implikuje to konieczność poszanowania wolności prasy i słowa przez państwa członkowskie Rady Europy. Oczywiście przestrzeń internetowa nie stanowi tutaj wyjątku od zasady – Trybunał zauważa, że istnieje szeroki zakres usług i informacji, które istnieją wyłącznie w wirtualnej rzeczywistości. Uznaje zatem komunikację w Internecie jako przedmiot podlegający artykułowi 10. EKPC oraz narzędzie ułatwiające realizowanie demokratycznych zasad i wolności obywatelskich¹⁹.

Podejście ETPC do tematu jest jednak odmienne od interpretacji dokonywanej w jurysdykcji amerykańskiej. Wstępem do rozważań była hipoteza o konieczności zwiększenia kontroli platform internetowych przez władzę publiczną²⁰. Jurysprudencja europejska zauważa problemy i nowe zjawiska, które powstały w wyniku rozwoju komunikacji internetowej, w tym między innymi uwzględnia pojawienie się podmiotów kontrolujących platformy społecznościowe – *gatekeeperów*, czyli strażników dostępu do informacji. Określa się także ich specyficzny charakter, którego powodem jest specjalna ich pozycja w dyskusji publicznej – coraz częściej nazywa się ich podmiotami quasi-publicznymi²¹. Trybunał zaznacza, że wolności, o których mowa w artykule 10 EKPC nie nakładają na państwo jedynie zakazu ograniczania tychże (tak jak wygląda to w USA), ale także obowiązek interwencji, gdy wolność jest ograniczana przez inne podmioty.

¹⁸ Council of Europe/European Court of Human Rights, *Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights*, Nowy Jork 2022, s. 107-115.

¹⁹ *Ibidem* s. 107-115.

²⁰ A. Krzywoń, *Wolność wypowiedzi w Internecie. O roli mediów społecznościowych i pozytywnych obowiązkach państwa*, „Prokuratura i Prawo” 2022, nr 4, s. 5-26.

²¹ K. Klönick, *The New Governors: The People, Rules, And Processes Governing Online Speech*, „Harvard Law Review” 2018, nr 131, s. 1598-1670.

Zgodnie z tym podejściem jednostce przysługuje ochrona przed ingerencją innych podmiotów prawa prywatnego, jeśli ogranicza to ich wolność do wypowiedzi²².

DAŻENIE DO KONTROLOWANIA MEDIÓW PRZEZ SIŁY POLITYCZNE

Rynek medialny, który poprzez coraz intensywniejsze wkraczanie w przestrzeń internetową, przechodzi swego rodzaju rewolucję. W takich warunkach wzrasta również rola odbiorców. Tradycyjnie odbiorca był postrzegany jedynie jako pasywny konsument treści, lecz obecnie w erze informacyjnej może on aktywnie uczestniczyć w dyskusji, publikować własne treści oraz współkształtować narrację, co doprowadziło do powstania nowych stosunków społecznych, polegających na gromadzeniu się ludzi o określonych poglądach²³. Ta demokratyzacja rynku medialnego może skutkować pogłębieniem podziałów społecznych i politycznych – grupy zamykają obieg informacji w ramach swojej struktury, co prowadzi do powstania tzw. „baniak informacyjnych”. Oczywiście, taki stan rzeczy nie pozostaje niezauważony przez siły polityczne²⁴. Zgodnie z myślą „*information is power*” atrakcyjnym dla polityków jest dążenie do uzależnienia od swojego przekazu partyjnego określonych mediów – w postaci stacji telewizyjnych, prasy czy też indywidualnych twórców internetowych, którzy mają ogromny wpływ na kształtowanie określonego przekazu w danej „bańce”²⁵.

Takie zjawisko określa się mianem paralelizmu politycznego – siły polityczne i media wzajemnie wpływają na siebie, często wzmacniając nawzajem swoje pozycje i przekazy. Partie polityczne i inne siły mogą próbować manipulować mediami, aby promować swoją wizję świata. Z drugiej strony media mogą promować interesy polityczne partii, poprzez ukazywanie wydarzeń w odgórnie ustalonym świetle bądź promowanie określonych kandydatów.

²² C. Loven, ‘Verticalised’ cases before the European Court of Human Rights unravelled: An analysis of their characteristics and the Court’s approach to them, “Netherlands Quarterly of Human Rights” 2020, nr 38(4), s. 247; A. Krzywoń, *Wolność wypowiedzi w Internecie. O roli mediów społecznościowych i pozytywnych obowiązkach państwa*, „Prokuratura i Prawo” 2022, nr 4, s. 5-26.

²³ K. Kamińska-Korolczuk, *Polityka i media a kryzys zaufania, polityka informacyjna mocarstw w czasie zagrożenia*, Gdańsk 2021, s. 55.

²⁴ J. Wojsław, M. Łosiewicz, *Komunikowanie propagandowe ponadczasowym zagrożeniem dla demokracji: kilka nie tylko historycznych refleksji*, [w:] *Media a wartości demokratyczne. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Januszowi Adamowskiemu*, A. Jaskiernia, K. Gajlewicz-Korab, M. Głowacki, M. Łoszevska-Ołowska, Ł. Szurmiński (red.), Warszawa 2022, s. 101.

²⁵ A. Miotk, *Demokratyczna debata w mediach społecznościowych - utopijne nadzieje i smutna rzeczywistość*, Rzeszów 2020, s. 44.

Paralelizm polityczny może prowadzić do pogłębienia polaryzacji społecznej, potęgując zjawisko tzw. „*echo chamber*”²⁶, utrudniając dialog między grupami politycznymi. Konsekwencje wzajemnego oddziaływania na siebie mediów i sił politycznych wiąże się także ze zniekształceniem rzeczywistości, gdy publikowane informacje są fałszywe i mają za zadanie zmanipulować opinię publiczną. Dla zachowania standardów demokratycznych, w tym wolności prasy i wypowiedzi, niekorzystnym jest wysoki stopień paralelizmu. Pogłębianie podziałów nieuchronnie skutkuje pogorszeniem się jakości debaty publicznej oraz wpływa negatywnie na całokształt społeczeństwa obywatelskiego.

W relacji pomiędzy polityką a mediami to ta pierwsza ma pozycję dominującą, ponieważ to właśnie politycy określają normy prawa prasowego w ramach danego państwa²⁷. Należy jednak zauważyć, że im większy jest faktyczny wpływ polityki na media, czyli im większe jest zjawisko paralelizmu, tym słabsza jest pozycja demokracji w państwie. Ingerencja państwa lub sił politycznych powoduje obniżenie standardów dziennikarskich, czego konsekwencją jest kryzys profesjonalizmu dziennikarskiego. Zjawisko to jest potęgowane przez wpływ nowych mediów, to jest między innymi mediów społecznościowych, na społeczeństwo. Im mniejszy jest poziom demokracji w państwie, tym większe jest zagrożenie pogwałcenia wartości, na których się ona opiera. Wolność wyrażania własnych opinii należy przy tym uznać za filar o szczególnej wadze dla demokratycznego systemu państwa²⁸.

KRYZYS INFORMACJI W ZALGORYTMIZOWANYM ŚWIECIE

W świecie, w którym dostęp do informacji²⁹ stał się powszechny, a same dane, poza potencjalną wartością poznawczą, coraz częściej określane są mianem swego rodzaju zasobu³⁰ czy nawet waluty³¹, popularne stało się zjawisko określane mianem „zalewu informacyjnego”. Taka swoista „inflacja” informacyjna może powodować poważne ograniczenia w dostępie do wiarygodnych i obiektywnie

²⁶ Zgodnie z Cambridge Dictionary, jest to sytuacja, w której ludzie słyszą tylko opinie jednego rodzaju lub opinie podobne do ich własnych.

²⁷ K. Kamińska-Korolczuk, *Polityka i media a kryzys zaufania, polityka informacyjna mocarstw w czasie zagrożenia*, Gdańsk 2021, s. 77.

²⁸ J. Wojsław, M. Łosiewicz, *Komunikowanie...*, dz. cyt., s. 102.

²⁹ Samo pojęcie „informacji” pochodzi z języka łacińskiego „*informare*”, czyli „kształtować, przedstawiać”.

³⁰ W swoim artykule z dnia 6 maja 2017 roku The Economist stwierdził, że „*najbardziej cenionym zasobem naszych czasów już nie jest ropa naftowa, lecz dane*”.

³¹ Rzeczpospolita, *Dane osobowe jako waluta – teraz i w przyszłości*, 2022, tekst: <https://www.rp.pl/abc-firmy/art36558451-dane-osobowe-jako-waluta-teraz-i-w-przyszlosci> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

ważnych informacji, a co za tym idzie, wpływać negatywnie na jakość zarówno debaty publicznej, jak i demokracji w ogóle.

Dodatkowo rozwój nowych technologii, i co za tym idzie, innowacyjnych metod komunikacji za pomocą Internetu i portali społecznościowych, wywołał rewolucję zarówno w sposobach tworzenia, jak i rozpowszechniania treści na niebywałą dotąd skalę. Produkcja i publikowanie treści przestały być domeną jedynie profesjonalnych dziennikarzy, czy redakcji. Relatywnie niski próg wejścia sprawił, że w zasadzie każdy z dostępem do Internetu, bez względu na poziom wiedzy czy zasoby, ma szansę dotarcia do szerokiego grona odbiorców. Co więcej, indywidualni twórcy swoimi zasięgami nierzadko przewyższają media tradycyjne - jak portale informacyjne, telewizję czy gazety.

W świecie mediów tradycyjnych, zgodnie z teorią *gatekeepingu*, to dziennikarze oraz tzw. media głównego nurtu są odpowiedzialni za filtrowanie informacji oraz opracowywanie treści komunikatów, trafiających do opinii publicznej. Przekaz ten, co do zasady powinien być konstruowany w sposób bezstronny i etyczny, w duchu poszanowania prawa, jak i całego społeczeństwa. To w rezultacie powinno zapewnić odbiorcy dostęp do wysokiej jakości, obiektywnej informacji, dostarczanej w dobrej wierze. Pomimo jednak licznych w ostatnich latach kampanii społecznych na rzecz przeciwdziałania zjawiskom określanym m.in. mianem dezinformacji, misinformacji, czy malinformacji³² - nasza infosfera przesycona jest wszelkiej maści treściami, których celem, lub przynajmniej wynikiem, jest wprowadzenie odbiorcy w błąd, czy też próba wpłynięcia na jego opinie, nastawienie i decyzje.

W zasadzie każdego dnia dociera do nas pośrednio lub bezpośrednio niezliczona ilość informacji, które już na poziomie podświadomości, mogą wywierać ogromny wpływ na nasze myślenie, a co za tym również pragnienia, obawy czy ogólnie poglądy. Tego typu treści mogą się bardzo szybko, w sposób niekontrolowany (wiralowy³³) rozprzestrzeniać, co ma szczególne znaczenie w przypadkach rażących naruszeń standardów jakości mediów i informacji, a nawet prawa w ogóle. Stąd też analitycy mediów w coraz większym stopniu skupiają swoją uwagę na zalgorytmizowanej infrastrukturze obliczeniowej napędzającej Internet. Jej funkcjonowanie jest w istocie niezrozumiałe dla zdecydowanej większości użytkowników sieci. Nie tylko wspomaga ona maksymalizację zysku, ale również

³² Na podstawie raportu Rady Europy *“Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*, 2017, tekst: <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³³ Z ang. *viral - wirusowy*.

uprzedmiotawia użytkowników traktując ich jako niewyczerpane źródło informacji, wykorzystywanych przede wszystkim w celach komercyjnych.

W tym kontekście nie sposób pominąć aktualnego otoczenia technologiczno-biznesowego, które zdominowane zostało przez cyfrowych gigantów, udostępniających platformy umożliwiające produkowanie i wymianę informacji oraz łączące ludzi, usługi i produkty. Giganci ci wykorzystują na swoich platformach coraz bardziej zaawansowaną personalizację treści, która na podstawie informacji płynących od poszczególnych użytkowników, decyduje o tym, co dana osoba finalnie zobaczy. To wszystko na podstawie jej dotychczasowej aktywności w sieci i nie tylko.

Algorytmy, za pomocą których odbywa się ta personalizacja, zazwyczaj objęte są tajemnicą handlową, co tym bardziej utrudnia potencjalnie zainteresowanym zrozumienie procesu, który wpływa m.in. na wyświetlane nam reklamy, rekomendacje czy wyniki wyszukiwania. Choć z jednej strony personalizacja treści ma co do zasady ułatwiać użytkownikom znajdowanie odpowiednio dopasowanych ofert i informacji, to w ostatnich latach w wielu państwach świata szczególnie widoczne stało się zjawisko postępującej polaryzacji społecznej i związanych z nią tzw. „baniek informacyjnych”³⁴.

Kolejnym wyznacznikiem, istotnym z punktu widzenia zalgorytmizowanego systemu filtrowania treści są tzw. trendy i reputacja, mierzone za pomocą liczby kliknięć, udostępnień czy komentarzy. Dlatego wiele platform oferuje „polecane” materiały, na podstawie algorytmicznej identyfikacji popularności. Nie muszą jednak być one właściwe lub istotne dla danego użytkownika w wybranym momencie, najważniejsze, że zdołają przyciągnąć jego cenną uwagę.

Oprócz wyżej wymienionych mechanizmów należy wspomnieć również o metodach moderowania treści przez różne platformy, zarówno za pomocą automatycznych filtrów, jak i ludzkiej interwencji. Szczególnie w przypadku mediów społecznościowych taka moderacja często budzi kontrowersje. Platformy bowiem mają tendencję do blokowania treści bazując na pojedynczych przesłankach w postaci np. niedozwolonego słowa, czy grafiki, często w oderwaniu od szerszego kontekstu przekazywanej treści. Takie działanie jest nie tylko nieskuteczne w dłuższej perspektywie, ze względu na szybką adaptację użytkowników i w razie potrzeby zastępowanie niedozwolonych słów innymi, bez uszczerbku dla istoty

³⁴ Bańka informacyjna lub inaczej bańka filtrująca to pojęcie zaczerpnięte z książki Eliego Parisella, *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You* (2011). Autor opisał w niej, w jaki sposób poszczególne algorytmy odcinają użytkowników od informacji, która mogłaby być konfliktogenna z ich punktem widzenia.

przekazu. Co ważniejsze, nieuchronnie prowadzi do tego, że cyfrowe algorytmy, w sposób niemal nieuchwytny, wpływają na przebieg debaty publicznej nie tylko w sieci, ale często w ogóle, re-organizując obowiązujące „reżimy wartości i gospodarki”³⁵. Pozostając poza obywatelską kontrolą, mogą oddziaływać na wszystkie sfery społeczeństwa poprzez stymulowanie wyobraźni społecznej i kontrolę przepływu informacji.

PODSUMOWANIE

Media tradycyjne, jakie znane były myśli oświeceniowej, cechował w dużym stopniu uniwersalizm – treści ukierunkowane były na dotarcie do niedookreślonego precyzyjnie odbiorcy, a publikacja materiału mogła być ograniczona jedynie przez państwo. W Internecie, gdzie przekaz jest spersonalizowany, z jednej strony doświadczamy większej swobody i różnorodności publikowanego materiału, z drugiej zaś przepływ informacji może podlegać regulacji przez platformy i obecne na nich algorytmy.

Kontrola nad tymi platformami spoczywa przede wszystkim na ich właścicielach, co stwarza zagrożenie dla wolności prasy, gdyż decyzje dotyczące filtrowania treści mogą być podyktowane chęcią realizacji prywatnych interesów, zamiast interesu publicznego. W takich realiach, gwarancja konstytucyjna stanowiąca o wolności prasy, może okazać się obietnicą, której państwo nie będzie w stanie dopełnić.

Wolność prasy może być także ograniczana przez próby wpływania na właścicieli środków masowego przekazu przez rządy, które realizując swoją politykę informacyjną, mogą podejmować próby forsowania sprzyjającej im narracji. Paralelizm między mediami a siłami politycznymi prowadzi jednak do potencjalnego pogłębienia podziałów społecznych i polaryzacji debaty publicznej.

Z drugiej strony, coraz poważniejszym wyzwaniem staje się policentryzacja rynku informacji oraz zjawisko „zalewu informacyjnego”, co w połączeniu z niekontrolowanymi falami tzw. „fake news”, może skłaniać poszczególne rządy lub platformy do rozwijania systemów cenzury prewencyjnej, uzasadniając takie działania koniecznością ochrony bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałania dezinformacji.

Należy pamiętać, że zgodnie z Europejską Konwencją Praw Człowieka, ochrona wolności prasy i słowa, powinna mieć zawsze pierwszeństwo przed

³⁵ J. Van Dijck, *The platform society: Public values in a connective world*, Oxford 2018, s. 52.

ingerencją prywatnych podmiotów. Kluczowe zatem w erze informacji staje się zachowanie równowagi między wolnością prasy i słowa, a kontrolą treści przy jednoczesnym respektowaniu podstawowych wartości demokratycznych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Benesch S., *But Facebook's Not a Country: How to Interpret Human Rights Law for Social Media Companies*, „Yale Journal on Regulation Online Bulletin” 2020, nr 38.

Buchalska J., *Internet a Wolność Środków Społecznego Przekazu*, „Themis Polska Nova, Wydawnictwo Adam Marszałek” 2012, nr 1(2).

Council of Europe/European Court of Human Rights, *Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights*, Nowy Jork 2022.

Goban-Klas T., Sienkiewicz P., *Społeczeństwo informacyjne: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Kraków 1999.

Kamińska-Korolczuk K., *Polityka i media a kryzys zaufania, polityka informacyjna mocarstw w czasie zagrożenia*, Gdańsk 2021.

Klonick K., *The New Governors: The People, Rules, And Processes Governing Online Speech*, „Harvard Law Review” 2018, nr 131.

Krzywoń A., *Wolność wypowiedzi w Internecie. O roli mediów społecznościowych i pozytywnych obowiązkach państwa*, „Prokuratura i Prawo” 2022, nr 4.

Lallana E.C., *The Information Age*, Kuala Lumpur, Manila 2003.

Liptak A., *Can Twitter Legally Bar Trump? The First Amendment Says Yes*, Nowy Jork 2021.

Loven C., *'Verticalised' cases before the European Court of Human Rights unravelled: An analysis of their characteristics and the Court's approach to them*, „Netherlands Quarterly of Human Rights” 2020, nr 38(4).

McLuhan M., *Understanding Media*, Londyn 1964.

Michalska M., *Problematyka praw człowieka w kontekście mediów społecznościowych*, [w:] *Prawo a media społecznościowe*, R. Markiewicz (red.), Kraków 2022.

Miotk A., *Demokratyczna debata w mediach społecznościowych - utopijne nadzieje i smutna rzeczywistość*, Rzeszów 2020.

van Dijck J., *The platform society: Public values in a connective world*, Oxford 2018.

Warzel C., *What Would Happen if Twitter Banned Trump?*, Nowy Jork 2020.

Wojśław J., Łosiewicz M., *Komunikowanie propagandowe ponadczasowym zagrożeniem dla demokracji: kilka nie tylko historycznych refleksji*, [w:] *Media a wartości demokratyczne. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Januszowi Adamowskiemu*, A. Jaskiernia, K. Gajlewicz-Korab, M. Głowacki, M. Łoszevska-Ołowska, Ł. Szurmiński (red.), Warszawa 2022.

Netografia

Centrum Badania Opinii Społecznej, Źródła informacji o wydarzeniach w kraju i na świecie, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_068_23.PDF

Raport Rady Europy "Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making, 2017, tekst: <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>.

Rzeczpospolita, Dane osobowe jako waluta – teraz i w przyszłości, 2022, tekst: <https://www.rp.pl/abc-firmy/art36558451-dane-osobowe-jako-waluta-teraz-i-w-przyszlosci>.

CHALLENGES FOR PRESS FREEDOM IN THE INFORMATION AGE

Abstract: *The article examines the challenges to freedom of the press within the information era, placing particular emphasis on the impact of the "new new media" on basic civil liberties. The authors focus on identifying factors affecting basic civil liberties, such as freedom of the press and speech, in the context of the development of digitization and algorithmization of the information space. The issues of content control in social media, the potential pursuit of information manipulation by economic actors or political forces, and the damaging effects of the so-called "information deluge" are discussed. The authors also point out the need to strike a balance between press freedom and content control, while respecting democratic values.*

Key words: *press freedom, new media, information manipulation, digitization, algorithmization.*

WPŁYW SANKCJI MIĘDZYNARODOWYCH NA PRAWA OBYWATELSKIE I POLITYCZNE

Streszczenie: *Sankcje międzynarodowe stanowią popularne narzędzie służące do realizacji celów w polityce międzynarodowej. Na przestrzeni wieków przybierały one różne formy i kształt. Ze względu na rozwój cywilizacyjny i postęp sankcje wraz z biegiem lat stawały się coraz bardziej znaczącym narzędziem wykorzystywanym na arenie międzynarodowej wobec innych państw. Obecnie w obliczu coraz większej destabilizacji systemu bezpieczeństwa międzynarodowego skuteczność sankcji coraz częściej zostaje poddawana w wątpliwość, a ich znaczenie i rola marginalizowana. Artykuł ma na celu przedstawienie wpływu sankcji międzynarodowych na prawa obywatelskie i polityczne. Artykuł odpowiada na pytanie, czym są sankcje, jakie są ich rodzaje, kto i kiedy może je wprowadzić, jaki jest ich wpływ na prawa obywatelskie i polityczne w poszczególnych krajach, jak łamie się tam prawa człowieka oraz jakie działania należy podjąć, aby sankcje spełniały swoją rolę.*

Słowa kluczowe: *sankcje międzynarodowe, łamanie praw człowieka, prawa obywatelskie, prawa polityczne.*

WSTĘP

Współcześnie sankcje uznawane są za jeden z najbardziej humanitarnych i praktycznych sposobów realizacji celów w polityce międzynarodowej, co stanowi alternatywę dla środków militarnych. Historia niejednokrotnie udowodniła, iż państwo może zostać pokonane nie tylko w drodze działań militarnych, ale również poprzez destabilizację jego gospodarki oraz sytuacji wewnętrznej. Jest to szczególnie istotne obecnie w czasach globalizacji, gdzie każda próba

¹ ORCID: 0009-0007-2643-8966; Uniwersytet Warszawski

destabilizacji danego rynku może mieć poważne konsekwencje, co z kolei może prowadzić do załamania sytuacji w danym państwie. Nie pozostaje to bez znaczenia dla obywateli danego kraju. Nałożenie sankcji prowadzi do procesów, w wyniku których prawa obywateli oraz ich moc sprawcza wystawiane są na próbę.

SANKCJE MIĘDZYNARODOWE

Jako jeden z najstarszych przykładów nałożenia embarga handlowego może posłużyć przykład z czasów antycznych, gdy w roku 432 r. p. n. e. Grecja nałożyła embargo na miasto Megara. W kolejnych wiekach zdarzało się, iż władcy wykorzystywali blokowanie własnego rynku dla towarów sprowadzanych z określonego kraju lub zamykali granice dla towarów wroga, jako działanie tak samo skuteczne, jak działania zbrojne. Mimo wszystko po tego rodzaju rozwiązania sięgano rzadko. Znaczące zmiany w zakresie sankcji, jakie znamy współcześnie, pojawiły się dopiero w XX wieku, kiedy to po licznych procesach przybrały obecny kształt.² Współcześnie sankcje międzynarodowe, inaczej zwane środkami ograniczającymi, są jednym z instrumentów oddziaływania wobec podmiotów, których działalność stanowi naruszenie zasad i norm prawa międzynarodowego, w tym międzynarodowego prawa praw człowieka i stanowi zagrożenie dla światowego lub regionalnego pokoju i bezpieczeństwa.³ Sankcje mogą być skierowane przeciwko rządowi państw trzecich, podmiotom niepaństwowym, a także jednostkom lub grupom (np. terrorystycznym).⁴ Jako działania prewencyjne pozwalają reagować na wyzwania i wydarzenia polityczne sprzeczne z celami i wartościami danego podmiotu. Mogą stanowić odpowiedź na takie wydarzenia jak:

- terroryzm
- rozprzestrzenianie broni jądrowej
- naruszanie praw człowieka
- aneksję obcego terytorium
- atak zbrojny (inwazję) na sąsiednie państwo
- celową destabilizację suwerennego kraju
- cyberataki.⁵

² <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/krotka-historia-sankcji/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

³ <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/sankcje-miedzynarodowe> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

⁴ *Ibidem*.

⁵ <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/different-types/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

Inicjatywę do zastosowania sankcji posiadają suwerenne państwa oraz organizacje międzynarodowe. W systemie ONZ organem uprawnionym do wprowadzania sankcji jest Rada Bezpieczeństwa (RB). Według przepisów Rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych, w razie stwierdzenia przez RB zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju lub aktu agresji może ona uchylać rezolucje lub podejmować decyzje o przyjęciu środków nie pociągających za sobą użycia siły zbrojnej (sankcje). Z kolei Unia Europejska wprowadza środki ograniczające (sankcje) wobec państw, organizacji, osób prawnych lub osób fizycznych w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB). Podstawą prawną do nakładania sankcji przez UE jest art. 29 Traktatu o Unii Europejskiej oraz art. 215 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Sankcje UE wprowadzane są w drodze decyzji i rozporządzeń Rady UE. Unia Europejska implementuje sankcje nałożone przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Ponadto, UE może nakładać własne, autonomiczne środki ograniczające.⁶ Sankcje posiadają szerokie spektrum zastosowania, dzięki czemu podmioty mogą stosować je w zakresie, jaki uznają za niezbędny do realizacji danych zamierzeń. Jako podstawowe rodzaje sankcji można wyróżnić:

- sankcje finansowe (m.in. zamrożenie funduszy, zakaz udostępniania funduszy);
- sankcje gospodarcze (m.in. ograniczenia w imporcie lub eksporcie określonych towarów i usług);
- sankcje dotyczące ruchu osobowego (m.in. zakaz wjazdu na określone terytorium);
- sankcje dyplomatyczne (zerwanie stosunków dyplomatycznych).⁷

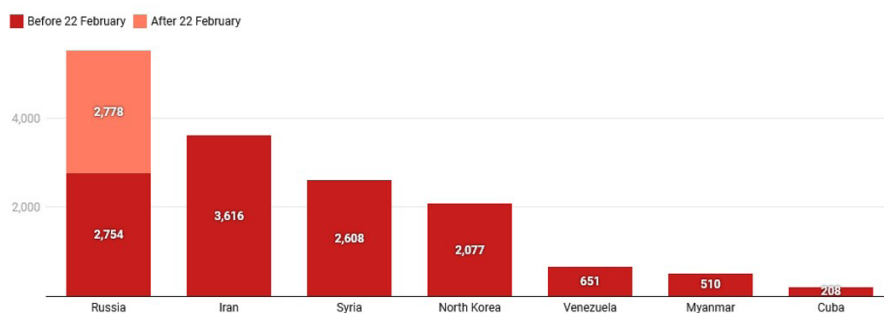
PRAWA OBYWATELSKIE I POLITYCZNE W POSZCZEGÓLNYCH PAŃSTWACH

Łamanie praw człowieka, a w szczególności praw obywatelskich i politycznych stanowi jeden z najczęstszych powodów nakładania sankcji międzynarodowych na państwa, które się ich dopuszczają. Jak powszechnie wiadomo do państw regularnie łamiących te prawa można zaliczyć państwa takie jak: Rosja, Iran lub Korea Północna. Państw dopuszczających się tego procederu istnieje znacznie więcej, jednak te trzy zasługują szczególną uwagę ze względu na wpływ sankcji na życie obywateli, którzy je zamieszkują.

⁶ <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/sankcje-miedzynarodowe> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

⁷ *Ibidem*.

Międzynarodowe organizacje od lat alarmowały, że w Rosji łamane są prawa człowieka i wolności obywatelskiej⁸. Mimo to reakcje świata przez długi czas pozostawały symboliczne. Zaczęło się to stopniowo zmieniać po aneksji Krymu przez Federację Rosyjską w 2014 roku. Od tamtego czasu Unia Europejska nałożyła na Rosję olbrzymie sankcje indywidualne i gospodarcze. Wprowadziła też sankcje w związku z łamaniem praw człowieka⁹. Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę w 2022 roku doprowadziła do zdecydowanej reakcji świata i zwiększenia sankcji, przez co ta stała się najbardziej obciążonym sankcjami państwem na świecie¹⁰. W efekcie Rosja zwiększyła poziom represji wewnątrz państwa¹¹.

Wykres 1. Państwa najbardziej obciążone sankcjami

Źródło: Castellum.AI, dostęp 31.03.2024.

Federacja Rosyjska jest państwem, gdzie regularnie łamane są prawa człowieka. Funkcjonariusze państwowi stosują pospolity terror wobec obywateli: masowe pobicia, rażenie prądem, tortury, gwałty.¹² Wolność słowa jest ograniczana poprzez liczne inicjatywy legislacyjne. Po rosyjskiej inwazji na Ukrainę władze zwiększyły stopień represji i rozprawiły się z pozostałymi nielicznymi niezależnymi mediami, zmuszając wiele z nich do zamknięcia, opuszczenia kraju lub ograniczenia relacji z wojny i cytowania jedynie rosyjskich oficjalnych raportów. Wiele

⁸ <https://radiowarszawa.com.pl/w-rosji-najczesciej-sa-lamane-prawa-czlowieka/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

⁹ <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

¹⁰ <https://www.castellum.ai/insights/russia-is-now-the-worlds-most-sanctioned-country> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

¹¹ <https://polskieradio24.pl/artykul/3244063,Rosja-stacza-sie-coraz-nizej-Trwaja-systematyczne-represje> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

¹² <https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-tak-torturuja-w-rosyjskich-wiezieniach-wstrzasaja-ce-relacje,nId,5808096> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

organizacji pozarządowych, zajmujących się prawami człowieka, zostało uznanych za „zagranicznych agentów” lub określono je mianem „niepożądanych”. Niektóre z nich zostały także arbitralnie zamknięte, zablokowano im strony internetowe lub poddano innym formom prześladowań¹³.

Rosja nie przestrzega prawa do wolności słowa, ale również zrzeczania się oraz pokojowego gromadzenia się. Demonstracje często są pacyfikowane, a biorący w nich udział obywatele poddawani są represjom¹⁴. Wojna w Ukrainie unaoczniała także inny groźny proceder. Władze rosyjskie przeznaczają rekordowe kwoty na obronność, przez co szukają oszczędności, gdzie jest to tylko możliwe, w tym także w służbie zdrowia. Rosyjskie władze tną wszystkie kluczowe programy w ramach projektów opieki zdrowotnej. Dodatkowo, aby znaleźć dodatkowe środki w budżecie, rosyjskie władze ograniczyły także wydatki na zamówienia leków¹⁵. Problemem jest także przemoc domowa. W badaniu Centrum Lewady z 2019 roku jedna czwarta respondentów oznajmiła, że stykała się z przemocą domową w swoim najbliższym otoczeniu. Oficjalne dane na temat jej skali bywają wielokrotnie zaniżone. Według obliczeń organizacji kobiecych w latach 2020–2021 w wyniku przemocy domowej zginęło ponad 70% (2680) wszystkich zamordowanych w tym okresie kobiet.¹⁶ Problemem jest też handel ludźmi. Rosja stanowi największy ośrodek handlu i wykorzystywania ludzi w całej Eurazji. Mimo to rosyjski rząd ignoruje problem. Niewolnice seksualne z Rosji, nawet jeśli zostaną uwolnione, mogą liczyć jedynie na pomoc organizacji pozarządowych, duchownych lub policji, ponieważ nie istnieją żadne programy ochrony i pomocy ze strony państwa¹⁷.

Od czasu inwazji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. USA, Wielka Brytania oraz UE, wraz z takimi krajami, jak Australia, Kanada i Japonia, nałożyły na Rosję ponad 16,5 tys. sankcji, których głównym celem były pieniądze Rosji¹⁸. Ponadto sankcje objęły: zakaz eksportu technologii, którą Rosja może wykorzystać do produkcji broni, zakaz importu złota i diamentów z Rosji, zakaz lotów z Rosji, konfiskatę majątków rosyjskich oligarchów oraz zakaz importu rosyjskiej ropy

¹³ <https://www.amnesty.org.pl/rosja-nowe-przepisy-karne-by-stlumic-krytyke-wojny-w-ukrainie/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

¹⁴ <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1033360,pe-potepia-tlumienie-demonstracji-w-rosji-i-wyzywa-do-uwolnienia-nawalnego.html> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

¹⁵ <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/samobojczy-ped-rosji-obcina-budzet-slugby-zdrowia-by-fiansowac-wojne/q35mjkc> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

¹⁶ https://new.org.pl/2718,domanska_rosjanie_wojna_przemoc_spoleczenstwo.html [dostęp na dzień: 31.03.2024].

¹⁷ <https://kobieta.onet.pl/raport-rosja-jest-najwiekszym-w-eurazji-osrodkiem-handlu-ludzmi-w-celach-seksualnych/7b1sx> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

¹⁸ <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

i gazu ziemnego. Dodatkowo setki dużych firm, w tym McDonald's, Coca-Cola, Starbucks i Heineken, przestały sprzedawać towary w Rosji¹⁹.

Przypadek Iranu nie jest odosobniony. Wolność sumienia, wyznania czy prawa obywatelskie praktycznie w nim nie istnieją. Co więcej, władza nie tylko prześladowa własnych obywateli, lecz aktywnie wspiera szyckie frakcje w innych państwach. Największe kontrowersje w przypadku Teheranu budzą przeprowadzane egzekucje. Ich celem jest wykorzenienie sprzeciwu i zasianie strachu wśród ludności. Centrum Abdorrahmana Boroumanda, organizacja z siedzibą w Waszyngtonie stwierdził w swoim raporcie, że w samym maju 2023 r., w Iranie przeprowadzono 135 egzekucji, podczas gdy *Iran Human Rights* (IHR) twierdzi, że w okresie od stycznia do sierpnia 2023 r., odnotowano co najmniej 423 egzekucje, a brak przejrzystości działań irańskiego rządu uprawnia do podejrzeń, że rzeczywista liczba egzekucji jest znacznie wyższa niż podana oficjalnie²⁰.

Nie można też zapominać o działaniach władz w obliczu wydarzeń z roku 2022 r., kiedy kraj ogarnęły masowe protesty w odpowiedzi na śmierć Mahsy Amini i represje religijne wobec kobiet.²¹ Manifestacje zostały brutalnie stłumione, ich uczestnicy byli aresztowani i torturowani, a przez kraj przetoczyła się fala represji.²² Nie bez znaczenia pozostaje tutaj działalność policji. Działania jej funkcjonariuszy wielokrotnie były poddawane w wątpliwość przez społeczność międzynarodową²³. Bezpiecznie nie mogą czuć się także mniejszości etniczne. Między wrześniem a grudniem 2022 r. siły bezpieczeństwa rozpięły brutalną, zmilitaryzowaną akcję represyjną, zabijając bezprawnie setki osób protestujących i przechodniów, w tym dziesiątki dzieci. Ponad połowa bezprawnie zabitych należała do uciskanych mniejszości etnicznych Beludżów i Kurdów²⁴.

Unia Europejska od wielu lat jest zaniepokojona sytuacją panującą w tym kraju. W 2011 r. nałożyła na Iran ukierunkowane sankcje w odpowiedzi na poważne naruszenia praw człowieka w tym kraju. Dodatkowe środki ograniczające

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites/centrum-praw-czlowieka-w-iranie-alarmuje-egzekucje-przeciwnikow-wladz-coraz-czestsze/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

²¹ Mahsa Amini - Kurdyjka, której aresztowanie w Teheranie za sprzeciwianie się obowiązkowemu hidżabowi i późniejsza śmierć w areszcie policyjnym wywołały falę protestów w całym Iranie.

²² <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1559301%2Ceksperci-w-iranie-przez-lata-sprzeciwu-wobec-wladz-wyklarowalo-sie> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

²³ <https://wyborcza.pl/7,75399,29980293,iran-patrole-obyczajowki-wracaja-na-ulice-beda-nekac-kobiety.html> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

²⁴ <https://www.amnesty.org/pl/iran-w-rocznice-wybuchu-powstania-spolecznosc-miedzynarodowa-musi-upomniec-sie-o-sprawiedliwosc-dla-ofiar-brutalnych-represji/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

zostały wprowadzone w marcu 2012 r. i od tego czasu są co roku przedłużane.²⁵ Obejmują one: zamrożenie aktywów i zakaz wydawania wiz wobec osób i podmiotów odpowiedzialnych za poważne naruszenia praw człowieka, zakaz eksportu do Iranu sprzętu, który mógłby zostać użyty do wewnętrznych represji, oraz sprzętu do monitorowania połączeń telekomunikacyjnych. Sankcje te od początku przedłużano co roku. 8 kwietnia 2019 r. Rada przedłużyła ich obowiązywanie do 13 kwietnia 2024 r.²⁶ Sankcje UE wobec Iranu są przyjmowane jako część zintegrowanego podejścia politycznego mającego nakłonić Iran do przestrzegania zobowiązań międzynarodowych.²⁷ Należy odnotować, iż sankcje gospodarcze uderzają także w ludność irańską. Każde zawirowanie wokół cen irańskiej ropy wpływa na zamożność społeczeństwa. Można było to zaobserwować przed zawarciem porozumienia nuklearnego z Iranem w 2015 r., gdy ceny irańskiego surowca obniżyły się, a ludzie ubożeli.²⁸ Sprawiało to, że społeczeństwo stawało się jeszcze bardziej uzależnione od działań władz w Teheranie.

Kolejnym przypadkiem jest Korea Północna. Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna stanowi jeden z najbardziej niedostępnych krajów świata. Mimo to na zewnątrz wydostają się poszczególne informacje na temat tego, jakie działania podejmuje reżim Kim Dzong Una wobec swoich obywateli. Reżim dysponuje całym wachlarzem spektakularnych środków represji stosowanych przeciwko oponentom politycznym: od publicznej samokrytyki poczynając, poprzez instytucję przymusowych rozwodów, pobyt w przymusowym w obozie pracy, na karze śmierci kończąc.

Rozbudowany aparat represji ingeruje w każdą sferę życia mieszkańców KRLD, sięgając często granic absurdu, który jest nie do pojęcia dla przeciętnego Europejczyka.²⁹ Daje to władzy wiele możliwości, które są skrupulatnie wykorzystywane, co potwierdza raport dotyczący łamania praw człowieka w Korei Północnej opublikowany przez Koreę Południową w 2023 roku. Raport liczy 450 stron i został oparty o zeznania ponad 500 Koreańczyków z północy, którym udało się uciec z kraju w latach 2017-2022. Został on sporządzony przez południowokoreańskiego ministra ds. zjednoczenia z Koreą Północną. Według

²⁵ <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20230120STO68505/parlament-potepialamanie-praw-czlowieka-w-iranie> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

²⁶ <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/iran/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ <https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/niedziela201503-iran> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

²⁹ K. Czeszejko-Sochacka, *Łamanie praw człowieka w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019, s. 55.

raportu reżim w Pjongjangu dopuszcza się licznych naruszeń praw człowieka³⁰. Do łamania praw człowieka dochodzi w obozach pracy i więzieniach, ale również w zwykłych społecznościach. Powszechne są publiczne egzekucje, tortury czy aresztowania. Karane śmiercią są m.in. próby przekroczenia granicy by uciec do Korei Południowej³¹. Największą bolączką systemu jest głód, który często wykorzystywany jest jako narzędzie kontroli i walki z ewentualnymi politycznymi oponentami. Korea Północna jest jednym z największych na świecie beneficjentów pomocy żywnościowej, jednak władze KRLD nie pozwalają organizacjom humanitarnym na swobodne przemieszczanie się po kraju i dotarcie z pomocą do najbardziej potrzebujących. W efekcie nie ma pewności, czy dostarczana pomoc dociera do najbardziej potrzebujących, a nie jest rozdzielana przez wojsko i partyjnych prominentów³².

Od 2006 roku Unia Europejska nałożyła szereg sankcji na Koreę Północną. Należą do nich: embargo na broń i powiązane materiały, zakaz eksportu paliwa lotniczego i raketowego do Korei Północnej, zakaz handlu złotem, metalami szlachetnymi i diamentami z rządem Korei Północnej, zakaz importu minerałów z Korei Północnej, z pewnymi wyjątkami dla węgla i rudy żelaza, zakaz eksportu towarów luksusowych, ograniczające wsparcie finansowe dla handlu z Koreą Północną, ograniczanie działalności inwestycyjnej i finansowej, inspekcja i monitorowanie ładunków importowanych i eksportowanych do Korei Północnej, zakaz wjazdu do UE niektórym osobom z Korei Północnej, oraz zakaz eksportu ropy naftowej i inwestycji w Korei Północnej³³.

Pomimo częstego wykorzystywania sankcji, jako narzędzia do realizacji interesów na arenie międzynarodowej przez różnych aktorów, zagadnienie oceny efektywności stosowania sankcji w stosunkach międzynarodowych jest tematem dosyć kontrowersyjnym. Pomimo licznych publikacji naukowych, badań oraz bogatej literatury przedmiotu w wielu nawet najbardziej podstawowych kwestiach brak jest jednoznacznego stanowiska wśród ekspertów. Jedna część z nich neguje stosowanie sankcji, jako przedsięwzięcie całkowicie nieskuteczne, druga natomiast skupia zwolenników stosowania sankcji ze względu na ich skuteczność³⁴.

³⁰ <https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/lamanie-praw-czlowieka-w-korei-polnocnej-prawo-do-zycia-jest-tam-zagrozone/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

³¹ *Ibidem*.

³² K. Czeszejko-Sochacka, *Łamanie...*, dz. cyt., s. 56.

³³ <https://pranie-brudnych-pieniedzy.pl/sankcje-wobec-korei-polnocnej/> [dostęp na dzień: 31.03.2024].

³⁴ M. Sułek, *Zachodnie sankcje wobec Rosji – sens i skuteczność*, „Rocznik Strategiczny” 2014/2015, t. 20, s. 398-410.

WNIOSKI

Sankcje międzynarodowe stały się kluczowym elementem współczesnych stosunków międzynarodowych. Ich podstawowym zadaniem jest zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa oraz promocja demokracji i praw człowieka. W obliczu rosnącej destabilizacji i przemianach w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego sankcje coraz częściej stanowią narzędzie walki z państwami negującymi istniejący układ sił, zasady pokojowego współistnienia narodów, oraz lekceważącymi prawa człowieka w tym prawa obywatelskie i polityczne. W wielu z nich świadomość obywateli na temat tych praw wzrasta, lecz wszelkie próby walki o nie są systematycznie tłumione. W efekcie liczba sankcji nakładanych przez państwa i organizacje międzynarodowe wzrasta.

Mimo że sankcje mają docelowo pomóc ludności danego państwa w walce o swoje prawa i ograniczeniu negatywnych działań władz, w wielu przypadkach efekt nie jest zadowalający. O ile sankcje w większym lub mniejszym stopniu przynoszą efekty i ograniczają możliwości oraz działania państw łamiących prawo, o tyle w kontekście społecznym nie wpływają one znacząco na poprawę przestrzegania i respektowania praw przez państwa objęte sankcjami. Na dodatek w wielu krajach objętych sankcjami sytuacja obywateli pogarsza się wraz z przedłużającym się oddziaływaniem sankcji. Państwa nierzadko zwiększają represje wobec społeczeństwa poprzez aresztowania, zaostrzenie prawa, pozbawianie ludzi swobód oraz dostępu do informacji i podstawowych dóbr jak jedzenie czy leki. Fundusze z sektorów takich jak opieka społeczna czy zdrowotna są przekierowywane na obszary strategicznie ważne dla państwa, a których budżety ucierpiały ze względu na sankcje, jak np.: rozwój i rozbudowa sił zbrojnych. Często również nałożenie sankcji na dane towary powoduje ubożenie społeczeństwa, co w efekcie prowadzi do jeszcze większego uzależnienia ludności od władz dopuszczających się naruszeń.

Wszystko to sprawia, że obraz sankcji jako narzędzia mającego pomagać cierpiącym społeczeństwom zostaje wypaczony. Dlatego też, aby ich cel docelowy był realizowany właściwie, należy brać pod uwagę kilka kwestii. Przed nałożeniem sankcji na państwo łamiące prawo międzynarodowe i prawa człowieka konieczne jest odpowiedzenie na kilka podstawowych pytań: jak dane sankcje wpłyną na lokalną ludność, jaka będzie reakcja władz, jakie cele mają zrealizować konkretne sankcje oraz czy zamierzony cel zostanie zrealizowany. Jest to zadanie bardzo trudne i często wymagające wyznaczenia priorytetów w polityce wobec innych państw. Mimo to cel jakim jest wykorzystanie sankcji do pomocy cierpiącym społeczeństwom, jest możliwy do zrealizowania.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Czeszejko-Sochacka K., *Łamanie praw człowieka w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, Gdańsk 2019.

Sulek M., *Zachodnie sankcje wobec Rosji – sens i skuteczność*, „Rocznik Strategiczny” 2014/2015, t. 20.

Netografia:

<https://kobieta.onet.pl/raport-rosja-jest-najwiekszym-w-eurazji-osrodkiem-handlu-ludzi-w-celach-seksualnych/7b1sx>.

https://new.org.pl/2718,domanska_rosjanie_wojna_przemoc_spoleczenstwo.html.

<https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/niedziela201503-iran>.

<https://polskieradio24.pl/arttykul/3244063,Rosja-stacza-sie-coraz-nizej-Trwaja-systematyczne-represje>.

<https://pranie-brudnych-pieniedzy.pl/sankcje-wobec-korei-polnocnej/>.

<https://radiowarszawa.com.pl/w-rosji-najczesciej-sa-lamane-prawa-czlowieka/>.

<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/samobojczy-ped-rosji-obcina-budzet-sluzby-zdrowia-by-finansowac-wojne/q35mjkc>.

<https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites/centrum-praw-czlowieka-w-iranie-alarmuje-egzekucje-przeciwnikow-wladz-coraz-czestsze/>.

<https://www.amnesty.org.pl/iran-w-rocznice-wybuchu-powstania-spolecznosc-miedzynarodowa-musi-upomniec-sie-o-sprawiedliwosc-dla-ofiar-brutalnych-represji/>.

<https://www.amnesty.org.pl/rosja-nowe-przepisy-kanne-by-stlumic-krytyke-wojny-w-ukrainie/>.

<https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659>.

<https://www.castellum.ai/insights/russia-is-now-the-worlds-most-sanctioned-country>.

<https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/different-types/>.

<https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/iran/>.

<https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>.

<https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/lamanie-praw-czlowieka-w-korei-polnocnej-prawo-do-zycia-jest-tam-zagrozone/>.

<https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20230120STO68505/parlament-potepia-lamanie-praw-czlowieka-w-iranie>.

<https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1033360,pe-potepia-tlumienie-demonstracji-w-rosji-i-wzywa-do-uwolnienia-nawalnego.html>.

<https://www.gov.pl/web/dyplomacja/sankcje-miedzynarodowe>.

<https://www.gov.pl/web/dyplomacja/sankcje-miedzynarodowe>.

<https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/krotka-historia-sankcji/>.

<https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1559301%2Cekspersi-w-iranie-przez-lata-sprzeciwu-wobec-wladz-wyklarowalo-sie>.

<https://wyborcza.pl/7,75399,29980293,iran-patrole-obyczajowki-wracaja-na-ulice-beda-nekac-kobiety.html>.

<https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-tak-torturuja-w-rosyjskich-wiezniach-wstrzasajace-relacje,nId,5808096>.

THE IMPACT OF INTERNATIONAL SANCTIONS ON CIVIL AND POLITICAL RIGHTS

***Abstract:** International sanctions are a popular tool for achieving goals in international politics. Over the centuries, they have taken on various forms and shapes. Due to the development of civilization and progress, over the years sanctions have become an increasingly important tool used in the international arena against other countries. Currently, in the face of increasing destabilization of the international security system, the effectiveness of sanctions is increasingly questioned and their importance and role marginalized. The article aims to present the impact of international sanctions on civil and political rights. The article answers the question of what sanctions are, what are their types, who can introduce them and when, what is their impact on civil and political rights in individual countries, how human rights are violated there and what actions should be taken to ensure that the sanctions fulfil their purpose.*

***Key words:** international sanctions, human rights violations, civil rights, political rights.*

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ A PRAWA CZŁOWIEKA: WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA W DĄŻENIU DO OSIĄGNIĘCIA CELÓW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

***Streszczenie:** Poniższy artykuł przedstawia podstawowe założenia Europejskiej i Chińskiej polityki dotyczącej zrównoważonego rozwoju. Analizowany jest zarówno wymiar lokalny jak i międzynarodowy wymienionych polityk. Aby prawidłowo przedstawić obraz wspomnianych inicjatyw, przytaczane są źródła pochodzące bezpośrednio od organizacji stojących za inicjatywami, prac naukowych jak i renomowanych portali informacyjnych. W dalszej części pracy przytaczany jest przykład zanieczyszczenia środowiska na terytorium Serbii, który dowodzi braków w podejściu państw/organizacji.*

***Słowa kluczowe:** Unia Europejska, Chiny, Serbia, Zrównoważony rozwój, prawa człowieka, Zielony Ład, Inicjatywa Pasa i Szlaku, Global Gateway.*

SPOŁECZNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA I ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Temat zrównoważonego rozwoju ostatnimi czasy zyskuje na popularności w debacie publicznej. Proporcjonalnie do postępujących zmian klimatu, coraz więcej ludzi oraz organizacji zaczyna interesować się Celami Zrównoważonego Rozwoju określonymi przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Skala przedsięwzięć która została postawiona przed światowymi przywódcami jest duża, a czasu do osiągnięcia zakładanej neutralności klimatycznej jest coraz mniej.

¹ Uniwersytet Erazma w Rotterdamie

Działania mające na celu osiągnięcie neutralności klimatycznej przyjmują postać inicjatyw w skali lokalnej i globalnej. Dwa sztanarowe przykłady takich operacji to europejski Zielony Ład i chińska Inicjatywa Pasa i Szlaku.

Powyższe inicjatywy nie docierają jednak wszędzie, a tam gdzie docierają nie zawsze przynoszą zamierzony cel lub pozytywną zmianę dla lokalnych społeczności. Przykładów takich sytuacji możemy się doszukiwać na Bałkanach Zachodnich.

Poniższy tekst stanowi podsumowanie polityki klimatycznej Unii Europejskiej na skali lokalnej (Zielony Ład) oraz światowej (*Global Gateway*) oraz Chińskiej Inicjatywy Pasa i Szlaku i jej wpływu na środowisko Chin i państw zaangażowanych w inicjatywę. W dalszej części tekstu przyjrzymy się kwestii krajów Bałkanów Zachodnich (Serbii) gdzie widoczne są mankamenty polityk proponowanych przez oba światowe mocarstwa.

POLITYKA KLIMATYCZNA UNII EUROPEJSKIEJ

Temat zrównoważonego rozwoju i prób wprowadzenia jego zasad w życie jest teraz obecny we wszystkich sferach – od codziennych spraw pojedynczych obywateli, poprzez biznes różnej skali, kończąc na działaniach państw i organizacji. Ilość podejść do tematu zrównoważonego rozwoju jest proporcjonalna do ilości jednostek których temat dotyczy. Nie inaczej jest w przypadku organizacji międzynarodowych i państw. Wraz z intensyfikującymi się zmianami klimatu, organizacje i państwa angażują się w inicjatywy mające na celu zaadresować i rozwiązać powstające problemy klimatyczne.

Poszukując informacji na temat działań organizacji międzynarodowych oraz współpracy w celu wprowadzania w życie zasad zrównoważonego rozwoju można znaleźć wiele przykładów inicjatyw podejmowanych przez światowe mocarstwa. Jednym z koronnych przykładów polityki organizacji międzynarodowej zajmującej się tematem zrównoważonego rozwoju jest Europejski Zielony Ład (*European Green Deal*)². W swoich głównych założeniach, celem polityki Unii Europejskiej jest uczynienie z Europy pierwszego neutralnego klimatycznie kontynentu do 2050 roku ³. Oprócz tego Europejski Zielony Ład zakłada podjęcie działań w strefie energetyki (szczególnie w kontekście kryzysu energetycznego powstałego

² Oficjalna strona internetowa Komisji Europejskiej dotycząca Zielonego Ładu: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³ *Działania w dziedzinie klimatu i Zielonego Ładu*, tekst: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_pl [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji w Ukrainie)⁴, rozwój przemysłu oraz transportu, a także reformy i rozwoju rolnictwa.

Wprowadzenie wyżej wymienionych reform przychodzi z pewnymi trudnościami – na początku 2024 roku protesty europejskich farmerów przetoczyły się przez kraje Unii. Czynnikiem który sprowokował ludzi pracujących w sektorze żywnościowym do masowego wyjścia na ulicę były obciążenia wywołane reformami, które Zielony Ład nałożył na rolnictwo⁵. Zmiany w tym sektorze są niezwykle istotne we wprowadzaniu europejskiej polityki klimatycznej – rolnictwo jest odpowiedzialne za 30% globalnej emisji gazów cieplarnianych⁶. Ze względu na masową reakcję farmerów na reformy, Komisja Europejska zgodziła się na porzucenie projektu ustawy ograniczającej użycie chemicznych pestycydów w rolnictwie⁷.

Pomimo wymienionych wyżej trudności związanych z wprowadzaniem w życie Europejskiego Zielonego Ładu, zmiany wprowadzane w Unii Europejskiej są wdrażane z poszanowaniem Praw Człowieka. W raporcie „*Making the European Green Deal Work for People*” Bank Światowy zwraca uwagę na elementy, w rozwój ludzi odgrywa ważną rolę w Europejskim Zielonym Ładzie⁸. Raport zwraca uwagę między innymi na potrzebę edukowania społeczeństwa by ludzie których dotkną reformy mogli dostosować swoje miejsca pracy do nowych wymogów, a z tym łatwiej przejść nową zieloną ekonomię. Istotne jest założenie, że wszystkie regiony Unii powinny rozwijać się równomiernie by unikać nierówności społecznych i ekonomicznych w trakcie wprowadzania reform⁹.

Oprócz wewnętrznego planu reform, Komisja Europejska przedstawiła w 2021 roku projekt *Global Gateway*. Głównym założeniem strategii jest promowanie inteligentnych, czystych i bezpiecznych połączeń w sektorze cyfrowym,

⁴ *Działania UE w odpowiedzi na kryzys energetyczny*, tekst: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/eu-action-address-energy-crisis_pl [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁵ C. Lu, *Europe's Farmer Protests Are Part of a Bigger Problem*, „Foreign Policy” 2024, tekst: <https://foreignpolicy.com/2024/02/20/europe-farmers-protests-climate-eu-green-deal/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁶ S. Sengupta, M. Pronczuk *Making Farming More Climate - Friendly Is Hard. Just Ask Europe's Politicians*, „The New York Times” 2024, tekst: <https://www.nytimes.com/2024/02/06/climate/europe-farming-protests-policy.html> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁷ E. Wax, B. Brzeziński *Ursula von der Leyen scraps pesticide reduction bill, in gift to farmers*, „Politico” 2024, tekst: <https://www.politico.eu/article/ursula-von-der-leyen-pesticide-reduction-bill-farmers/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁸ J. Sanchez-Reaza, D. Ambaszw, P. Djukic, K. McEvoy, *Making the European Green Deal Work for People: The Role of Human Development in the Green Transition*, World Bank Group 2023, <http://hdl.handle.net/10986/39729> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁹ *Ibidem*.

energetycznym i transportowym oraz doskonalenia systemów opieki zdrowotnej, edukacji i badań naukowych na całym świecie¹⁰.

Celem *Global Gateway* jest osiągnięcie do 2027 roku inwestycji o maksymalnej wartości 300 mld euro w ramach Drużyny Europy, która obejmuje Unię Europejską (jej organy i instytucje), kraje członkowskie UE, agencje wykonawcze i publiczne banki rozwoju, oraz Europejski Bank Inwestycyjny (EBI) i Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (EBOR)¹¹.

Głównym celem strategii jest dokonanie znaczących zmian w sektorach cyfrowym, klimatycznym, energetycznym, transportowym, zdrowotnym, edukacyjnym i badawczym. W ramach tego planu, kluczową rolę odgrywają inteligentne inwestycje infrastrukturalne, z uwzględnieniem surowych standardów społecznych i środowiskowych UE oraz podkreśleniem jej wartości, takich jak praworządność, prawa człowieka oraz międzynarodowe normy i standardy¹².

W 2023 roku odbyło się forum inaugurujące projekt. W wydarzeniu uczestniczyli przedstawiciele 40 państw, instytucji finansowych, sektora prywatnego, społeczeństwa obywatelskiego i organizacji międzynarodowych¹³. Mimo krytyki dotychczasowego tempa wdrażania inicjatywy przez Komisję Europejską, w bieżącym roku przedstawiono szczegółową listę 87 projektów flagowych, wraz z konkretnymi etapami ich realizacji. Jednym z tych projektów jest „Medusa”, w ramach którego w 2023 roku ruszyły prace nad połączeniem kablem światłowodowym o długości 7100 km łącznie 500 uniwersytetów i instytucji badawczych w Maroku, Algierii, Tunezji i Egipcie oraz w Portugalii, Hiszpanii, Francji, we Włoszech i na Cyprze¹⁴.

Podczas Forum podpisano różne umowy, między innymi z Filipinami, Wyspami Zielonego Przylądka i Namibią, dotyczące inwestycji w zrównoważony rozwój. Porozumienia te obejmują m.in. Program Zielonej Gospodarki na Filipinach, rozwój farm wiatrowych i elektrowni szczytowo-pompowej na Wyspach Zielonego Przylądka oraz inwestycje w rozwój łańcuchów wartości w Namibii.

¹⁰ Komisja Europejska, *Strategia Global Gateway*, https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway_pl [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹¹ Komisja Europejska, *Inicjatywy Drużyny Europy*, https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/team-europe-initiatives_pl#what-is-team-europe [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹² Komisja Europejska, *Czym jest strategia Global Gateway*, https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/global-gateway-overview_pl [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹³ Komisja Europejska, *Global Gateway Forum 2023*, https://global-gateway-forum.ec.europa.eu/index_en [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁴ D. Macallister *Global Gateway: If not now, when?*, tekst: <https://www.politico.eu/article/global-gateway-if-not-now-when/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Podobne porozumienia zawarto również z innymi krajami rozwijającymi się, takimi jak Bangladesz i Wietnam, a planowane są kolejne z Kongo i Zambią¹⁵.

INICJATYWA PASA I SZLAKU CZYLI CHIŃSKIE SPOJRZENIE NA ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Drugim istotnym graczem w dobie reagowania na zmiany klimatyczne i przeprowadzania zielonych transformacji są Chiny. Historia zanieczyszczenia w samych Chinach jest bezpośrednio związana z ambicjami, a później potęgą produkcyjną Państwa Środka, a samych początków niszczenia środowiska możemy szukać w sztandarowej inicjatywie Mao Zedonga – Wielkim Skoku Naprzód. Mając na koncie nieudaną rewolucję przemysłową oraz zdecydowanie zdegradowane środowisko, Mao wytoczył niechlubną ścieżkę dla swojego państwa, którą zarząd chińskiej Partii Komunistycznej będzie kroczył aż do 2020 roku.

W trakcie 75 Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych prezydent Chińskiej Republiki Ludowej Xi Jinping ogłosił, że jego państwo będzie zmierzał do osiągnięcia szczytowej emisji w 2030 roku oraz osiągnięcia całkowitej neutralności klimatycznej w 2060 roku¹⁶. Ta deklaracja wpisuje się w ramy międzynarodowego Porozumienia Paryskiego w sprawie klimatu, które zakłada, że w 2020 r. wszystkie państwa przedstawią ONZ swoje ulepszone krajowe plany w zakresie działań na rzecz klimatu¹⁷. Mimo ambitnych celów, według opinii ekspertów chińskie plany nie będą w stanie przyczynić się do osiągnięcia wytyczonego celu - zatrzymania globalnego ocieplenia na poziomie 1,5 stopnia¹⁸. Deklaracja pochodząca od tak silnego państw wywarła pozytywne wrażenie na wspólnocie międzynarodowej i postawiła Chiny – kraj słynący z lekkiego traktowania spraw klimatu, w nowym, pozytywnym świetle.

Deklaracje politycznych przywódców nadają kierunek rozwoju państwa, jednak wielkość słów wygłoszonych na międzynarodowym forum nie oddaje skali przedsięwzięcia jakie czeka Chiny. Potężne zanieczyszczeni środowiska

¹⁵ T. Morozowski *Pierwsze Forum GLobal Gateway*, Poznań 2023, tekst: <https://www.iz.poznan.pl/publikacje/serwis/pierwsze-forum-global-gateway> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁶ World Wide Fund for Nature, *Przełomowe Zobowiązanie Chin Na Rzecz Neutralności Klimatycznej*, <https://www.wwf.pl/aktualnosci/przelomowe-zobowiazanie-chin-na-rzecz-neutralnosci-klimatycznej> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁷ United Nations Framework Convention on Climate Change, *The Paris Agreement. What is the Paris Agreement*, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁸ World Wide Fund for Nature, *Przełomowe Zobowiązanie Chin Na Rzecz Neutralności Klimatycznej*, <https://www.wwf.pl/aktualnosci/przelomowe-zobowiazanie-chin-na-rzecz-neutralnosci-klimatycznej> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

wywołane latami dewastacyjnej polityki klimatycznej jak i produkcyjny charakter który definiował Chiny na arenie międzynarodowej przez lata wpływają na emisję zanieczyszczeń z którą muszą się mierzyć współczesne Chiny. Od 2006 roku Chiny przejęły tytuł największego emitera gazów cieplarnianych, detronizując tym samym Stany Zjednoczone Ameryki. Na terenie Chin możemy znaleźć 50% wszystkich elektrowni węglowych świata¹⁹, Chiny są również piątym producentem ropy naftowej i drugim największym jej konsumentem²⁰. Przyczyniają się także do największego zwiększania konsumpcji gazu w skali globalnej²¹.

Chiny posiadają również duży potencjał do zmiany – posiadają największy zasób odnawialnych źródeł energii²², ze szczególnym potencjałem w strefie hydroelektrowni²³. Chiny dysponują również drugim na świecie zasobem elektrowni jądrowych na świecie²⁴. Klimatyczne ambicje Przewodniczącego Xi zostały wpisane w 14 Plan Pięcioletni²⁵ (2021) a przed Chińską machiną legislacyjną zostało postawione trudne zadanie – osiągnąć założone cele klimatyczne zachowując przy tym rozwój państwa który zapewni Chinom dominującą pozycję ekonomiczną na świecie²⁶.

INICJATYWA PASA I SZLAKU

Oprócz działań prowadzonych na własnym terytorium, od 2013 roku Chiny dysponują inicjatywą która za pomocą szerokiego spektrum inwestycji pozwala Chinom na rozwój swoich wpływów na świecie. Mowa tutaj o Inicjatywie Pasa

¹⁹ E. Simons, R. Pearce, *Mapped: The world's coal power plants*, tekst: <https://www.carbonbrief.org/mapped-worlds-coal-power-plants/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²⁰ U.S. Energy Information Administration, *What countries are the top producers and consumers of oil?*, tekst: <https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=709&t=6> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²¹ U.S. Energy Information Administration, *Gas Market Report Q3 - 2021*, s. 83, tekst: https://iea.blob.core.windows.net/assets/4fee1942b38043f8bd86671a742db18e/GasMarketReportQ32021_includingGas2021Analysisandforecastto2024.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²² International Renewable Energy Agency, *Country Ranking*, tekst: <https://www.irena.org/Statistics/View-Data-by-Topic/Capacity-and-Generation/Country-Rankings> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²³ International Hydropower Association, *World's largest hydro - PV station now operating in China*, <https://www.hydropower.org/news/worlds-largest-hydro-pv-station-now-operating-in-china> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²⁴ International Atomic Energy Agency Reference, *Nuclear Power Reactors in the World*, 2020, nr 2, s. 12, tekst: https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/RDS-2-40_web.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²⁵ L. Hongqiao, L. Jianqiang Y. Xiaoying, *Q&A: What does China's 14th "five year plan" mean for climate change?*, Carbon Brief 2021, tekst: <https://www.carbonbrief.org/qa-what-does-chinas-14th-five-year-plan-mean-for-climate-change/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²⁶ *Chinas's Economy Could Overtake U.S. Economy by 2030*, tekst: <https://cebr.com/reports/chosun-illo-chinas-economy-could-overtake-u-s-economy-by-2030/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

i Szlaku (*Belt and Road Initiative*; BRI) – wcześniejszym sztandarowym projekcie rządu Xi Jinpinga. Projekt ten zakłada reaktywację Jedwabnego Szlaku (dawnej drogi handlowej łączącej Chiny z Bliskim Wschodem i Europą)²⁷. W rzeczywistości inicjatywa polega na rozbudowie infrastruktury transportowej biegnącej od Chin przez Azję Środkową, Bliski Wschód, Afrykę do Europy. Projekt stwarza możliwości współpracy w zakresie infrastrukturalnym oraz finansowym dla Chin oraz państw, które do niego przystąpiły²⁸. W ramach Inicjatywy Pasa i Szlaku Chiny oferują pożyczki na rozwój infrastruktury transportowej i kolejowej, udostępniają również swój *know-how*, technologie oraz siłę roboczą.

W ramach BRI, oprócz inwestycji w infrastrukturę, Pekin tworzy liczne formaty międzyrządowe skierowane głównie do państw rozwijających się. Na długiej liście tych formatów można znaleźć takie które skupiają się na temacie zrównoważonego rozwoju. Są to między innymi Globalny Sojusz na rzecz Innowacji w Zrównoważonym Transporcie, Pekinśka Inicjatywa na rzecz Zielonego Rozwoju Pasa i Szlaku, Partnerstwo na rzecz Zielonych Inwestycji i Finansów. Wśród bardziej ukierunkowanych inicjatyw można znaleźć regionalny plan działania na rzecz rozwoju zielonych technologii w Azji Centralnej czy „Zasady zielonych inwestycji Pasa i Szlaku” dla Afryki i ASEAN.

Warto wspomnieć, że Chińskie inicjatywy nie mają charakteru organizacji międzynarodowych o wydzielonej strukturze, personelu i budżecie, jak na przykład Bank Światowy czy Międzynarodowy Fundusz Walutowy²⁹.

W 2023 roku odbyło się trzecie Forum Inicjatywy Pasa i Szlaku, zorganizowane przy okazji 10 rocznicy ogłoszenia inicjatywy przez Przewodniczącego Xi. Szczyt miał być okazją do wprowadzenia nowej dynamiki po długim okresie pandemii COVID-19 która spowolniła procesy związane z inicjatywą na całym świecie i szczególnie mocno uderzyła w Chiny³⁰. Przeglądając liderów, którzy uczestniczyli w spotkaniu można wyciągnąć wnioski - inicjatywa znacząco straciła popularności wśród globalnych przywódców (ich ilość spadła do 23 przedstawicieli obecnych na forum; na poprzednim takim spotkaniu gościło ich 37).

²⁷ S. Dubisz (red.), *Słownik języka Polskiego PWN*, t. P-Ś, Warszawa 2006, s. 1526.

²⁸ P. Uznańska, J. Jakóbowski, *Na nowych torach? Inicjatywa Pasa i Szlaku po forum w Pekinie*, Ośrodek Studiów Wschodnich 2023, tekst: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-11-15/na-nowych-torach-inicjatywa-pasa-i-szlaku-po-forum-w-pekinie#_ftnref1 [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²⁹ M. Kalwasiński, *Rozczarowujące odbicie po COVID-19. Chiny na ścieżce długotrwałego spowolnienia*, „Komentarze OSW” 2023, nr 522, s. 22.

³⁰ P. Uznańska, J. Jakóbowski, *Na nowych torach? Inicjatywa Pasa i Szlaku po forum w Pekinie*, Ośrodek Studiów Wschodnich 2023, tekst: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-11-15/na-nowych-torach-inicjatywa-pasa-i-szlaku-po-forum-w-pekinie#_ftnref1 [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Oprócz tego można zauważyć, że Inicjatywa Pasa i Szlaku dalej wzbudza zainteresowanie przedstawicieli Globalnego Południa, w tym przedstawicieli Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo - Wschodniej (ASEAN), Afryki, Ameryki Południowej i Azji Centralnej. Wśród ważniejszych przedstawicieli państw europejskich można było znaleźć tylko premiera Węgier Viktora Orbána i prezydenta Serbii Aleksandara Vučića³¹. Na kongresie pojawił się także ścigany międzynarodowym listem gończym Władimir Putin³². W trakcie szczytu została przedstawiona nowa agenda BRI. Główne założenie zmian wprowadzanych do inicjatywy to pozostanie przy kooperacji infrastrukturalnej i inwestycyjnej z wprowadzeniem wyższych standardów ekologicznych i prawnych w ich ramach.

Zapowiedzi nowego podejścia do projektów związanych z inicjatywą Pasa i Szlaku nie przekreśla jednak starych, wdrożonych lub wdrażanych inwestycji. W kontekście wydobywania węgla, Chiny wymieniały wzrost gospodarczy na zrównoważenie środowiskowe w krajach rozwijających się poprzez Inicjatywę Pasa i Szlaku (BRI)³³. W ciągu ostatnich kilku lat chińskie firmy silnie inwestowały w energetykę węglową w krajach Zachodniej Afryki, takich jak Ghana³⁴. Faktycznie, zaplanowano budowę 1600 elektrowni węglowych w ramach BRI³⁵, przy czym wiele z nich nadal jest realizowanych pomimo obietnicy Prezydenta Xi Jinpinga o eliminacji węgla z BRI. Co gorsza, wiele z nowych elektrowni węglowych nie jest wyposażonych w skuteczną technologię wychwytywania dwutlenku węgla. Faktycznie, spośród 240 elektrowni węglowych już zbudowanych w 25 krajach BRI, 58 procent to elektrownie o wysokich emisjach i niskiej efektywności energetycznej. Same te elektrownie wyemitowały równowartość 11 procent wszystkich emisji CO₂ w Stanach Zjednoczonych³⁶.

³¹ *Ibidem*.

³² T. Wong, *Vladimir Putin feted at Xi Jinping's global Belt and Road summit*, "BBC" 2023, tekst: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-67143322> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³³ E. Chiu, *Environmental Implications of the Belt and Road Initiative: Geopolitics and Climate Change*, "The Yale Review of International Studies" 2022, tekst: <https://yris.yira.org/column/environmental-implications-of-the-belt-and-road-initiative/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³⁴ J. Nyabiage, *Chinese Cash Funds African Coal Plants despite Environmental Worries*, "South China Morning Post" 2020, tekst: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3110554/chinese-cash-funds-african-coal-plant-building-despite> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³⁵ B. Gokkon, *Environmentalists Are Raising Concerns over China's Belt and Road Initiative*, "Pacific Standard" 2018, tekst: <https://psmag.com/environment/environmental-concerns-over-chinese-infrastructure-projects> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³⁶ I. Hilton, *How China's Big Overseas Initiative Threatens Global Climate Progress*, "Yale E360" 2019, tekst: <https://e360.yale.edu/features/how-chinas-big-overseas-initiative-threatens-climate-progress> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Oprócz dużych inwestycji w elektrownie węglowe, Chiny inwestują także w inne obiekty związane z ciężkim przemysłem oraz generujące ogromne ilości zanieczyszczeń.

Przykłady takich miejsc można znaleźć na Bałkanach Zachodnich. Kraje bałkańskie znajdują się w strefie pomiędzy wpływami dwóch stron. Z jednej strony wszystkie kraje Bałkanów Zachodnich chciałyby dołączyć do Unii Europejskiej³⁷, jednak organizacja stawia przed kandydatami szereg wymagań niezbędnych do spełnienia przed wstąpieniem w jej szeregi. Z drugiej strony propozycje Chińskich inwestycji stanowią kuszącą perspektywę rozwiązania problemów związanych z infrastrukturą i przemysłem, które szczególnie wpływają na sytuację krajów Bałkanów Zachodnich. Kraje takie jak Serbia, znane ze swoich prorosyjskich sympatii³⁸ tak samo przychylnie patrzą na obecność chińskich pieniędzy i inwestycji na terytorium swojego państwa. Głównym problemem inwestycji wprowadzanych przez Chiny nie jest ich rentowność, ale negatywny wpływ na środowisko naturalne i mieszkańców terenów wokół których budowane są inwestycje. Rentowność tych projektów często pogarsza sytuację lokalnych społeczności ponieważ władze zarówno na poziomie lokalnym i państwowym ignorują sprzeciwu mieszkańców ze względu na generowane zyski.

INWESTYCJE BRI I ICH WPŁYW NA ŚRODOWISKO NATURALNE ORAZ LUDZI

Od samego początku Inicjatywa Pasa i Szlaku była pośrednio nastawiona na wprowadzenie zanieczyszczeń z Chin³⁹. W Serbii można znaleźć dwa szandarowe przykłady inwestycji wspieranych przez Chiny. Są to kombinat miedziowy Bor oraz huta Smederevo.

W 2018 roku Zijin Mining Group został partnerem oraz głównym inwestorem w kompleksie miedziowym RTB (Rudarsko - topioncarski basen) Bor⁴⁰. Grupa zobowiązała się do zainwestowania 1,26 mld dol., otrzymując tym samym 63% udziałów⁴¹. Według oficjalnych rządowych źródeł część inwestycji

³⁷ Parlament Europejski, *Noty tematyczne o Unii Europejskiej; Bałkany Zachodnie*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/168/balkany-zachodnie> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³⁸ M. Samorukov, V. Vuksanovic, *Untarnished by War: Why Russia's Soft Power Is So Resilient in Serbia*, "Carnegie Politika" 2023, tekst: <https://carnegieendowment.org/politika/88828> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³⁹ S. Czubkowska, *Chińczycy trzymają nas mocno*, Kraków 2022, s. 343.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Z. Wouter, V. Shopov, F. van der Putten, M. Petkova, M. Lemstra, *China's Approach to the Western Balkans, China and the EU in the Western Balkans: A Zero-Sum Game?* "Clingendael Institute" 2020, s. 6, tekst: <http://www.jstor.org/stable/resrep26541.6> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

(135 mln dol.) miało zostać przeznaczone na dostosowanie działania firmy do bardziej ekologicznych standardów.

Huta Smerderevo została wykupiona w 2016 roku przez Hebei Iron & Metal Group od Serbskiego rządu za 46 mln euro. Po przejęciu obiektu przez chińską spółkę, huta szybko przyczyniła się do zwiększenia eksportu swoich produktów i została największym eksporterem Serbii. Przejęcie obiektu, a także młynu cynowego i portu rzecznego znacząco wpłynęło na zmniejszenia bezrobocia w najbliższej okolicy kompleksu⁴².

Oba obiekty przemysłowe wymienione wyżej dzielą kilka cech charakterystycznych. Zarówno kombinat miedziowy jak i huta są obiektami mocno wpisanymi w krajobraz oraz tożsamość miejsc w których się znajdują. Wywodzą się one z czasów świetności Jugosławii i lokalnej ludności kojarzą się przede wszystkim z dobrze płatnymi miejscami pracy. Obydwa obiekty miały w przeszłości problemy ekonomiczne. Transformacja polityczna w Jugosławii oraz wojny etniczne wpłynęły negatywnie na działanie dużych obiektów industrialnych. Co istotne, w przeszłości inni branżowi giganci z Rosji czy Kanady⁴³ próbowali przejmować lub inwestować w obiekty industrialne na terenie Serbii, bezskutecznie. W przeciwieństwie do innych partnerów, dzięki Chińskim inwestycjom udało się przywrócić świetność produkcji wymienionych wyżej obiektów⁴⁴.

Zainteresowanie Chin Bałkanami Zachodnimi trwa od dłuższego czasu i jest bezpośrednio związane z Inicjatywą Pasa i Szlaku. Główny powód zainteresowania tym regionem to bezpośrednia bliskość z Unią Europejską, będącą dużym rynkiem zbytu dla Chińskiej gospodarki. Kraje Bałkańskie stanowią więc swego rodzaju bramę do Europy, która dodatkowo zapewnia mniejszy rynek zbytu. Oprócz potencjału handlowego, kraje bałkańskie postrzegane są jako teren dogodny dla Chińskich inwestycji. Potencjał gospodarczy Chin stanowi główny czynnik kształtujący ich wizerunek w regionie, gdyż rządy państw Zachodnio Bałkańskich liczyły na to, że chiński kapitał pomoże im zniwelować różnicę inwestycyjną dzielącą je od reszty Europy⁴⁵. Chiny nie posiadają osobnej strategii odnośnie krajów Bałkanów zachodnich, plan działania w tym regionie jest wpisany bezpośrednio w plany Inicjatywy Pasa i Szlaku (Współpracy między Chinami a Krajami Europy Środkowej i Wschodniej (Chiny-CEE), znane również jako

⁴² *Ibidem*, s. 7.

⁴³ S. Czubkowska, *Chińczycy...*, dz. cyt., s. 344.

⁴⁴ Z. Wouter, V. Shopov, F. van der Putten, M. Petkova, M. Lemstra, *China's Approach...*, dz. cyt., s. 7.

⁴⁵ M. Petkova, *The Environmental Impact of Chinese Projects in the Western Balkans*, "China Observers in Central and Eastern Europe (CHOICE). Policy paper" 2021, s. 15.

16+1) dla całego regionu Europy⁴⁶. Co wyróżnia kraje bałkańskie na tle innych krajów europejskich podobieństwo planowanych inwestycji do tych prowadzonych w Azji, Afryce i Ameryce Łacińskiej⁴⁷ - większość inwestycji i pożyczek została negocjowana na zasadzie bilateralnej. Od wczesnych lat 2010. nie podjęto wysiłków w celu dywersyfikacji – infrastruktura, energia i przemysł ciężki pozostały dominującymi sektorami współpracy⁴⁸.

Głównym problemem Chińskich inwestycji w Serbii pozostaje zanieczyszczenie środowiska i jego negatywny wpływ na zdrowie mieszkających tam ludzi. Podczas gdy zanieczyszczenie powietrza było poważnym problemem jeszcze przed przejściem kompleksów industrialnych przez Chińczyków, zwiększona zdolność produkcyjna związana z inwestycjami w instalacje wyraźnie pogorszyła sytuację⁴⁹. Badanie przeprowadzone przez Instytut Zdrowia Publicznego w Serbii wykazało, że mieszkańcy Boru są znacznie bardziej narażeni na wszelkiego rodzaju nowotwory złośliwe i wykazują wyższe wskaźniki umieralności z powodu raka związane z poziomami zanieczyszczeń pochodzenia przemysłowego⁵⁰. Około dwie trzecie dzieci w wieku przedszkolnym i połowa dzieci w wieku poniżej 18 lat, które zwracały się o pomoc medyczną w okresie między 2014 a 2018 rokiem, cierpiało na problemy z układem oddechowym. Według danych dotyczących stanu zdrowia mieszkańców Boru, opublikowanych przez Instytut Zdrowia Publicznego Timok w Zaječarze, najczęściej występowały u nich zapalenie gardła i zapalenie migdałków⁵¹.

SZLACHETNE INICJATYWY I PROBLEMATYCZNE WDROŻENIA

Zarówno ze strony Unii Europejskiej jak i Chin można zauważyć wzrastające zainteresowanie tematem zrównoważonego rozwoju i walki z ciągle postępującymi zmianami klimatu. W przypadku Unii Europejskiej działania te skupiają się głównie w granicach samej organizacji - tam koniec końców najłatwiej jest wywierać wpływ na członków którzy dobrowolnie postanowili dołączyć do Unii. W przypadku Chin działania te mają bardziej globalny wydźwięk,

⁴⁶ Z. Wouter, V. Shopov, F. van der Putten, M. Petkova, M. Lemstra, *China's Approach...*, dz. cyt., s. 6.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ M. Petkova, *The Environmental...*, dz. cyt., s. 15.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 18.

⁵⁰ https://drive.google.com/drive/folders/16PUecvpaMe7Uu4s7_GvJmAKs-gQ27WR0 [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁵¹ D. Đorđević, *Chinese investor in Court for Pollution in Bor*, CINS 2020, s. 66.

a oferty wspaniałych inwestycji kuszą państwa w gorszej sytuacji ekonomicznej wizją rozwojowego skoku naprzód.

W obydwóch przypadkach działania podejmowane przez państwa/organizacje są ukierunkowane na zysk samych zainteresowanych. Z perspektywy Unii jest to trudniejsze do zaobserwowania ze względu na wielopaństwowy charakter organizacji. W ostatecznym rozrachunku głównymi beneficjentami Zielonego Ładu są państwa członkowskie Unii, które i tak nie zawsze spełniają narzucane normy. W przypadku Chin te podejście jest bardziej ewidentne. Polityka Chin (ciężko się dziwić) skupia się na zaspokajaniu potrzeb państwa, dokładnie w ten sam sposób działa Inicjatywa Pasa i Szlaku. Różnego rodzaju inwestycje podejmowane przez Chiny na świecie mają prowadzić do zwiększenia zysku oraz globalnych wpływów Państwa Środka.

Przykłady płynące z krajów Bałkanów Zachodnich, z dokładnymi przykładami pochodzącymi z Serbii dowodzą wadliwości systemów i narzędzi współpracy międzynarodowej w zakresie zrównoważonego rozwoju. Tam gdzie nie sięga Europejska jurysdykcja, a europejski *soft power* jest zbyt słaby, lub wymagania konieczne do spełnienia przed dołączeniem do Unii zbyt wygórowane, pozostaje wolna przestrzeń. Ta przestrzeń jest wypełniana przez państwa takie jak Chiny i ich inwestycje. Chińskie pieniądze czy zasoby pozwalają często na utrzymanie rozwoju państwa i generują nie mały przychód który stanowi o być albo nie być dla uboższych krajów. Na ołtarzu tego podejścia składane są jednak życia i tragedie mieszkańców miast i wsi którzy zamieszkują tereny otaczające huty, kopalnie i elektrownie.

Nowe zielone podejście do Inicjatywy Pasa i Szlaku zapowiedziane przez Xi Jinpinga stwarza nadzieję na zmiany w Chińskich inwestycjach i większe skupienie na wprowadzanie zielonych zmian w krajach decydujących się na dołączenie do Inicjatywy. Pojawienie się europejskiego programu Green Gateway pokazuje świadomość europejskich przywódców i rokuje na rozszerzenie europejskich działań związanych ze zrównoważonym rozwojem na skalę światową. Problemem pozostaje czas - wprowadzenie zmiany w obu podejściach będzie wymagało czasu, a deklarowane przez przywódców daty osiągnięcia neutralności emisyjnej zbliżają się wielkimi krokami. Chociaż dla wielu Serbów żyjących w pobliżu obiektów industrialnych zarządzanych przez Chińskie firmy, nieustępujące zatrucie środowiska jest problemem dnia codziennego, nie niedalekiej przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Czubkowska S., *Chińczycy trzymają nas mocno*, Kraków 2022.

Đorđević D., *Chinese investor in Court for Pollution in Bor*, CINS 2020.

Dubisz S. (red.), *Słownik języka Polskiego PWN*, t. P-Ś, Warszawa 2006.

Kalwasiński M., *Rozczarowujące odbicie po COVID-19. Chiny na ścieżce długotrwałego spowolnienia*, „Komentarze OSW” 2023, nr 522.

Petkova M., *The Environmental Impact of Chinese Projects in the Western Balkans*, “China Observers in Central and Eastern Europe (CHOICE). Policy paper” 2021.

Netografia

Chinas's Economy Could Overtake U.S. Economy by 2030, tekst: <https://cebr.com/reports/chosun-ilbo-chinas-economy-could-overtake-u-s-economy-by-2030/>.

Chiu E., *Environmental Implications of the Belt and Road Initiative: Geopolitics and Climate Change*, “The Yale Review of International Studies” 2022, tekst: <https://yris.yira.org/column/environmental-implications-of-the-belt-and-road-initiative/>.

Działania UE w odpowiedzi na kryzys energetyczny, tekst: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/eu-action-address-energy-crisis_pl.

Działania w dziedzinie klimatu i Zielonego Ładu, tekst: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_pl.

Gokkon B., *Environmentalists Are Raising Concerns over China's Belt and Road Initiative*, “Pacific Standard” 2018, tekst: <https://psmag.com/environment/environmental-concerns-over-chinese-infrastructure-projects>.

Hilton I., *How China's Big Overseas Initiative Threatens Global Climate Progress*, “Yale E360” 2019, tekst: <https://e360.yale.edu/features/how-chinas-big-overseas-initiative-threatens-climate-progress>.

Hongqiao L., Jianqiang L., Xiaoying Y., *Q&A: What does China's 14th "five year plan" mean for climate change?*, Carbon Brief 2021, tekst: <https://www.carbonbrief.org/qa-what-does-chinas-14th-five-year-plan-mean-for-climate-change/>.

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl.

https://drive.google.com/drive/folders/16PUEcvpaMe7Uu4s7_GvJmAKs-gQ27WR0.

https://iea.blob.core.windows.net/assets/4fee1942b38043f8bd86671a-742db18e/GasMarketReportQ32021_includingGas2021Analysisandforecastto2024.pdf.

International Atomic Energy Agency Reference, *Nuclear Power Reactors in the World*, 2020, nr 2, s. 12, tekst: https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/RDS-2-40_web.pdf.

International Hydropower Association, *World's largest hydro - PV station now operating in China*, <https://www.hydropower.org/news/worlds-largest-hydro-pv-station-now-operating-in-china>.

International Renewable Energy Agency, *Country Ranking*, tekst: <https://www.irena.org/Statistics/View-Data-by-Topic/Capacity-and-Generation/Country-Rankings>.

Komisja Europejska, *Czym jest strategia Global Gateway*, https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/global-gateway-overview_pl.

Komisja Europejska, *Global Gateway Forum 2023*, https://global-gateway-forum.ec.europa.eu/index_en.

Komisja Europejska, *Inicjatywy Drużyny Europy*, https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/team-europe-initiatives_pl#what-is-team-europe.

Komisja Europejska, *Strategia Global Gateway*, https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway_pl.

Lu C., *Europe's Farmer Protests Are Part of a Bigger Problem*, "Foreign Policy" 2024, tekst: <https://foreignpolicy.com/2024/02/20/europe-farmers-protests-climate-eu-green-deal/>.

Macallister D., *Global Gateway: If not now, when?*, tekst: <https://www.politico.eu/article/global-gateway-if-not-now-when/>.

Morozowski T., *Pierwsze Forum GLocal Gateway*, Poznań 2023, tekst: <https://www.iz.poznan.pl/publikacje/serwis/pierwsze-forum-global-gateway>.

Nyabiage J., *Chinese Cash Funds African Coal Plants despite Environmental Worries*, “South China Morning Post” 2020, tekst: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3110554/chinese-cash-funds-african-coal-plant-building-despite>.

Parlament Europejski, *Noty tematyczne o Unii Europejskiej; Bałkany Zachodnie*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/168/balkany-zachodnie>.

Samorukov M., Vuksanovic V., *Untarnished by War: Why Russia’s Soft Power Is So Resilient in Serbia*, “Carnegie Politika” 2023, tekst: <https://carnegieendowment.org/politika/88828>.

Sanchez-Reaza J., Ambasz D., Djukic P., McEvoy K., *Making the European Green Deal Work for People: The Role of Human Development in the Green Transition*, World Bank Group 2023, <http://hdl.handle.net/10986/39729>.

Sengupta S., Pronczuk M., *Making Farming More Climate - Friendly Is Hard. Just Ask Europe’s Politicas*, “The New York Times” 2024, tekst: <https://www.nytimes.com/2024/02/06/climate/europe-farming-protests-policy.html>.

Simons E., Pearce R., *Mapped: The world’s coal power plants*, tekst: <https://www.carbonbrief.org/mapped-worlds-coal-power-plants/>.

U.S. Energy Information Administration, *What countries are the top producers and consumers of oil?*, tekst: <https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=709&t=6>.

United Nations Framework Convention on Climate Change, *The Paris Agreement. What is the Paris Agreement*, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>.

Uznańska P., Jakóbowski J., *Na nowych torach? Inicjatywa Pasa i Szlaku po forum w Pekinie*, Ośrodek Studiów Wschodnich 2023, tekst: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-11-15/na-nowych-torach-inicjatywa-pasa-i-szlaku-po-forum-w-pekiniu#_ftnref1.

Uznańska P., Jakóbowski J., *Na nowych torach? Inicjatywa Pasa i Szlaku po forum w Pekinie*, Ośrodek Studiów Wschodnich 2023, tekst: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-11-15/na-nowych-torach-inicjatywa-pasa-i-szlaku-po-forum-w-pekiniu#_ftnref1.

Wax E., Brzeziński B., *Ursula von der Leyen scraps pesticide reduction bill, in gift to farmers*, “Politico” 2024, tekst: <https://www.politico.eu/article/ursula-von-der-leyen-pesticide-reduction-bill-farmers/>.

Wong T., *Vladimir Putin feted at Xi Jinping’s global Belt and Road summit*, “BBC” 2023, tekst: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-67143322>.

World Wide Fund for Nature, *Przelomowe Zobowiązanie Chin Na Rzecz Neutralności Klimatycznej*, <https://www.wwf.pl/aktualnosci/przelomowe-zobowiazanie-chin-na-rzecz-neutralnosci-klimatycznej>.

World Wide Fund for Nature, *Przelomowe Zobowiązanie Chin Na Rzecz Neutralności Klimatycznej*, <https://www.wwf.pl/aktualnosci/przelomowe-zobowiazanie-chin-na-rzecz-neutralnosci-klimatycznej>.

Wouter Z., Shopov V., van der Putten F., Petkova M., Lemstra M., *China’s Approach to the Western Balkans, China and the EU in the Western Balkans: A Zero-Sum Game?*, “Clingendael Institute” 2020, tekst: <http://www.jstor.org/stable/resrep26541.6>.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND HUMAN RIGHTS: INTERNATIONAL COOPERATION TOWARDS REACHING THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract: *The article presents basic assumptions of the sustainable development policies introduced by European Union and China. Both local and global range of the initiatives is analyzed. To present the proper picture of the policies, the article analyzes data coming from sources related to the organizations/states responsible for the policies, as well as scientific sources and renowned news outlets. In the further part of the article, the case of environment pollution in Serbia is presented to prove the inefficiency in the policies proposed by the organizations/states.*

Key words: *European Union, China, Serbia, Sustainable development, Human rights, European Green Deal, Belt and Road Initiative, Global Gateway.*

„CYBERDYPLOMACJA” I PRAWA CZŁOWIEKA: NOWE HORYZONTY WSPÓŁCZESNEJ POLITYKI MIĘDZYNARODOWEJ

Streszczenie: Praca przedstawia znaczenie cyberdyplomacji i praw człowieka w współczesnej polityce międzynarodowej. Celem pracy było przedstawienie, czym charakteryzuje się cyberdyplomacja i jak zmiany technologiczne wpływają na postrzeganie praw człowieka w współczesnej dyplomacji. W artykule zawarte zostały ogólne informacje na temat praw człowieka, a także wyzwania związane z prawami człowieka w współczesnej dyplomacji.

Słowa kluczowe: cyberdyplomacja, dyplomacja, prawa człowieka, nowe technologie, Internet, prawo do dostępu do Internetu, prawo do wyrażania opinii, prawo do dostępu do informacji.

WSTĘP

Prężnie rozwijająca się sztuczna inteligencja oraz wszechobecność Internetu powodują, że współczesna dyplomacja nieco różni się od tej klasycznej. Dyplomacja musi mierzyć się z nowymi wyzwaniami, które niesie ze sobą digitalizacja. Jednym z nich jest kwestia nowopowstających praw człowieka – tych, które silnie powiązane są ze sferą *online*. W poniższym artykule postaramy się odpowiedzieć na pytania, czym charakteryzuje się dyplomacja w tym nowym, cyfrowym wydaniu i z jakimi wyzwaniami z dziedziny praw człowieka będzie musiała się mierzyć.

¹ ORCID: 0009-0002-6551-0864; Uniwersytet Warszawski

² Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

CZYM JEST CYBERDYPLMACJA?

W literaturze pojęcie cyberdyplomacji stosuje się zamiennie z terminami takimi jak e-dyplomacja, dyplomacja cyfrowa, dyplomacja elektroniczna, dyplomacja wirtualna oraz dyplomacja internetowa³. Najprościej można to określić jako nowoczesną formę klasycznej dyplomacji, która pojawiła się w związku z rozwojem technologii. Potrzeba digitalizacji łączy się z wyzwaniami, jakie pojawiają się w XXI w., szczególnie w prędko rozwijającej się sferze cyfrowej. Taka forma ułatwia również komunikację i interakcję wewnątrzpaństwową oraz międzynarodową, co jest kluczowym aspektem dyplomacji. Adekwatną definicją będzie ta ułożona przez byłego prezydenta Amerykańskiego Instytutu Pokoju, Richarda Salomona, który określił cyberdyplomację jako „społeczne, ekonomiczne i polityczne interakcje utrzymywane za pomocą środków elektronicznych, a nie bezpośrednio komunikacji”⁴.

Używanie nowych technologii w dyplomacji niesie ze sobą wiele zalet i spełnia wiele funkcji. Przede wszystkim niesamowicie ułatwia komunikację, tym samym oszczędzając czas dyplomatom. Zamiast spotkań twarzą w twarz, mogą organizować wideokonferencje, a rozmowy na żywo i przez telefon zastąpione zostały przez maile.

Internet przyczynia się także niejako „marketingowi” dyplomacji. Niemalże każdy posiada konto w mediach społecznościowych, gdzie publikuje swoje zdjęcia, przemyślenia i tym samym „reklamuje” swoją osobę; przybliża ją swoim odbiorcom. Według badań prawie 75 procent przywódców światowych posiada konto na *Twitterze* (obecnie X)⁵. Dzięki temu docierają oni do szerszego grona odbiorców i są w stanie lepiej się zaprezentować, zarówno zawodowo, jak i prywatnie. Odpowiada to zarazem tendencji do swoistego zacierania się granic tego, co prywatne, a co służbowe we współczesnej polityce. Nie tylko jednak politycy czy dyplomaci korzystają z nowych technologii. Strony internetowe oraz konta na portalach społecznościowych posiadają także instytucje dyplomatyczne, takie jak ambasady czy konsulaty. Często pomaga to ocieplić ich wizerunek, a także odgrywa rolę informacyjną. Oprócz tego spełnia to również inną funkcję – ułatwia kontakt z pracownikami placówek dyplomatycznych oraz zwalnia ich ze spraw, które można załatwić przez Internet. W niektórych przypadkach stanowi

³ J. Arendarska, *Elektroniczna dyplomacja- nowe narzędzia komunikowania w dyplomacji*, „e-Politikon” 2012, nr 4, s. 43.

⁴ B. Surmacz, *Tendencje ewolucji współczesnej dyplomacji*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, E. Haliżak, M. Pietras (red.), Warszawa 2013; s. 244.

⁵ *Ibidem*, s. 245.

to jedyną formę kontaktu z przedstawicielami państwa. Niektóre kraje decydują się na uruchomienie wirtualnej ambasady, gdy wysłanie reprezentacji jest niemożliwe, bądź nie ma to tak dużego znaczenia z punktu widzenia interesów państwa. Utrzymanie takiej misji jest znacznie mniej kosztowne i są one bardziej dostępne dla ludzi⁶.

PRAWA CZŁOWIEKA W DYPLMACJI

Rozwój technologii spowodował, że do grupy praw człowieka mogą dołączyć nowe, cyfrowe prawa, które należy chronić. Oprócz tego znane nam wcześniej prawa, takie jak wolność wyrażania opinii czy prawo do poszanowania życia prywatnego muszą zostać zinterpretowane również z uwzględnieniem życia online. W związku z tym toczono dyskusje, na temat tego, jak uaktualnić znane nam dotąd konwencje i co uznać za prawo podstawowe. Ma to istotne znaczenie w dyplomacji, zarówno w tej klasycznej, jak i cyfrowej. Prawa człowieka, które zostały niejako zaadaptowane do nowych technologii nazywa się po angielsku *digital rights*⁷, co można przetłumaczyć jako prawa cyfrowe.

Prawo do dostępu do Internetu

Jednym z przedmiotów rozmów jest prawo do dostępu do Internetu. Nie jest ono wyrażone w żadnym z aktów międzynarodowych a wydaje się stanowić jedną z podstaw dzisiejszego świata. W tak zdigitalizowanej rzeczywistości, w jakiej żyjemy, brak dostępu do sieci wydaje się wręcz niemożliwym. Internet przewija się przecież w tak wielu aspektach życia codziennego, od komunikacji, przez bankowość, a na pracy kończąc. Według danych Eurostatu na rok 2023 około 93% gospodarstw domowych w 27 państwach Unii Europejskiej ma dostęp do Internetu i zauważyć można tendencję wzrostową.⁸ Podobny wynik można zaobserwować w Polsce.⁹ W państwach, takich jak Finlandia¹⁰, Francja¹¹,

⁶ *Ibidem*, s. 244.

⁷ Media Defence, *Module 2: Introduction to digital rights*, New York 2022, s. 1.

⁸ Eurostat, *Households – level of internet access, 2002-2023*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ W. Zeldin, *Finland: Legal Right to Broadband for All Citizens*, tekst: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2010-07-06/finland-legal-right-to-broadband-for-all-citizens/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹¹ K.A. Nelson, *Internet access as a fundamental human right*, „In propria persona” 2009, nr 3, s. 55.

Hiszpania¹² i Indie¹³, na podstawie wyroków sądów, dostęp do Internetu został uznany za jedno z praw człowieka. Dodanie dostępu do Internetu do listy praw podstawowych, pozwoliłoby także zminimalizować zjawisko wykluczenia cyfrowego. Problematiczne wydaje się to, że dostęp do Internetu zahacza o inne prawa, takie jak wolność wyrażania opinii, czy dostęp do informacji. Sama dostępność do sieci nie stanowi przecież niczego szczególnego. To grupowanie się, dzielenie się swoimi poglądami, komunikacja, czytanie artykułów i postów lub zarabianie pieniędzy, a także masa innych aktywności, są przecież tym, co tak przyciąga nas do Internetu.¹⁴

Prawo do dostępu do informacji

Bycie online daje nam dostęp do niezliczonej ilości portali informacyjnych, co pozwala na dogłębniesze weryfikowanie newsów, którymi jesteśmy zasypywani. Mnogość źródeł umożliwia niejako większą niezależność od mediów rządowych, które nie zawsze są obiektywne. Pluralizm wiadomości gwarantuje też przejrzystość działań politycznych. To z kolei przekładać się może na wzrost bezpieczeństwa demokracji, co można było zauważyć podczas Arabskiej Wiosny¹⁵. Z drugiej strony Internet oraz nowe technologie bezpośrednio wiążą się z dezinformacją i wojnami informacyjnymi, które coraz częściej możemy zaobserwować. Przykładem takiej wojny jest ta prowadzona aktualnie z Zachodem przez Rosję¹⁶.

Prawo do wyrażania opinii

Wolność wyrażania swojego zdania jest prawem o bardzo szerokim zakresie. Z tego powodu generuje wiele pytań i niejasności. Nie ma wątpliwości, że gwarancja wolności słowa jest jedną z cech demokratycznego państwa. W dobie Internetu, wolność ta nie kończy się wraz z granicami kraju, a przenosi się do nieograniczonej niczym sfery cyfrowej. W zapewnieniu jej przeszkodzić może

¹² S. Morris, *Spain govt to guarantee legal right to broadband*, Reuters, tekst: <https://www.reuters.com/article/idUSLH615543/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹³ K. Prabash, *Internet access a fundamental right, Supreme Court makes it official: Article 19 explained*, India Today, tekst: <https://www.indiatoday.in/news-analysis/story/internet-access-fundamental-right-supreme-court-makes-official-article-19-explained-1635662-2020-01-10> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁴ T.E. Frosini *The Internet Access as a Fundamental Right*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2014, nr 1/14, s. 5.

¹⁵ *Ibidem*, s. 6.

¹⁶ T. Darmohrai, *Nowoczesna wojna informacyjna: metody i środki przeciwdziałania*, „Media i Społeczeństwo” 2022, nr 17, s. 1.

przede wszystkim wcześniej wspomniany brak dostępu do sieci. W niektórych państwach karą za publiczny sprzeciw wobec władzy jest odcięcie obywatelom dostępu do Internetu. Z takimi sankcjami radzić sobie muszą mieszkańcy, na przykład, Iranu. W 2022 roku Iran osiągnął jedno z czołowych miejsc w niechlubnym rankingu państw, w których blokowano ludziom dostęp do sieci¹⁷.

Kraj ten zdecydował się na takie rozwiązanie ze względu na protesty po zabójstwie Mahsy Amini. Demonstracje na ulicach irańskich miast były masowo tłumione przez policję, więc dużo osób przeniosło swój sprzeciw do Internetu. Dzięki temu ich głos mógł dotrzeć do szerszej grupy odbiorców. Kolejnym problemem jest dezinformacja.¹⁸ Nietrudno jest stworzyć stronę lub profil internetowy i rozpowszechniać na nim fałszywe i propagandowe informacje. Przykładem jest obecnie panująca dezinformacja mająca na celu zdyskredytowanie Unii Europejskiej przed nadchodzącymi wyborami do Parlamentu Europejskiego. Na myśl przychodzi również mowa nienawiści, której autorzy często zasłaniają się prawem do wyrażania opinii. Szczególnie dużo mówi się ostatnio o hejcie. Doświadcza go niemalże każda osoba, która w jakiś sposób udziela się w Internecie. Mowa nienawiści w Internecie kusi przede wszystkim zachowaniem anonimowości. Kryjąc się pod śmieszna nazwą nie da się tak łatwo zostać zidentyfikowanym jako autor obraźliwego komentarza, a tym bardziej ponieść konsekwencje.

WYZWANIA ZWIĄZANE Z PRAWAMI CZŁOWIEKA WE WSPÓŁCZESNEJ DYPLMACJI

Pierwszym problemem, który można rozważyć rozmawiając na temat problemu współczesnych praw człowieka w dyplomacji jest tak zwany relatywizm kulturowy. Relatywizm kulturowy jest to zachowanie, które bardzo często prowadzi do konfliktów między uniwersalnymi zasadami praw człowieka, a tradycjami i wartościami kulturowymi różnych narodów¹⁹. W współczesnym wydaniu dyplomacji można wyróżnić jeden ważny problem, który porusza wszystkie zagadnienia omówione wcześniej. Tym problemem jest wojna pomiędzy Izraelem i Hamasem. Jak powszechnie wiadomo, dnia siódmego października doszło do serii ataków na terytoria Izraela, ataki prowadzone przez Hamas. Izrael

¹⁷ Al Jazeera, *Record number of countries enforced internet blackouts in 2022*, <https://www.aljazeera.com/news/2023/2/28/record-number-of-countries-enforce-internet-shutdowns-in-2022> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁸ Media Defence, *Module 2...*, dz. cyt., s. 6.

¹⁹ J. Majcherek, *Relatywizm kulturowy, Uwarunkowania i konsekwencje pewnej doktryny*, Kraków 1995, s. 44.

przeprowadził krwawy odwet, według najnowszych danych (na dzień 5 kwietnia 2024 roku) zmarło trzydzieści trzy tysiące cywilów zamieszkujących Strefę Gazy²⁰. Metody Izraela wzbudziły powszechny sprzeciw na świecie, ze względu na ich nieproporcjonalność i niezgodność z zasadami prawa międzynarodowego, o czym między innymi informował polski minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski²¹.

Wspólnoty kulturowe często argumentują, że ich wartości są równie ważne jak uniwersalne prawa człowieka uznawane na arenie międzynarodowej, co prowadzi do trudności w promowaniu jednolitych standardów. W przypadku wojny w Izraelu ważnym problemem stał się dostęp do Internetu, wyrażany często jako prawo człowieka w niektórych, wspomnianych wcześniej opracowaniach²². Już w październiku 2023 roku sieć obiegły zdjęcia izraelskich cywilów cieszących się z rakiet polskiego wojska celowanych w ludność cywilną²³. Wiele państw na świecie takich jak: Boliwia i Republika Południowej Afryki oskarżyły Izrael o stosowanie na masową skalę zbrodni wojennych²⁴. W styczniu 2024 roku Międzynarodowy Trybunał Karny wydał wyrok w tej sprawie, wskutek którego Izrael miał zrezygnować z okupacji Strefy Gazy. Izrael nie tylko naruszał klasyczne prawa człowieka I generacji, naruszał również wspomniane wcześniej prawa, takie jak prawo do dostępu do informacji czy prawo do wyrażenia opinii.

W związku z tym można stwierdzić, że kolejnym wyzwaniem jest brak skutecznych mechanizmów egzekwowania praw człowieka na poziomie dyplomacji i relacji międzynarodowych. To prawda, istnieją liczne umowy i deklaracje które dotyczą praw człowieka, ale dalej często brakuje realnych sankcji, jeśli jakieś państwo narusza prawo międzynarodowe. Przykładów jest wiele, ale z ostatnich lat warto wyróżnić dwa. Pierwszym z nich jest wojna w Ukrainie, a drugim wspomniana wcześniej wojna Izraela z Hamasem. Wielu dyplomatów staje przed następującym wyzwaniem: w jaki sposób przedstawić swoje państwo, jako państwo przestrzegające praw człowieka, o czym więcej w kolejnym akapicie.

²⁰ Barron's, Health Ministry In Hamas-run Gaza Says War Death Toll At 37,765, tekst: <https://www.barrons.com/news/health-ministry-in-hamas-run-gaza-says-war-death-toll-at-37-765-b9bdaeff> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²¹ Wpis Radosława Sikorskiego na platformie X, <https://x.com/sikorskiradek/status/1775134286514954567> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²² W. Zeldin, *Finland: Legal...*, dz. cyt.

²³ C. Bouri, D. Roy, *The Israel-Hamas War: The Humanitarian Crisis in Gaza*, "Council of Foreign Relations", tekst: <https://www.cfr.org/in-brief/israel-hamas-war-humanitarian-crisis-gaza> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²⁴ S. Zaręba, *Izrael zobowiązany do zapobieżenia ludobójstwu w Strefie Gazy*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych” 2024, nr 3, s. 55.

Dlaczego tutaj wspominamy o Polsce? Dnia 1 kwietnia 2024 roku doszło do ataku na konwój humanitarny organizacji międzynarodowej w Strefie Gazy. W wyniku ataku zmarło siedem osób, sam atak został przeprowadzony przez wojska izraelskie z naruszeniem zasad prowadzenia operacji wojskowej. Wśród zmarłych był jeden polski wolontariusz. Od samego początku wokół sprawy toczyła się wojna informacyjna. Strona izraelska dementowała informacje o tym o celowości ostrzału, dopiero po pewnym czasie „przepraszając” za nieszczęśliwy wypadek. Jednocześnie ambasador Izraela w Polsce zignorował wszelkie dowody świadczące o udziale IDF w tej akcji, oskarżył naród polski o antysemityzm i podtrzymywał swoje zdanie w kilku wywiadach prasowych. Bardzo ciekawym przykładem świadczącym o rosnącym wpływie nowoczesnych technologii na sposób prowadzenia polityki zagranicznej była rozmowa ambasadora Izraela z Robertem Mazurkiem na Kanale Zero. Do rozmowy doszło dnia 3 kwietnia, w godzinach największego szczytu oglądalności. Pod koniec rozmowy ambasador oskarżył Polskę o sponсорowanie organizacji terrorystycznych, co można jednoznacznie określić jako *fake news*. *Fake news*, który miał zasięg kilku milionów odbiorców, jeśli uwzględnimy wszystkie media społecznościowe Kanału Zero.

Zachowanie ambasadora skłoniło ministerstwo spraw zagranicznych Polski do wezwania ambasadora do siedziby ministerstwa. Dnia 5 kwietnia wręczono mu notę protestacyjną²⁵. Tutaj również warto wspomnieć o tym że na portalu X paru znanych publicystów (Tomasz Lis, Jan Hartman) prowadziło izraelską narrację na swoich profilach, co pokazuje że w obecnej dyplomacji bardzo ważnym zjawiskiem staje się „dyplomacja twitterowa”. Jej prekursorem był Donald Trump²⁶. Jednocześnie poprzez media społecznościowe możemy pokazywać skrajne naruszenia praw człowieka. Działo się to i dzieje zarówno w czasie wojny w Ukrainie, w czasie napaści Hamasu na izraelskie domy cywilne oraz w czasie pacyfikacji Strefy Gazy przez izraelskie wojsko.

Podsumowując, problemem jest wybiórcze traktowanie praw człowieka przez niektóre państwa. Często widoczne są podwójne standardy, gdzie podmioty międzynarodowe oskarżają inne o łamanie praw człowieka, jednocześnie ignorując własne naruszenia. Ta hipokryzja podważa wiarygodność działań dyplomatycznych w dziedzinie ochrony praw człowieka i utrudnia budowanie zaufania między narodami.

²⁵ Wpis Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP na platformie X, https://x.com/MSZ_RP/status/1776262080011661411 [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²⁶ S. Kafliveyjueh, *Soft Power in the Age of Twitter Diplomacy: A Case Study of the U.S. Department of State and Donald Trump*, „Louisiana University” 2020, s. 57.

CYBERDYPLOMACJA W POLSKIEJ POLITYCE ZAGRANICZNEJ

W przypadku polskiej polityki zagranicznej wspominając o terminie dyplomacji cyfrowej, czy też po prostu przestrzegania praw człowieka w dyplomacji warto odwołać się do książki ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego z 2012 roku²⁷. Minister spraw zagranicznych opisał tam między innymi załączki powstawania dyplomacji cyfrowej w Polsce. Przede wszystkim miał to być scentralizowany system obejmujący wszystkie placówki zagraniczne polskiej służby zagranicznej, ale także i odnowę bazy technologicznej budynku ministerstwa spraw zagranicznych (centrali). Sam Radosław Sikorski zaczął prowadzić swoje konto na *Twitterze* (obecnie X). Każda Polska ambasada miała obowiązek założyć swoje konto na portalach społecznościowych. Wstawiano tam informacje dotyczące działania placówki, ale przede wszystkim działań związanych z dyplomacją publiczną oraz działań związanych z dyplomacją kulturalną.

Przywołując wstępne doświadczenia z dyplomacją cyfrową Polski warto powołać się na dwa wydarzenia. Pierwszym wydarzeniem był szczyt NATO, który odbył się w lipcu 2016 roku w Warszawie. Wydarzenie było bardzo dobrze zorganizowane, jednak efekty tego wydarzenia nie zostały odpowiednio przedstawione na arenie międzynarodowej. Dlaczego tak się stało? Przyczyną była nieodpowiednia kampania reklamowa, brakowało odpowiedniego planu działania. Drugim takim ważnym wydarzeniem była prezydencja Polski w ramach Unii Europejskiej, która miała miejsce w drugiej połowie 2011 roku.

Tym razem przedsięwzięcie zakończyło się sukcesem. Udało się stworzyć odpowiednią kampanię reklamową, wykorzystując do tego raczkujące wtedy media społecznościowe. Łącząc to wydarzenie z sukcesem Euro 2012, można przyjąć, że polska dyplomacja cyfrowa osiągnęła już swoje pierwsze sukcesy dziesięć lat temu. Od tego okresu możemy stwierdzić, że w technologii w dyplomacji zaszły zmiany.

Największa zmiana miała miejsce w listopadzie 2022 roku, kiedy w trybie publicznym opublikowano Chat GPT. Doszło do sytuacji, w której sztuczna inteligencja jest obecnie w stanie sporządzić znaczną część pism urzędowych, a nawet i notatki służbowe z wydarzeń, co skraca pracę ambasady i pracowników ambasady. Z drugiej strony, sztuczna inteligencja to bardzo duże zagrożenie dla samego zjawiska dyplomacji. Wystarczy tylko wspomnieć, że parę dni temu zapowiedziano wprowadzenie nowej aktualizacji Chata GPT. Najważniejszą nowością

²⁷ R. Sikorski, *Polska może być lepsza*, Wyd. Znak Horyzont, Kraków 2018, s. 77.

jest umieszczenie w niej możliwości nagrywania głosowego. Sztuczna inteligencja w 15 sekund będzie w stanie skopiować głos każdego człowieka na świecie. Może to doprowadzić do sytuacji, w której wszystkie omawiane zjawiska będą musiały zostać przedefiniowane na nowo.

PODSUMOWANIE

Prawa człowieka w Internecie nie są w pełni uregulowane nigdzie na świecie. Państwa coraz częściej decydują się uwzględnić te prawa w różnych aktach. Do tej pory udało się stworzyć między innymi RODO²⁸ czy też niedawno wprowadzony Akt o usługach cyfrowych²⁹. Szersza kontrola nad przestrzeganiem tych praw pozwoliłaby może zmniejszyć ryzyko wystąpienia wcześniej opisanych niebezpieczeństw. Nie da się ukryć, że rozwój technologii bezpowrotnie zmienił wygląd dyplomacji i wprowadził niejako zamieszanie w prawa człowieka. Polityka międzynarodowa musi mierzyć się z nowymi problemami takimi jak shutdowny Internetu, wojna informacyjna, czy dezinformacja i znajdować metody radzenia sobie z coraz większą liczbą niebezpieczeństw związanych ze światem cyfrowym.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

- Arendarska J., *Elektroniczna dyplomacja- nowe narzędzia komunikowania w dyplomacji*, „e-Politikon” 2012, nr 4.
- Darmohrai T., *Nowoczesna wojna informacyjna: metody i środki przeciwdziałania*, „Media i Społeczeństwo” 2022, nr 17.
- Kafiliveyjuyeh S., *Soft Power in the Age of Twitter Diplomacy: A Case Study of the U.S. Department of State and Donald Trump*, “Louisiana University” 2020.
- Majcherek J., *Relatywizm kulturowy, Uwarunkowania i konsekwencje pewnej doktryny*, Kraków 1995.
- Media Defence, *Module 2: Introduction to digital rights*, New York 2022.

²⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 119, str. 1 z późn. zm.).

²⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych) (Dz. U. UE. L. z 2022 r. Nr 277, str. 1 z późn. zm.).

Nelson K.A., *Internet access as a fundamental human right*, „In propria persona” 2009, nr 3.

Sikorski R., *Polska może być lepsza*, Kraków 2018.

Surmacz B., *Tendencje ewolucji współczesnej dyplomacji*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, E. Halizak, M. Pietras (red.), Warszawa 2013.

Zaręba S., *Izrael zobowiązany do zapobieżenia ludobójstwu w Strefie Gazy*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych” 2024, nr 3.

Akty prawa międzynarodowego:

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 119, str. 1 z późn. zm.).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych) (Dz. U. UE. L. z 2022 r. Nr 277, str. 1 z późn. zm.).

Netografia:

Barron's, *Health Ministry In Hamas-run Gaza Says War Death Toll At 37,765*, tekst: <https://www.barrons.com/news/health-ministry-in-hamas-run-gaza-says-war-death-toll-at-37-765-b9bdaeff>.

Bouri C., Roy D., *The Israel-Hamas War: The Humanitarian Crisis in Gaza*, „Council of Foreign Relations”, tekst: <https://www.cfr.org/in-brief/israel-hamas-war-humanitarian-crisis-gaza>.

Jazeera Al, *Record number of countries enforced internet blackouts in 2022*, <https://www.aljazeera.com/news/2023/2/28/record-number-of-countries-enforce-internet-shutdowns-in-2022>.

Morris S., *Spain govt to guarantee legal right to broadband*, Reuters, tekst: <https://www.reuters.com/article/idUSLH615543/>.

Prabash K., *Internet access a fundamental right, Supreme Court makes it official: Article 19 explained*, *India Today*, tekst: <https://www.indiatoday.in/news-analysis/story/internet-access-fundamental-right-supreme-court-makes-official-article-19-explained-1635662-2020-01-10>.

Wpis Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP na platformie X, https://x.com/MSZ_RP/status/1776262080011661411.

Wpis Radosława Sikorskiego na platformie X, <https://x.com/sikorskiradek/status/1775134286514954567>.

Zeldin W., *Finland: Legal Right to Broadband for All Citizens*, tekst: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2010-07-06/finland-legal-right-to-broadband-for-all-citizens/>.

"CYBERDIPLOMACY" AND HUMAN RIGHTS: NEW HORIZONS OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL POLICY

Abstract: *The paper presents the significance of cyber diplomacy and human rights in contemporary international politics. The aim of the paper was to outline the characteristics of cyber diplomacy and how technological changes affect the perception of human rights in modern diplomacy. The article contains general information about human rights, as well as challenges related to human rights in contemporary diplomacy.*

Key words: *cyber diplomacy, diplomacy, human rights, new technologies, Internet, right to access the Internet, right to freedom of expression, right to access information.*

PRAWO DO WYZNANIA I RELIGII W ŚWIECIE WIELOKULTUROWYM. WYZWANIA DLA DYPLOMACJI MIĘDZYRELIGIJNEJ - CASE STUDY NIGERII

Streszczenie: *Nigeria jako najbardziej ludne państwo Afryki, posiada również mocno zróżnicowane kulturowo społeczeństwo, dzielące się na wiele grup i plemion, a także wyznawców różnych religii którzy bardzo często pozostają do siebie wrogo nastawieni. Jest to systemowy problem, głęboko zakorzeniony zarówno w historii, kulturze, politycznym podziale oraz właśnie religii. Poniższe studium próbuje wyjaśnić genezę zjawiska wrogich stosunków międzyreligijnych w Nigerii (dzięki spojrzeniu w przeszłość i analizie historycznej) oraz ustosunkowuje się do coraz częściej poruszanych prób międzyreligijnego dialogu. Przeprowadzona analiza wykazuje, że Nigeria (mimo iż wspierana, zarówno wewnętrznie jak i zewnętrznie) przynajmniej w dzisiejszych warunkach nie jest w stanie poradzić sobie z kategorycznymi stosunkami międzyreligijnymi wśród jej obywateli. Jest to problem głęboko zakorzeniony, który można nazwać systemowym. Jednakże studium Nigerii pokazuje, że dyplomacja międzyreligijna to cały czas mało skutecznie wykorzystywana dziedzina, której rozwój powinien być niewątpliwie jedną z agend współczesnej społeczności międzynarodowej.*

Słowa kluczowe: *Nigeria, dyplomacja międzyreligijna, religia w Nigerii, islam, konflikt religijny.*

MIĘDZYRELIGIJNY DIALOG – MIT CZY RZECZYWISTOŚĆ

Współczesny, zdominowany przez globalizację świat posiada wiele mankamentów, jednym z nich jest kontakt pomiędzy przedstawicielami i wyznawcami

¹ ORCID: 0009-0007-1928-6773; Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

różnych form wierzeń oraz religii².

Tematem przewodnim rozdziału jest kwestia dialogu, kontaktu, ale i również samych relacji pomiędzy wyznawcami różnych religii, szczególnie skupiając się tu na niezwykle ciekawym, pluralistycznym jak i również bardzo niebezpiecznym środowisku jakie znajduje się w Nigerii.

Należy się więc skupić na przeanalizowaniu problemu: Czy Nigeria może pozostać całkowicie lub chociaż częściowo wolna od antagonistycznych relacji, i jak dyplomacja międzyreligijna może na to wpłynąć? Odważnym, aczkolwiek sprawiedliwym stwierdzeniem jest że kwestia ta pozostaje nierozwiązywalna. Struktura Nigerii jest błędna systemowo, stwarzała ona wrogie stosunki między swoimi obywatelami w przeszłości i będzie to dalej robić. Należy tu bowiem wziąć pod uwagę wiele czynników np. kwestie historyczne, samorządowe, lokalne uwarunkowania, mentalność obywateli czy kwestie społeczno-ekonomiczne. Współczesna Nigeria pokazuje innym państwom jak wiele złego mogą uczynić ciągle utrzymujące się podziały, w innym przypadku nie ginęłoby około 5000 chrześcijan rocznie ze względu na swoje wyznanie³. Jednakże kontrprzykładem pozostaje ilość instytucji i międzynarodowe zainteresowanie religijną dyskryminacją w Nigerii. Tak więc można by rzec, że pytaniem otwartym jest kwestia tego czy owe narzędzia pozostaną użyte w odpowiedni sposób.

NIGERIA – *STUDIUM* NAJWIĘKSZEGO PAŃSTWA AFRYKI

Nigeria jako największe państwo Afryki którego liczba mieszkańców przekracza 220 milionów, posiada największą liczbę muzułmanów oraz chrześcijan, gdzie wyznawcy żadnych z tych religii nie pozostają w mniejszości (według danych IRF, w Nigerii jest około 50% muzułmanów oraz 48% chrześcijan⁴). Oczywiście samo wspomnienie o islamie i chrześcijaństwie jest dużym uproszczeniem, ponieważ religie w Nigerii dzielą się na wiele mniejszych wyznań i związków wyznaniowych. Aby to zobrazować należy wspomnieć, że w Nigerii wśród wyznawców islamu dominuje sunnizm, wśród którego znajduje się wiele odłamów jak wyznawcy Sufi, Salafici, istnieje też osobna mniejszość szyicka (z czego wśród

² Religia w tekście będzie rozumiana jako pewien system wierzeń oparty na różnej formie ceremonii, rytuałów oraz obyczajów które mają na celu oddawanie czci pewnej nadrzędnej istocie która ma wpływ na funkcjonowanie świata.

³ Open Doors International, *Full Country Dossier – Nigeria*, s. 45., tekst: <https://opendoorsanalytical.org/reports/> [dostęp na dzień: 08.07.2024r.]

⁴ U.S. Department of State, *2022 Report on International Religious Freedom: Nigeria*, tekst: <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/nigeria/> [dostęp na dzień: 08.07.2024r.]

wspomnianych grup można odnaleźć podgrupy o poglądach ekstremistycznych np. *Boko Haram* czy ISWAP)⁵, natomiast wśród chrześcijan można wyróżnić katolików, protestantów – w tym anglikanów, metodystów, prezbiterian, baptystów oraz innych wyznawców.

Dodatkowo, wyznawcy tych religii dzielą się na ponad 250 grup etnicznych⁶. Aby jednak zrozumieć skomplikowany system Nigerii nie można się obejść bez uwzględnienia struktury terytorialnej tego państwa. Nigerię można bowiem podzielić na stany północne zwane dalej „Północą” (19 z 36 stanów), oraz stany południowe zwane dalej „Południem” (17 z 36 stanów). Należy tu dodać, że terytoria te nie są homogeniczne religijnie, duże mniejszości chrześcijańskie/muzułmańskie zamieszkują zarówno północ jak i południe kraju.

Wyżej wspomniany podział terytorialny wywodzi się bowiem jeszcze sprzed czasów kolonialnych, zrozumienie tej kwestii jest bardzo ważne ponieważ pokazuje to jak bardzo spolaryzowana pozostaje dzisiejsza Nigeria i tym bardziej jak trudno wyjść z tego impasu. Islam dostał się do Afryki zachodniej około 500 lat przed chrześcijaństwem, częściowo został tam zakorzeniony i pozostawał radykalizowany w pewnych momentach w historii (mowa tu o utworzeniu kalifatu Sokoto w 1804r. który zajmował prawie całą „Północ”, co dla współczesnych ekstremistów dalej pozostaje dumnym wspomnieniem, do którego należy wrócić). Dodatkowo, w historii Nigerii sam islam był traktowany w sposób dosyć wyjątkowy, tzn. brytyjscy kolonialiści specjalnie izolowali „Północ”, ograniczając edukację i dostęp do zasobów materialnych, aby specjalnie antagonizować ją z resztą kraju, co nadaje się na książkowy przykład polityki „*divide et impera*”⁷. Głęboko zakorzenione podziały pozostały do dzisiejszego dnia, wyżej wspomniane element historii ma uzmysłwić dlaczego te dwie części tego samego kraju pozostają do siebie wrogie.

KONSTITUCJA A JEJ EGZEKOWANIE

Nigeria, jako zdecentralizowane państwo federalne, nadaje swoim stanom dużą dozę autonomii, jednakże należy tu zadać retoryczne pytanie odnoszące się do tego „Czy zdecentralizowanie pozwala na łamanie konstytucji?”. W nigeryjski

⁵ G.T. Ngbea, H.C. Achunike, *Religion: Past and Present in Nigeria*, „International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)” 2014, nr 2, s. 163-165.

⁶ Parliament of Australia, Commonwealth Initiative for Freedom of Religion or Belief (CIFO RB), Australia 2017, s. 66.

⁷ S. Onakuse, V. Jatula, *Radical Islam and Insurgency in Northern Nigeria: Tensions and Challenges*, „Religions” 2021, nr 10, s. 4.

konstytucji z 1999 r. w odniesieniu do zagadnienia religii należy zwrócić uwagę na trzy artykuły tzn. art. 38 który mówi o zakazie dyskryminacji na tle religijnym, wolności wyznania, jego zmiany lub manifestowania praktyk religijnych, a następnie art. 10 mówiący o niemożliwości ustanowieniu religii jako wyznania państwowego lub stanowego, oraz art. 147 konstytucji Nigerii, który dzieli obywateli ze względu na ich pochodzenie⁸. Aby rozwinąć te poszczególne kwestie wpieryw zaczynając od art. 10 który jest przez niektóre stany egzekwowany w dosyć osobliwy sposób. Mowa tu o tym że w 12 stanach oprócz cywilnych sądów, zostały uruchomione również sądy oparte na prawie szariatu (są one wykorzystywane tylko w sprawach przeciwko wyznawcom islamu). Sprawa nie byłaby taka kontrowersyjna gdyby nie to że sądy interpretują sprawy w dosyć szeroko określony sposób tzn. karanie czynów *hudud* – najgorszych jakich może dokonać człowiek gdzie jednym z nich jest tzw. bluźnierstwo (*blasphemy*), które często wykorzystywane jest przeciwko osobom które nie traktują religii i swojej wiary poprzez pewien z góry określony etos.

Niestety przykładów karania za bluźnierstwo jest wyjątkowo dużo, międzynarodowe agencje praw człowieka co jakiś czas nagłaśniają wyjątkowo niesprawiedliwe procesy np. Sharif-Aminu, który został skazany na śmierć przez szariackie sądy w Kano za czyn bluźnierstwa (uzyskał taki wyrok za szerzenie nagrania audio, które zdaniem tych sądów znieważało proroka)⁹. Oczywiście można stwierdzić, że nie jest to przykład określenia wyznania jako stanowego, a tym samym że nie jest to łamanie konstytucji, jednak problem nie zatrzymują kończy się na tej kwestii. Inną materią, która tworzy ten trudny system, jest treść art. 147 konstytucji Nigerii, który dzieli mieszkańców na „rdzennych” (posiadających etniczne więzi z lokalnym środowiskiem), oraz na „osadników” (*settlers*), posiadających etniczne więzi z innym miejscem. Grupa pierwsza „rdzenni mieszkańcy”, dzięki swojemu statusowi zyskuje liczne przywileje udzielające się np. w zatrudnieniu na stanowiska polityczne czy poprzez mniejsze podatki¹⁰. Tym samym pokazuje to również jak głęboko sięgają pewne podziały, które dzielą społeczeństwo zarówno ze względów religijnych jak i etnicznych.

⁸ Constitution of the Federal Republic of Nigeria, 1999, tekst: <http://www.nigeria-law.org/ConstitutionOfTheFederalRepublicOfNigeria.htm> [dostęp na dzień: 08.07.2024r.].

⁹ U.S. Department of State, *2022 Report...*, dz. cyt., s. 2.

¹⁰ *Raport Commonwealth Initiative for Freedom of Religion or Belief Country Profile Nigeria*, tekst: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CDP-2024-0024/CDP-2024-0024.pdf> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

ZNACZENIE RELIGII W NIGERII

Spółeczeństwo nigeryjskie znane jest z tego, że religia oraz wiara stanowią fundamentalny element w funkcjonowaniu Nigeryjczyków. Można śmiało powiedzieć, że dla nich wiara jest częścią każdego aspektu życia. Jednak oznacza to również że wraz z przywiązaniem do swojej wiary rośnie brak zrozumienia i akceptacji dla innych religii np. w kwestii przyznawania się do swojego wyznania, gdy jest ono inne niż dominujące w danym środowisku. Szczególnie widoczne jest to na północy kraju, ale i również na południu. Może przerodzić się to w ryzykowny proceder, który może się skończyć tragicznie – jak np. *casus* Mukbaraka Bala, który opowiadając rodzinie, że nie jest muzułmaninem został pobity lub przykład północnych muzułmanów, którzy na południu stereotypowo podejrzewani są o członkostwo w *Boko Haram*¹¹. Tym bardziej, iż faktem jest że obywatele o innym wyznaniu niż dominuje w lokalnym środowisku, są dyskryminowani i traktowani jako obywatele drugiej kategorii.

Pytaniem jest więc, jak rozwiązać tę sprawę i jak ograniczyć tę jawną dyskryminację, szczególnie mając w pamięci to, że Nigeria bazuje na mocnych lokalnych, etnicznych oraz religijnych więziach które są dodatkowo wzmacniane poprzez ich odzwierciedlenie na szczeblu samorządowym, lub np. poprzez funkcjonowanie prawa szariatu.

GRUPY TERRORYSTYCZNE I BANDY PRZESTĘPCZE A CIĄGŁY ROZWÓJ PRZEMOCY

Grupy które destabilizują Nigerię można podzielić na te występujące ogólnokrajowo, znane jako grupy przestępcze oraz milicję Fulani. W swojej działalności kierują się różnymi motywami (jednak jednym z nich jest aspekt religijny) atakując zarówno chrześcijan, muzułmanów jak i ogólnie inteligencję. Drugą kategorią są grupy które skupiają swoją działalność na „północy”, tzn. najczęściej wyróżnia się tu organizacje terrorystyczne takie jak: *Boko Haram* czy ISWAP.

Boko Haram jako organizacja terrorystyczna skupia się na atakowaniu swoich ofiar, najczęściej je mordując, paląc kościoły, czy prześladując (w tym przypadku zarówno chrześcijan, „niewiernych” muzułmanów czy wyznawców innych religii). Podobnie działa organizacja ISWAP (*Islamic State West Africa Province*).

Pytaniem, które należy tu postawić jest: Jak wyglądają działania rządowe

¹¹ *Ibidem*.

skierowane przeciwko tym grupom? Otóż jest to sprawa dosyć skomplikowana, ponieważ pomijając braki w kwestiach organizacyjnych i instrumentalnych, efektywność działań rządowych dalej pozostaje niewystarczająca i widać wiele komplikacji, które w szczególny sposób wpływają na życie chrześcijan i muzułmanów.¹² Słaba wydajność przeciwdziałań tym patologiom wynika m.in. z faktu, iż politycy często badają daną sprawą z perspektywy czy może ona przynieść im zysk (w przypadku kiedy jest ona bezwartościowa uruchamiany jest proces działań)¹³, lub z tego, iż same stosowane metody pozostają wadliwe. Wyróżnia się tu bowiem metodę przymusu (używanie odpowiednich sił wymuszających pokój tzn. wojsko, policja), która jest problematyczna ze względu na niską jakość oraz częste przeciwstawne efekty jej działania (np. źle działająca policja), oraz metody badawcze, które sprowadzają się do utworzenia komisji która ma badać przyczyny danego zjawiska (w tym przypadku np. konfliktu na tle etniczno-religijnym)¹⁴

SYTUACJA SPOŁECZNO-EKONOMICZNA NIGERII

Idąc dalej, należy zadać sobie pytanie o inne możliwe przyczyny konfliktu etniczno-religijnego. Literatura przedmiotu dostarcza różne formy takich wyjaśnień. Badacz B. Salawu wspomina, że główną przyczyną konfliktu pomiędzy wspomnianymi grupami jest nierówne rozłożenie bogactwa i sprzeczne interesy, a szczególnie to iż większość nigeryjskiego społeczeństwa pozostaje biedna i jednym ze sposobów na przetrwanie jest wzajemne wspieranie się co wzmaga polaryzację i izoluje pewne grupy społeczne. Tak więc, jak można wywnioskować, na tą poważną sytuację wpływa również i element społeczno-ekonomiczny. Może się wydawać to dosyć prozaiczne aczkolwiek jest jednym z elementów którego nie da się w łatwy, lub osiągalny sposób naprawić. Nierówna dystrybucja i bieda jest tragedią XXI w. w Nigerii, charakterystyczna jest ona dla „północy”, aż 65% tamtejszego społeczeństwa żyje w ubóstwie (gdzie najbiedniejszy jest stan Sokoto, a w pierwszej szóstce znajduje się stan Kano – oba stany są znane z religijnej dyskryminacji)¹⁵.

¹² United States, Commission on International Religious Freedom – Annual Report, s. 30-31, tekst: <https://www.uscirf.gov/publication/2023-annual-report> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹³ A. Walker, *What is Boko Haram*, "United States Institute of Peace" 2012, nr 308, s. 2.

¹⁴ B. Salawu, *Ethno-Religious Conflicts in Nigeria: Causal Analysis and Proposals for New Management Strategies*, "European Journal of Social Sciences" 2010, nr 3, s. 345-353.

¹⁵ National Bureau of Statistics, <https://nigerianstat.gov.ng/news/78> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

WYZWANIE DLA MIĘDZYRELIGIJNEJ DYPLOMACJI

Problemy XXI wiecznej Nigerii często utożsamiane są z istnieniem Boko Haram z jej destrukcyjnej siłą, kreującą ludzi na wystraszonych, niepewnych i nieufnych. Bądź co bądź, nawet jeśli by przedłożyć rolę *Boko Haram* nad innymi kwestiami nadal wypadłoby uznać to podejście jako niecałkowicie zgodne z faktami. Nigeria już dawno zarówno w erze kolonializmu jak i postkolonializmu posiadała grupy społeczne które nastawione były do siebie w negatywny sposób. Nawet, jeżeli można podążyć za myślą niektórych autorów i skupić się na *Boko Haram*, czy w momencie zakończenia jej funkcjonowania i wyeliminowania innych grup terrorystycznych, czy byłoby to równoznaczne z końcem polaryzacji społeczeństwa? Można by rzec, że nie jest to rzecz pewna, ponieważ największym problemem dzisiejszej Nigerii jest sama mentalność społeczeństwa, która została stygmatyzowana poprzez krwawe reżimy terrorystów oraz zatracenie się w swoim wyznaniu. Owa sytuacja stanowi pewien rodzaj egzaminu dla możliwości dzisiejszej dyplomacji w jej międzyreligijnej formie.

Sama instytucja dyplomacji w przypadku Nigerii może zostać podzielona na wewnętrzną która odnosi się do potrzeby komunikacji i dialogu, oraz formę zewnętrzną która charakteryzuje się zagranicznymi wpływami.

DIALOG MIĘDZYRELIGIJNY

Dialog międzyreligijny to oparta na pokojowych intencjach próba dyskusji i wypunktowania problemów poprzez przedstawicieli różnych wyznań. W przypadku Nigerii występują różne formy takiego dialogu, zarówno instrumentalne (działania rządowe), jak i bardziej oddolne (organizacje pozarządowe). Jednak pomysłów na uzyskanie dobrych efektów w takim działaniu jest bardzo dużo i zostaną one częściowo przedstawione poniżej.

Jeden z badaczy rozumie wykorzystanie dialogu międzyreligijnego w dosyć dosłowny sposób i wspomina o tym, iż należy zmienić samą narrację religijną. Proponuje on zastosować oraz uformować wierzenia religijne tak aby były kierowane na pokój. Ten dobronaszny plan miałby zostać egzekwowany poprzez współpracę np. „UNDP (*United Nations Development Program*), wraz z biurem Abuja i Instytutem IPCR (*Institute for Peace and Conflict Resolution*)”¹⁶. Sam proces miałby zostać wspomagany przez współpracę rządu, lokalnych oraz

¹⁶ A. Ahmed-Hameed, *Interfaith Dialogue: Preventing Extremism and Interreligious Conflict in Northern Nigeria*, „Interfaith Dialogue” 2015, nr 11 s. 87.

religijnych liderów i interesariuszy. Wcześniej wspomniany badacz Nigerii Salwu zauważa zgoła inne potrzeby w naprawieniu problemów Nigerii, jego podejście charakteryzuje się ujęciem bardziej społecznym. Według niego sposobami na naprawę problemów Nigerii są: współpraca liderów religijnych, aktywizowanie społeczeństwa obywatelskiego, oraz rządowy wpływ na odpowiednie instytucje mające wspomagać dialog międzyreligijny i eliminować stereotypy¹⁷.

Inną perspektywę przedstawiają badacze G. T. Ngbea H. C. Achunike, którzy nacisk kładą na dwie sfery: działalność rządu, który miałby się zajmować promocją dialogu międzyreligijnego (stanowiąc fundament na wspólne rozmowy liderów) i m.in. blokować konfliktowe sfery np. z zakresu szkolnictwa oraz na drugą stronę jaką są liderzy religijni, którzy współpracując z rządem mieliby szerzyć pokój wśród obywateli Nigerii.¹⁸

Wyżej wspomniane pomysły są bardzo ciekawe, jednakże problemy jakie z nimi przychodzą to: duża ogólnikowość pomysłów oraz stosunkowo rzadkie stosowanie się do nich przez rząd, samorządy a kończąc na jakże ważnych liderach religijnych. Przynosi to dużą szkodę dla społeczeństwa, ponieważ część z pomysłów prowokowała by dobre zmiany (np. obiecującą wydaje się idea reformy edukacji), ale z pozoru dobre zmiany albo pozostają niesłyszane lub pominięte.

Jednak również należy przyznać że aspekty społeczno-ekonomiczne pozostają tu nierozdzielnie połączone co powoduje małą szansę na stworzenie lepszych warunków dla wolności religijnej Nigeryjczyków, a dodatkowo uwzględniając to że dla dialogu międzyreligijnego niezbędnym jest zbudowanie społeczeństwa obywatelskiego¹⁹ które w nigeryjskim środowisku jest niemożliwe.

NARZĘDZIA DYPLMACJI MIĘDZYRELIGIJNEJ

Dyplomacja międzyreligijna zbudowała duży wpływ na faktyczne relacje pomiędzy państwami, społeczeństwami czy grupami społecznymi. W przypadku Nigerii to właśnie rozwój tej dziedziny (dokonywany równocześnie ze wzrostem globalizacji) doprowadził do lepszego stanu środowiska społecznego. Badacze z całego świata zauważają powagę jaką niesie za sobą rozwój tej dziedziny w ograniczaniu konfliktów i eliminowaniu dyskryminacji religijnej. Szczególnie, jeżeli mowa tu o wcześniej wspomnianej płaszczyźnie wewnętrznej dyplomacji, w kraju

¹⁷ B Salawu, *Ethno-Religious Conflicts...*, dz. cyt., s. 345-353.

¹⁸ G.T. Ngbea, H.C. Achunike, *Religion: Past and Present in Nigeria* „International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)” 2014, nr 2, s. 170.

¹⁹ J. Siahaya, *Interfaith Dialogue in the Context of Globalization: The Role of Religion in International Diplomacy*, „International Journal of Science and Society” 2023, nr 4, s. 851-864.

takim jak Nigeria kontakty pomiędzy stanami a rządem są niezbędne do stanowienia odpowiednich kroków zabezpieczających społeczeństwo. Kwestię wewnętrznej dyplomacji można również rozszerzyć do wpływu licznych organizacji zakładanych w Nigerii, takich jak *Faith Based Organisations* które mają bardzo ważną rolę społeczno-ekonomiczną we wspomaganiu obywateli (udostępniają usługi edukacyjne i zdrowotne), a dodatkowo sprawiają że ludzie z różnych środowisk mają szansę ze sobą współpracować²⁰.

Niemniej zewnętrzne zagraniczne wpływy mają tu równie duże znaczenie, instytucje, pozarządowe i rządowe organizacje międzynarodowe, rządy innych państw, ośrodki badawcze czy zagraniczne media ciągle czuwają nad nagłośnieniem problemów, wprowadzaniem rekomendacji, czy nawet stosując różne formy nacisków politycznych aby wprowadzić zmiany. Przykładem takich działań stanowi aktywność zagranicznych ambasad²¹ (są elementem wspólnego gruntu do rozmów i wspomagają międzyreligijny dialog).

PODSUMOWANIE

Międzyreligijny dialog to jeden z elementów współczesnych stosunków międzynarodowych który nie pozostanie zapomniany, i z pewnością będzie można zauważyć jego rozwój w następujących latach. Globalizacja doprowadziła do coraz większych kontaktów i współpracy między wyznawcami religii z całego świata, zstój w tej dziedzinie okazałby się czymś niedorzecznym. Pomimo tego, iż proliferacja tego narzędzia staje się coraz częstszym faktem, jest ona nadal daleka od doskonałości, co zostało wykazane w argumentacji powyżej. Nigeria jako największe państwo Afryki posiada jeden z największych problemów etniczno-religijnych. Niestety jest to kwestia głęboko systemowa, naprawa jej może okazać się niemożliwa (jedynie można ograniczać jej skutki). Aczkolwiek pomimo wykazania głębokich problemów tego państwa i trudności w ich naprawie, głęboko zakorzeniony konflikt może zostać powoli eliminowany poprzez pokojową dyplomatyczną działalność. Owa instytucja sprawia, iż na świecie dalej pozostaje promyk nadziei na lepsze jutro.

²⁰ O. Adesina, *Exploring Religion as a Tool of Nigeria's Public Diplomacy*, „International Journal of Emerging Multidisciplinaries: Social Science” 2023, nr 1, s. 1-20.

²¹ Mowa tu np. o dyplomatycznej działalności Stanów Zjednoczonych (w formie budowania wspólnego gruntu pod dialog, tworzeniem odpowiednich raportów, utrzymywaniem odpowiednich medialnych informacji).

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Adesina O., *Exploring Religion as a Tool of Nigeria's Public Diplomacy*, „International Journal of Emerging Multidisciplinaries: Social Science” 2023, nr 1.

Ahmed-Hameed A., *Interfaith Dialogue: Preventing Extremism and Interreligious Conflict in Northern Nigeria*, „Interfaith Dialogue” 2015, nr 11.

Ngbea G.T., Achunike H.C., *Religion: Past and Present in Nigeria*, „International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)” 2014, nr 2.

Onakuse S., Jatula V., *Radical Islam and Insurgency in Northern Nigeria: Tensions and Challenges*, „Religions” 2021, nr 10.

Parliament of Australia, *Commonwealth Initiative for Freedom of Religion or Belief (CIFoRB)*, Australia 2017.

Salawu B., *Ethno-Religious Conflicts in Nigeria: Causal Analysis and Proposals for New Management Strategies*, „European Journal of Social Sciences” 2010, nr 3.

Siahaya J., *Interfaith Dialogue in the Context of Globalization: The Role of Religion in International Diplomacy*, „International Journal of Science and Society” 2023, nr 4.

Netografia:

Constitution of the Federal Republic of Nigeria, 1999, tekst: <http://www.nigeria-law.org/ConstitutionOfTheFederalRepublicOfNigeria.htm>.

National Bureau of Statistics, <https://nigerianstat.gov.ng/news/78>.

Open Doors International, Full Country Dossier – Nigeria, tekst: <https://opendoorsanalytical.org/reports/>.

Report Commonwealth Initiative for Freedom of Religion or Belief Country Profile Nigeria, tekst: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CDP-2024-0024/CDP-2024-0024.pdf>.

U.S. Department of State, 2022 Report on International Religious Freedom: Nigeria, tekst: <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/nigerial/>.

United States, *Commission on International Religious Freedom – Annual Report*, tekst: <https://www.uscifr.gov/publication/2023-annual-report>.

THE RIGHT TO CONFESSION AND RELIGION IN A MULTICULTURAL WORLD. CHALLENGES FOR INTERRELIGIOUS DIPLOMACY - CASE STUDY OF NIGERIA

Abstract: *Nigeria, as the most populous country in Africa, also has a highly diverse cultural society, divided into many groups and tribes, as well as followers of various religions who are often hostile towards each other. This is a systemic problem, deeply rooted in history, culture, political division, and religion. The following study attempts to explain the origins of hostile inter-religious relations in Nigeria (through a historical perspective and analysis) and addresses the increasingly discussed attempts at inter-religious dialogue. The conducted analysis shows that Nigeria (despite being supported both internally and externally) is not able to cope with the categorical inter-religious relations among its citizens under current conditions. This is a deeply rooted problem that can be described as systemic. However, the study of Nigeria shows that inter-religious diplomacy is still a poorly utilized field, whose development should undoubtedly be one of the agendas of the contemporary international community.*

Key words: *Nigeria, interfaith diplomacy, religion in Nigeria, islam, religious conflict.*

MIGRACJE MIĘDZYNARODOWE W XXI WIEKU: PRAWA CZŁOWIEKA A POLITYKA GRANICZNA

Streszczenie: Migracje międzynarodowe stanowią złożony i wielowymiarowy fenomen, który odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu współczesnego świata. W ostatnich dekadach wzrost liczby migrantów oraz dynamiczne przemiany społeczno-gospodarcze na globalną skalę spowodowały, że migracje stały się nieodłącznym elementem globalnej rzeczywistości. Analiza tych zjawisk wymaga holistycznego podejścia, uwzględniającego zarówno prawa człowieka, jak i kompleksową politykę graniczną państw. W niniejszym artykule autorzy dokonują głębokiej analizy relacji między migracjami międzynarodowymi a polityką graniczną w kontekście XXI wieku, koncentrując się na dwóch głównych aspektach: wpływie migracji na demograficzne i społeczno-gospodarcze struktury państw oraz na wyzwaniach i konfliktach związanych z kontrolą granic i integracją migrantów. W kontekście rosnącej liczby migrantów oraz coraz bardziej złożonej struktury migracji, ważne jest podkreślenie znaczenia poszanowania praw człowieka w kształtowaniu polityki granicznej państw. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na wyzwania związane z zachowaniem równowagi między bezpieczeństwem narodowym a ochroną praw migrantów, co staje się coraz bardziej istotne w obliczu rosnących napięć społecznych i politycznych. Niniejszy artykuł ma na celu dostarczenie kompleksowej analizy współzależności między migracjami międzynarodowymi a polityką graniczną, przybliżając czytelnikowi złożoność i istotę tego tematu w kontekście współczesnej rzeczywistości globalnej.

Słowa kluczowe: migracja, prawa człowieka, polityka graniczna, bezpieczeństwo narodowe.

¹ ORCID: 0009-0001-3641-7911; Uniwersytet Jagielloński

² ORCID: 0000-0003-3070-2831; Uniwersytet Warszawski

WPROWADZENIE

Migracja ludności zawsze wpływała na polityczne i społeczno-gospodarcze podstawy wielu państw. Pod koniec XX i na początku XXI wieku globalizacja spowodowała wysoki wzrost międzynarodowych przepływów migracyjnych, które przyczyniły się do powstania zupełnie nowej sytuacji migracyjnej na świecie. Od drugiej połowy XX wieku problemy demograficzne, w tym migracje, nabierają coraz większego znaczenia. Międzynarodowe migracje ludności stały się zjawiskiem globalnym, co wiąże się z włączeniem wszystkich krajów świata w światowe przepływy migracyjne.

Międzynarodowa migracja wpływa na procesy demograficzne, dynamikę populacji i faktycznie odzwierciedla wszystkie niedociągnięcia i osiągnięcia rozwoju społeczno-gospodarczego krajów i regionów świata o różnych poziomach hierarchicznych. Migracja międzynarodowa jest ważnym elementem globalizacji i internacjonalizacji gospodarki światowej, a liczba migrantów międzynarodowych szybko rośnie.

Według Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2022 r. na świecie było ponad 280 mln migrantów³, w 2015 r. ich liczba wynosiła 243,7 mln osób⁴, w 2000 r. - ponad 150 mln osób⁵, w 1970 r. – to było kilkadziesiąt milionów osób⁶. Biorąc pod uwagę inne kategorie migrantów (wahadłowych, sezonowych, pracowników transgranicznych, nielegalnych, przymusowych i innych) – ponad 1,2 miliarda ludzi jest zaangażowanych w migrację międzynarodową. Według prognoz ekspertów ONZ do 2050 roku liczba klasycznych migrantów na świecie przekroczy 450 milionów osób⁷. W związku z tym badanie trendów migracyjnych na poziomie regionalnym i międzynarodowym staje się coraz bardziej istotne dla rozwoju kierunków polityki migracyjnej.

Wkład migracji w rozwój demograficzny krajów rozwiniętych staje się coraz bardziej znaczący. Szczególne znaczenie mają zmiany jakościowe w globalnych przepływach migracyjnych, w ramach których podkreśla się takie negatywne

³ International Organization for Migration, *World Migration Report 2022*, tekst: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁴ International Organization for Migration, *Irregular Migrant, Refugee Arrivals in Europe Top One Million in 2015: IOM*, tekst: <https://www.iom.int/news/irregular-migrant-refugee-arrivals-europe-top-one-million-2015-iom> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁵ International Organization for Migration, *World Migration Report 2000*, dz. cyt.

⁶ *Ibidem*.

⁷ J. A. Alonso, *International Migration and Development: A review in light of the crisis*, „CDP Background Paper” 2011, nr 11, s. 13.

zjawisko jak „drenaż mózgow”. Te i inne trendy w migracji międzynarodowej stają się coraz bardziej determinujące z jednej strony, a niejednoznaczne z drugiej.

Jednocześnie pozytywny potencjał migracji międzynarodowej coraz częściej łączy się z poważnymi sprzecznościami dotyczącymi integracji migrantów w społeczeństwie przyjmującym, stabilności społecznej, tożsamości etnicznej i kulturowej itp. Czasami społeczne i ekonomiczne konsekwencje migracji stają się narzędziem walki politycznej i sposobem na podsycanie napięć w społeczeństwie.

Nielegalna imigracja stała się ogromna. Jest to tania i całkowicie pozbawiona praw siła robocza, której znaczną część stanowią kobiety. Nielegalne ruchy prowadzą do masowej marginalizacji migrantów i kryminalizacji całej sfery stosunków migracyjnych.

Jednocześnie migracja aktywuje globalny rynek wysoko (choć nie tylko) wykwalifikowanej siły roboczej. Zjawisko to obserwuje się w USA, Kanadzie i UE. Z drugiej strony, przepływ niewykwalifikowanych pracowników jest ograniczony przez bariery krajowe, które stale rosną⁸.

Trwała migracja zarobkowa na przestrzeni kilku dekad z kolei doprowadziła do segmentacji rynków pracy w krajach rozwiniętych i identyfikacji sektorów zajmowanych głównie przez migrantów. Są to przede wszystkim nieprestżowe miejsca pracy, które nie wymagają wysokich kwalifikacji, z trudnymi warunkami i niskim wynagrodzeniem (są to najbardziej dyskryminowane, nieformalne lub zaciężone segmenty zatrudnienia).

Konflikty terytorialne stają się coraz częstsze. Tak więc na początku 2022 roku, według ONZ, ponad 35 milionów ludzi zostało zmuszonych do opuszczenia swoich krajów z powodu prześladowań, konfliktów zbrojnych i przemocy⁹. Ten fakt pokazuje wysoki poziom uchodźców i osób wewnętrznie przesiedlonych na świecie. Znaczna liczba osób jest zmuszona również do opuszczenia kraju z powodów społecznych i środowiskowych.

W związku z tym jednym z głównych wyzwań stojących przed krajami w erze globalizacji jest opracowanie skutecznych polityk migracyjnych, które jasno regulują procesy migracyjne w celu zapewnienia bezkonfliktowego i dostatecznego rozwoju krajów oraz ich ciągłego dobrobytu gospodarczego, politycznego, kulturalnego i społecznego. Ważne też są kluczowe strategiczne obszary pracy w dziedzinie migracji, które obejmują:

⁸ A. Razin, E. Sadka, *Migration and Welfare State: Why is America Different from Europe?*, „National Bureau of Economic Research” 2014, nr 20450, s. 64.

⁹ The World Bank Group, *New UNHCR data points to record number of worldwide refugees in 2022 driven largely by the war in Ukraine*, tekst: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-data-unhcr-points-record-high-number-worldwide-refugees-2022> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

- regulowanie przepływów migracyjnych (zarządzanie granicami, bezpieczeństwo dokumentów podróży, przeciwdziałanie zagrożeniom transnarodowym, w tym handlowi ludźmi na szlakach migracyjnych);
- ułatwienie procedur legalnej migracji (zarządzanie migracją zarobkową i badania w tym zakresie, gromadzenie i harmonizacja danych);
- wspieranie osób i społeczności w zakresie swobody przemieszczania się, tolerancji i niedyskryminacji, integracji¹⁰.

Obecny dyskurs akademicki podkreśla znaczenie analizy relacji między procesami migracyjnymi, prawami człowieka i rolą służb granicznych. Prawa człowieka, jako kluczowy aspekt globalnego porządku prawnego, wymagają zwrócenia uwagi na ochronę migrantów i zapewnienie im bezpieczeństwa podczas przekraczania granic. Z drugiej strony, służby graniczne odgrywają ważną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa społeczeństwa i kontrolowaniu przepływów migracyjnych. Analiza tych wzajemnych powiązań pomaga zrozumieć potrzebę zrównoważonego podejścia do regulowania procesów migracyjnych, biorąc pod uwagę zarówno prawa migrantów, jak i potrzeby państwa w zakresie bezpieczeństwa.

PRAWA CZŁOWIEKA

Migracje są skomplikowanym procesem, który swoim zasięgiem obejmuje współcześnie niemal wszystkie państwa. Każde państwo jest zobowiązane do przestrzegania praw człowieka, więc w sytuacji wyjazdu z państwa pochodzenia do państwa przyjmującego osoba nie traci swoich praw podstawowych. Jest to spowodowane istnieniem powszechnie przyjętej uniwersalnej koncepcji praw człowieka i ich globalnej ochrony.

Prawa człowieka pochodzą z prawa naturalnego i opierają się na godności ludzkiej, która przysługuje każdej osobie. Są one uwzględniane podczas tworzenia aktów prawnych, np. ustaw, dyrektyw, konwencji czy traktatów. Przysługujące każdemu człowiekowi prawa mają ogólne sformułowanie, ale łączą je wspólne cechy. Przede wszystkim, prawa człowieka są powszechne, co oznacza, że przysługują każdej osobie, niezależnie od rasy, płci, języka, wyznania, pochodzenia

¹⁰ F.B. Adamson, *Crossing Borders: International Migration and National Security*, „International Security” 2006, nr 1, s. 179-180.

narodowego czy przekonań politycznych. Wśród innych cech wyróżnia się równość, niezbywalność i nienaruszalność podstawowych praw¹¹.

Prawa człowieka, chociaż i są normami niedefiniowalnymi, mają najwyższą moc oddziaływania, ponieważ opisują godność człowieka jako istoty rozumnej. Każde państwo powinno dążyć do zapewnienia ochrony praw człowieka przez tworzenie norm w prawie pozytywnym, co oznacza ochronę osoby przez negatywnym działaniem aparatu państwowego oraz dążenie do przestrzegania praw i wolności jednostek. Przez długi czas za respektowanie praw odpowiedzialnym było bezpośrednio państwo, natomiast po intensyfikacji ruchów migracyjnych i wojen światowych uznano, że ważnym jest ustanowienie powszechnie obowiązującego katalogu praw człowieka.

Druga wojna światowa, pełna naruszeń praw człowieka, była przełomowym wydarzeniem pod względem tworzenia ponadnarodowych i uniwersalnych norm. Pierwszym dokumentem, który nawoływał do przestrzegania i poszanowania praw człowieka, była Karta Narodów Zjednoczonych, którą wkrótce po powstaniu podpisało 50 państw (obecnie liczba sygnatariusz wynosi 193).

Pierwszym kompletnym katalogiem praw człowieka o charakterze międzynarodowym była Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Uznano w niej, że „przyrodzona godność wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie”¹². Wśród najważniejszych praw można wyodrębnić prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa, do uznawania wszędzie osobowości prawnej, do jednakowej ochrony prawnej, do posiadania obywatelstwa i jego zmiany, do opuszczenia i powrotu do swego kraju oraz prawo do ubiegania się o azyl i korzystania z niego w razie prześladowań.

Kodyfikacją praw ogłoszonych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela stały się Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka, do których wchodzi dwa odrębne dokumenty, tj. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych posiada wiążący charakter prawny i zapewnia podstawowe prawa i wolności człowieka, a także obowiązki państwa wobec obywateli. W części trzeciej do najważniejszych praw obywatelskich i politycznych odniesiono między innymi zakaz dyskryminacji,

¹¹ K. Orzeszyna, M. Skwarzyński, R. Tabaszewski, *Prawo międzynarodowe praw człowieka*. Wydanie 2, Lublin 2022, s. 13.

¹² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, tekst: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

prawo do wolności osobistej, wolność poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania, prawo do uznawania swojej podmiotowości prawnej wszędzie, obowiązek argumentacji wydalenia obcokrajowca, równość wobec prawa, ochrona mniejszości etnicznych, religijnych i językowych¹³.

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych uznał, że „ideał wolnej istoty ludzkiej wyzwolonej od lęku i niedostatku może być osiągnięty tylko wówczas, kiedy zostaną stworzone warunki zapewniające każdemu korzystanie z praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych oraz z praw obywatelskich”¹⁴. Ustalono, że państwa zobowiązują się do zapewnienia tych praw wszystkim, bez żadnej dyskryminacji, w tym także zagwarantują prawa gospodarcze osobom nie mającym ich obywatelstwa¹⁵.

Na podstawie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela oraz Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka później powstały bardziej wyspecjalizowane akty prawne. W kontekście tej pracy szczególnie ważnymi są Konwencja Dotycząca Statusu Uchodźców, która określiła pojęcie uchodźcy oraz przysługującej mu pomocy od państwa przyjmującego oraz Konwencja o Ochronie Pracowników Migrujących i Członków Ich Rodzin. Niemniej ważnymi są także akty regionalne o charakterze formalnym, do których można zaliczyć Amerykańską Konwencję Praw Człowieka, Afrykańską Kartę Praw Człowieka i Praw Ludów, a także Arabską Kartę Praw Człowieka.

Przyjęcie wyżej opisanych dokumentów oraz ustanowienie odpowiednich instytucji było procesem rozłożonym w czasie. Szybki rozwój infrastruktury, gospodarek, istnienie reżimów totalitarnych i dwóch wojen światowych spowodowały intensyfikację procesów migracyjnych i wzmocnienie współpracy państw w obszarze tworzenia norm uniwersalnych. Bez względu na to, że rządy krajów ratyfikowały przyjęte konwencje w różnym czasie, obecny system ochrony praw człowieka ma zasięg międzynarodowy, zapewniając w ten sposób równe prawa dla wszystkich osób migrujących.

Podstawą pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości jest gwarancja, że każdemu człowiekowi przysługują takie same prawa i wolności, a państwo, jako kluczowy podmiot, ponosi odpowiedzialność za respektowanie tych praw. W praktyce jednak wszystkie państwa, zarówno słabo rozwinięte, jak i wysoko rozwinięte, dopuszczają się naruszeń praw człowieka na różną skalę. Czasami państwa

¹³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167) – dalej: MPPOiP.

¹⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169) – dalej: MPPGSK.

¹⁵ Cz. II, pkt. 3 MPPGSK.

niespójnie wdrażają zobowiązania w zakresie praw człowieka, nie nawiązują ze sobą współpracy lub ignorują przypadki rażącego łamania praw człowieka.

Naruszenie praw podstawowych ma miejsce już na poziomie państwa wysyłającego, gdy migrantom ogranicza się lub uniemożliwia wyjazd. Państwo przyjmujące migrantów może również uniemożliwić lub utrudnić migrantom wjazd lub pobyt na swoim terytorium. Cudzoziemcom odmawia się zatem prawa do ubiegania się o ochronę międzynarodową na oficjalnych przejściach granicznych, przedłuża się procedury, stosuje się detencję i przetrzymuje się ich w obozach dla uchodźców przez niepotrzebnie długi czas, co prowadzi do konfliktów, chorób i poważnych naruszeń praw migrantów.

Prawa podstawowe są monitorowane przez różne instytucje i organizacje, w tym Radę Europy, ONZ i Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości z siedzibą w Hadze, które umożliwiają jednostce złożenie skargi na nieprzestrzeganie jej praw podstawowych. W ochronie praw człowieka uczestniczą także organizacje pozarządowe, do których zalicza się *Amnesty International*, *Human Rights Watch* oraz Międzynarodowy Komitet Helsiński.

Współpraca jest również nawiązywana na poziomie krajowym w celu połączenia wysiłków i wymiany doświadczeń w celu opracowania skutecznych narzędzi zapewniających realizację praw człowieka. *EasyRights* był jednym z projektów mających na celu połączenie migrantów, sektora publicznego, organizacji prywatnych i krajów uczestniczących. Program obejmował siedem krajów UE, a innowacyjne pomysły były testowane w Grecji, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i we Włoszech. Najważniejszym celem projektu było opracowanie systemu, który umożliwiłby przestrzeganie praw człowieka bez względu na występujące problemy językowe czy kulturowe. W ramach projektu opracowano platformę internetową CALST w celu poprawy umiejętności językowych migrantów oraz aplikację *Capeesh*, która poprawiła komunikację i zwiększyła dostępność informacji, przesyłając migrantom informacje o kolejnych krokach, które muszą podjąć, aby legalnie pozostać w kraju przyjmującym. Ponadto stworzono dokument pt. „*Mediation Grammar*”, zawierający zestaw minimalnych wymagań dotyczących integracji migrantów, które mogą przyczynić się do wspólnego podejścia do zarządzania migracją¹⁶.

¹⁶ *Mediation Grammar - A testing methodology for measuring the empowerment of users of public services for migrants*, s. 23-25, tekst: cencenelec.eu/media/CEN-CENELEC/CWAs/RI/cwa18014_2023.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

POLITYKA GRANICZNA

Rola polityki granicznej w zarządzaniu migracjami jest niezwykle istotna, zwłaszcza w obliczu rosnących migracyjnych wyzwań i zmian w skali globalnej. Polityka graniczna odgrywa kluczową rolę w kontrolowaniu przepływu migrantów, zarówno legalnych, jak i nielegalnych, poprzez stosowanie różnorodnych instrumentów i strategii.

Rozpoczęcie analizy roli polityki granicznej w kontekście zarządzania migracjami wymaga klarownego określenia pojęcia polityki granicznej. Jest to kompleksowy zestaw strategii, procedur oraz działań, które państwa podejmują w celu kontrolowania i regulowania przepływu osób oraz towarów na swoich granicach narodowych. Polityka graniczna państwa jest określana na podstawie priorytetów interesów narodowych i zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego na granicy państwa i jest realizowana poprzez wdrażanie odpowiednich koncepcji, strategii i programów w dziedzinie ochrony politycznych, gospodarczych i wojskowych interesów państwa¹⁷.

Po pierwsze, polityka graniczna stanowi narzędzie umożliwiające państwu regulację przepływu osób poprzez kontrolę procedur wizowych, przeprowadzanie kontroli granicznych oraz wprowadzanie ścisłych zasad dotyczących przekraczania granic. Dzięki tego rodzaju środkom państwa mogą monitorować i zarządzać napływem migrantów, dbając o przestrzeganie prawa oraz zapewnienie bezpieczeństwa narodowego. Po drugie, polityka graniczna obejmuje również działania mające na celu ochronę granic przed nielegalną migracją. Poprzez wdrożenie skutecznych środków bezpieczeństwa granicznego, państwa ograniczają nielegalne przekraczanie granic oraz zapobiegają działaniom przestępczym związanym z nielegalną migracją. Po trzecie, polityka graniczna zawiera środki służące do zarządzania przepływem uchodźców i osób ubiegających się o azyl, dzięki czemu państwa zapewniają skuteczne procesy przyjmowania osób ubiegających się o ochronę międzynarodową. Po czwarte, polityka graniczna jest również narzędziem współpracy międzynarodowej w dziedzinie migracji, umożliwiając tym samym wymianę informacji, współpracę operacyjną oraz koordynację działań między państwami w celu skutecznego zarządzania migracyjnymi wyzwaniami na szczeblu lokalnym, regionalnym, globalnym, a czasami i ponadnarodowym¹⁸.

Na przykład na szczeblu lokalnym, ochrona granic ma bezpośredni wpływ na codzienne funkcjonowanie społeczności przygranicznych oraz lokalnych

¹⁷ T.M. Wilson, H. Donnan, *A Companion to Border Studies*, Wiley-Blackwell, Oxford 2012, s. 39.

¹⁸ N. Vaughan-Williams, *Border Politics: The Limits of Sovereign Power*, Edinburgh 2009, s. 51.

organów administracji. Z kolei na szczeblu regionalnym, ochrona granic stanowi zasadniczy element współpracy między państwami w celu zarządzania migracją, gdyż w ramach regionalnych porozumień i organizacji państwa współpracują w celu wzmocnienia kontroli granicznej, wymiany informacji oraz wspólnego podejmowania działań mających na celu ograniczenie nielegalnej migracji i przemytu ludzi¹⁹. Ochrona granic nabiera szczególnego znaczenia na szczeblu globalnym z uwagi na złożoność wyzwań związanych z migracją oraz potrzebę koordynacji działań międzynarodowych. W związku z tym różne organizacje międzynarodowe, takie jak Organizacja Narodów Zjednoczonych, Unia Europejska, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża oraz Organizacja Międzynarodowa ds. Migracji, podejmują wspólne wysiłki w celu wsparcia państw we wdrażaniu skutecznych polityk granicznych, a ich działania koncentrują się na promowaniu współpracy międzynarodowej, udzielaniu pomocy humanitarnej osobom migrującym oraz wspieraniu państw w opracowywaniu efektywnych rozwiązań zarządzania migracją na szczeblu globalnym²⁰.

W XXI wieku konieczność strategicznego podejścia do kwestii związanych z bezpieczeństwem narodowym, zwłaszcza w kontekście ochrony granic państwowych, nabiera kluczowego znaczenia w świetle narastających globalnych wyzwań i zagrożeń. W obszarze przygranicznym takie wyzwania obejmują szereg kwestii, takich jak aneksja terytoriów, terroryzm międzynarodowy, przestępczość zorganizowana na skalę transgraniczną, nielegalna migracja, handel ludźmi, przemyt towarów i broni, obieg narkotyków oraz dążenia separatystyczne, które mogą przekraczać granice wielu krajów. W związku z tym konieczne staje się wypracowanie kompleksowych strategii mających na celu skuteczne zarządzanie tymi wyzwaniami oraz zapewnienie bezpieczeństwa i integralności granic.

Ważnym jest również zdefiniowanie pojęcia „bezpieczeństwa granic”, gdyż stanowi ono kluczowy punkt odniesienia w kontekście analizy polityki granicznej oraz jej roli w zarządzaniu migracjami. W politycznym kontekście, pojęcie to odnosi się do stanu, w którym suwerenność, integralność terytorialna oraz prawa i wolności obywatelskie w obszarze przygranicznym są zagwarantowane. Zapewnienie bezpieczeństwa granic każdego państwa wymaga zastosowania różnorodnych środków, w tym środków prawnych, organizacyjnych, reżimowych, kontrwywiadowczych, wywiadowczych, operacyjnych, śledczych, specjalnych

¹⁹ C.C. Haddal, *People Crossing Borders An Analysis of U. S. Border Protection Policies*, Darby 2010, s. 45.

²⁰ P.L. Martin, S. F. Martin, P. Weil, *Managing Migration The Promise of Cooperation*, Lanham 2006, s. 63.

i wojskowych. Celem tych środków jest ochrona kluczowych obiektów granicznych, takich jak suwerenność państwa, integralność terytorialna oraz potencjał gospodarczy. Istota koncepcji bezpieczeństwa granic polega na ochronie istotnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa w strefie przygranicznej. W tym kontekście priorytetem jest tworzenie warunków sprzyjających swobodnemu przemieszczaniu się przez granice państwowe, szybkie wykrywanie i powstrzymanie przestępstw oraz przeciwdziałanie zagrożeniom dla bezpieczeństwa narodowego na granicy poprzez systematyczne działania eliminujące ich przyczyny.

Zrozumienie istoty polityki granicznej, jako kluczowego narzędzia kontrolowania przepływu osób i towarów przez granice państwowe, pomaga przyjrzeć się instrumentom, które państwa wykorzystują w praktyce, aby wdrażać tę politykę. Są to:

- wiza – dokument wydawany przez państwo przyjmujące, który upoważnia cudzoziemca do wjazdu na jego terytorium na określony czas i w określonych celach. Aby odwiedzić większość zagranicznych krajów, obcokrajowcy muszą ubiegać się o odpowiednie wizy, które najczęściej wyglądają jak naklejka w paszporcie, rzadziej jest to po prostu pieczętka. Wydawanie wiz jest istotnym narzędziem polityki granicznej, ponieważ umożliwia państwu kontrolę przepływu osób przez granice i regulowanie ich wjazdu na terytorium państwa. W XXI wieku systemy wizowe stały się bardziej złożone i skomplikowane ze względu na rosnącą liczbę podróżnych oraz zmieniające się wzorce migracji, dlatego państwa wprowadzają coraz bardziej wyrafinowane procedury wizowe, aby zapewnić bezpieczeństwo narodowe oraz kontrolować przepływ osób na swoje terytorium²¹;
- kontrola graniczna – kontrola państwowa sprawowana przez państwową służbę graniczną kraju, która obejmuje zestaw działań i system środków mających na celu ustanowienie podstaw prawnych do przekraczania granicy państwowej przez osoby, pojazdy i ładunki. Taka kontrola jest przeprowadzana w celu przeciwdziałania nielegalnemu przepływowi osób przez granicę państwową, nielegalnej migracji, handlowi ludźmi, a także nielegalnemu przepływowi broni, narkotyków, przedmiotów zabronionych do przemieszczania przez granicę państwową itp. Obecnie wprowadzane są technologie biometryczne do kontroli granicznej,

²¹ G. Glouftsiou, *Engineering Digitised Borders Designing and Managing the Visa Information System*, London 2021, s. 2-3.

umożliwiający szybkie i skuteczne identyfikowanie osób przekraczających granicę (odciski palców, rozpoznawanie twarzy i skanowanie tęczówki oka są coraz powszechniejszymi metodami stosowanymi w wielu krajach)²²;

- jednostki mobilne – specjalne oddziały służb granicznych, które wspierają ich działania poprzez systematyczne zwiększanie wysiłków w obszarach szczególnie narażonych na nielegalną działalność graniczną. Ich głównym celem jest aktywne monitorowanie granic państwowych oraz kontrolowanych obszarów przygranicznych, przy użyciu zaawansowanych technologii i środków informatycznych. Dodatkowo, te jednostki uczestniczą w działaniach mających na celu rozwój i tłumienie działalności grup przestępczych na obszarach granicznych, oraz angażują się w rozwiązywanie konfliktów zbrojnych. W XXI wieku jednostki mobilne coraz częściej angażują się we wspólne operacje i wymianę informacji z agencjami granicznymi innych państw oraz organizacjami międzynarodowymi²³;
- systemy monitorowania granic – kompleksowe rozwiązania technologiczne wykorzystywane przez służby graniczne do monitorowania i nadzorowania granic państwowych. Systemy takie obejmują różnorodne technologie, takie jak kamery monitoringu, czujniki ruchu, radar, systemy detekcji ciepła, drony oraz systemy alarmowe. Taki zaawansowane technologie pozwalają na ciągłe śledzenie i identyfikację wszelkich nieprawidłowości na granicy, skuteczne patrolowanie obszarów trudno dostępnych, tym samym umożliwiając szybką reakcję służb granicznych na potencjalne zagrożenia²⁴.

PODSUMOWANIE

Migracja międzynarodowa jest procesem globalnym, mającym wpływ na wiele państw i społeczeństw. Społeczność międzynarodowa jest coraz bardziej świadoma potrzeby poszanowania praw człowieka, które są kluczowym elementem stabilności, bezpieczeństwa i pokoju na świecie. Podstawowe prawa człowieka mają kluczowe znaczenie w kształtowaniu ram polityki granicznej państw. Jednak pomimo istnienia licznych mechanizmów mających na celu poszanowanie

²² A. Knapp, *A Guide to Border Control and Patrol*, Hauppauge 2019, s. 34-35.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

praw człowieka, w wielu krajach odnotowuje się ich naruszenia. Wynika to częściowo z faktu, że polityka graniczna jest przede wszystkim napędzana przez interesy narodowe i bezpieczeństwo granic państwowych, które nie zawsze pokrywają się z gotowością do przyjmowania migrantów.

Institucje i organizacje międzynarodowe koncentrują się głównie na monitorowaniu przestrzegania praw człowieka na wszystkich etapach przyjmowania migrantów i zachęcaniu państw do współpracy przy opracowywaniu narzędzi zarządzania migracją. Jednym z przykładem dobrych praktyk był zrealizowany projekt *EasyRights*, wytyczne którego mogłyby posłużyć źródłem informacji do działań, które można podejmować w celu efektywnego zarządzania migracjami z uwzględnieniem praw podstawowych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Adamson F.B., *Crossing Borders: International Migration and National Security*, „International Security” 2006, nr 1.

Alonso J.A., *International Migration and Development: A review in light of the crisis*, „CDP Background Paper” 2011, nr 11.

Glouftisios G., *Engineering Digitised Borders Designing and Managing the Visa Information System*, London 2021.

Haddal C.C., *People Crossing Borders An Analysis of U. S. Border Protection Policies*, Darby 2010.

Knapp A., *A Guide to Border Control and Patrol*, Hauppauge 2019.

Martin P.L., Martin S.F., Weil P., *Managing Migration The Promise of Cooperation*, Lanham 2006.

Orzeszyna K., Skwarzyński M., Tabaszewski R., *Prawo międzynarodowe praw człowieka*, Wydanie 2, Lublin 2022.

Razin A., Sadka E., *Migration and Welfare State: Why is America Different from Europe?*, „National Bureau of Economic Research” 2014, nr 20450.

Vaughan-Williams N., *Border Politics: The Limits of Sovereign Power*, Edinburgh 2009.

Wilson T.M., Donnan H., *A Companion to Border Studies*, Oxford 2012.

Akty prawa międzynarodowego:

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, tekst: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Netografia:

International Organization for Migration, *Irregular Migrant, Refugee Arrivals in Europe Top One Million in 2015: IOM*, tekst: <https://www.iom.int/news/irregular-migrant-refugee-arrivals-europe-top-one-million-2015-iom> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

International Organization for Migration, *World Migration Report 2022*, tekst: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Mediation Grammar - A testing methodology for measuring the empowerment of users of public services for migrants, tekst: cencenelec.eu/media/CEN-CENELEC/CWAs/RI/cwa18014_2023.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

The World Bank Group, New UNHCR data points to record number of worldwide refugees in 2022 driven largely by the war in Ukraine, tekst: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-data-unhcr-points-record-high-number-worldwide-refugees-2022> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

INTERNATIONAL MIGRATION IN THE 21ST CENTURY: HUMAN RIGHTS AND BORDER POLICY

Abstract: *International migration is a complex and multifaceted phenomenon that plays a crucial role in shaping the contemporary world. In recent decades, the increase in the number of migrants and dynamic socio-economic transformations on a global scale has made migration an integral part of global reality. Analyzing these phenomena requires a holistic approach that takes into account both human rights and the comprehensive border policies of states. In this article, the authors conduct a deep analysis of the relationship between international migration and border policy in the context of the 21st century, focusing on two main aspects: the impact of migration on the demographic and socio-economic structures of states, and the challenges and conflicts related to border control and migrant integration. In the context of the growing number of migrants and the increasingly complex structure of migration, it is important to emphasize the importance of respecting human rights in shaping border policies of states. At the same time, attention must be paid to the challenges associated with maintaining a balance between national security and the protection of migrant rights, which becomes increasingly important in the face of growing social and political tensions. This article aims to provide a comprehensive analysis of the interdependence between international migration and border policy, elucidating the complexity and significance of this topic in the context of contemporary global reality.*

Key words: *migration, human rights, border policy, national security.*

ROLA EDUKACJI W PROMOWANIU PRAW CZŁOWIEKA I POKOJU MIĘDZYNARODOWEGO NA PRZYKŁADZIE EDUKACJI NIEFORMALNEJ NA RZECZ POKOJU I PRAW CZŁOWIEKA

Streszczenie: Autorka omawia rolę edukacji w promowaniu praw człowieka i pokoju międzynarodowego, szczególnie poprzez analizę edukacji nieformalnej na rzecz pokoju i praw człowieka. Przedstawia różnorodne aspekty edukacji pokojowej, takie jak jej znaczenie w zwalczaniu pierwotnych przyczyn konfliktów, rozwijaniu empatii i promowaniu dialogu międzykulturowego. Autorka podkreśla także potrzebę holistycznego podejścia do edukacji na rzecz pokoju, obejmującego zarówno aspekty osobiste, interpersonalne, społeczne, jak i strukturalne. Ponadto, analizuje ona znaczenie edukacji pokojowej w kontekście globalnych wyzwań, takich jak konflikty zbrojne, migracje czy kryzys klimatyczny. Autorka wskazuje, że holistyczne podejście do edukacji pokojowej może przyczynić się do budowy bardziej spójnego i pokojowego społeczeństwa, poprzez promowanie empatii, dialogu i współpracy.

Słowa kluczowe: edukacja, edukacja nieformalna, edukacja na rzecz pokoju, prawa człowieka, promowanie pokoju międzynarodowego.

Żyjemy w czasach ogromnych wyzwań dla praw człowieka. Miliardy ludzi nadal borykają się z problemami na różnorodnych poziomach, takimi jak dyskryminacja, rasizm, brutalny ekstremizm, homofobia, nierówność płci czy przemoc domowa. Konflikty zbrojne i podzielone społeczeństwa wciąż stanowią poważne

¹ ORCID: 0000-0002-2379-3803; Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni

wyzwania na całym świecie, a konflikty takie jak te w Ukrainie i w Palestynie są przykładem złożonej interakcji czynników politycznych, społecznych i historycznych. Wojna w Ukrainie, naznaczona napięciami geopolitycznymi i sporami terytorialnymi, nie tylko spowodowała ogromne ludzkie cierpienie, ale także podkreśliła odrodzenie się nastrojów nacjonalistycznych i walki o władzę wśród głównych graczy na arenie międzynarodowej. Podobnie konflikt w Palestynie, mający swoje korzenie w trwających od dziesięcioleci podziałach etnicznych i religijnych, podkreśla trwały charakter nierozwiązanych konfliktów i wyzwania związane z osiągnięciem trwałego pokoju w głęboko podzielonych społeczeństwach.

Te konflikty występują w szerszym kontekście rosnącego populizmu na całym świecie. Ruchy populistyczne często wykorzystują podziały społeczne i problemy, wzmacniając polaryzujące narracje i zaostrzając napięcia. Urok uproszczonych rozwiązań i odwoływanie się do nacjonalistycznej lub etnicznej tożsamości mogą jeszcze bardziej zaognić konflikty i utrudnić wysiłki na rzecz pojednania i pokojowej koegzystencji społecznej.

W tym samym czasie era informacyjna², charakteryzująca się szybkim postępem technologicznym i powszechną dostępnością platform cyfrowych, odegrała również znaczącą rolę w kształtowaniu dynamiki społecznej. Zapewniła ona bezprecedensowy dostęp do informacji i ułatwiła globalną komunikację, ale także przyczyniła się do rozprzestrzeniania się dezinformacji, komór echa i dzielących narracji. Algorytmy mediów społecznościowych, zaprojektowane w celu maksymalizacji zaangażowania, często nadają priorytet sensacji i wzmacniają istniejące uprzedzenia, przyczyniając się do polaryzacji społecznej i podważając wysiłki na rzecz wspierania dialogu i zrozumienia różnych perspektyw.

Jednocześnie zwiększona częstotliwość klęsk żywiołowych i zmiany klimatu zagrażają podstawowym prawom jednostek i społeczności do życia, zdrowia, żywności i wystarczającego poziomu życia. Jednakże jest to również okres o ogromnym potencjale. Postęp technologiczny i rozszerzone możliwości cyfrowe mają ogromną moc, aby zjednoczyć cywilizacje i przyczynić się do edukacji społeczeństw.

Promowanie pokoju obejmuje nie tylko dążenie do wysokich ideałów, ale także podjęcie trudnej podróży w kierunku wspierania społeczeństwa opartego na poszanowaniu praw człowieka, wolności i godności. Proces ten jest niezbędny

² Merriam – Webster, *Era informacyjna* (ang. information age): współczesny wiek uważany za czas, w którym informacja stała się towarem, który jest szybko i szeroko rozpowszechniany i łatwo dostępny, zwłaszcza dzięki wykorzystaniu technologii komputerowej, tłumaczenie własne, tekst: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Information%20Age> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

do zaszczepienia wartości tolerancji, sprawiedliwości i równości wśród jednostek i różnych segmentów społeczeństwa. Wymaga to wspólnych wysiłków w celu wyeliminowania nielegalnych praktyk i stworzenia sposobu życia opartego na tych podstawowych zasadach.

Moim zdaniem, promowanie pokoju nie powinien być jedynie pożądanym celem, ale narodowym i ludzkim obowiązkiem. W świecie naznaczonym przemocą, zniszczeniem i rozprzestrzenianiem się nienawiści, uprzedzeń i wykluczenia, ustanowienie i pielęgnowanie pokoju staje się najważniejsze. Wymaga to ciągłego zaangażowania w tworzenie świata, w którym każda jednostka może żyć godnie, wolna od ucisku i niesprawiedliwości.

Istotą promowania pokoju jest budowanie nici porozumienia, promowanie dialogu i wspieranie współpracy między różnymi społecznościami. Wiąże się to z usuwaniem pierwotnych przyczyn konfliktu, promowaniem pojednania i budowaniem integracyjnych instytucji, które stoją na straży praworządności i chronią prawa człowieka. Ten transformacyjny proces wymaga aktywnego zaangażowania na wszystkich poziomach społeczeństwa, od inicjatyw oddolnych po politykę krajową i współpracę międzynarodową. Promowanie pokoju wymaga holistycznego podejścia, które obejmuje wymiar społeczny, gospodarczy, polityczny i kulturowy. Wiąże się to z inwestowaniem w edukację, promowaniem możliwości ekonomicznych i wzmocnieniem pozycji grup marginalizowanych. Jest to również związane z promowaniem różnorodności kulturowej, wspieraniem dialogu międzykulturowego i zwalczaniem dyskryminacji we wszystkich jej formach. Ostatecznie, promowanie pokoju jest dynamicznym i ciągłym przedsięwzięciem, które wymaga wytrwałości, kreatywności i współpracy. Chodzi o budowanie trwałego pokoju, który szanuje przyrodzoną godność i wartość każdej osoby oraz tworzy bardziej sprawiedliwy, równy i integracyjny świat dla przyszłych pokoleń.

Zgodnie z preambułą Konwencji dotyczącej utworzenia UNESCO: „Wojny biorą początek w umysłach ludzi, więc i w umysłach ludzi musi być zbudowana obrona pokoju”³. Edukacja jest kamieniem węgielnym promowania pokoju, odgrywając kluczową rolę w przerwaniu cykli wojen, chaosu i przemocy. Służy jako potężne narzędzie do poszerzania świadomości i pielęgnowania kultury, która ceni rozwiązywanie konfliktów za pomocą humanitarnych i pokojowych środków. Wymaga to przyjęcia nowoczesnych metodologii nauczania, które koncentrują się na zrozumieniu złożoności osiągnięcia pokoju, rozwijaniu umiejętności

³ Oświadczenie Rządowe w sprawie zmian wprowadzonych do tekstu Konwencji dotyczącej utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury, podpisanej w Londynie dnia 16 listopada 1945 r. z dnia 11 września 1958 r. (t.j. Dz. U. z 1958 r. Nr 63, poz. 311).

niestosowania przemocy i kultywowaniu pokojowego nastawienia. Znaczenie edukacji w budowaniu pokoju wykracza poza ramy formalnego nauczania; jest to wspólny wysiłek angażujący rodziców, nauczycieli i liderów społeczności. To zbiorowe podejście podkreśla znaczenie integracji edukacji pokojowej w różnych sferach życia, od domu rodzinnego po instytucje edukacyjne.

Jednym z kluczowych aspektów edukacji promującej postawy pokojowe jest jej rola w zwalczaniu pierwotnych przyczyn konfliktów, które często wynikają z ludzkiej percepcji i przekonań. Poprzez wpajanie wartości tolerancji, empatii i rozwiązywania konfliktów, edukacja może łagodzić czynniki psychologiczne, które przyczyniają się do przemocy. Co więcej, działa ona na rzecz rozwiewania uprzedzeń, wspierania otwartego dialogu, promowania wzajemnego szacunku i niwelowania różnic między różnymi perspektywami.

Pomimo swojej kluczowej roli, edukacja w zakresie praw człowieka i elementy budowania pokoju są często pomijane w szkolnych programach nauczania. Podkreśla to potrzebę podjęcia wspólnych wysiłków w celu nadania tym przedmiotom priorytetowego znaczenia i kompleksowego włączenia ich do ram edukacyjnych. W ten sposób możemy wyposażyć przyszłe pokolenia w wiedzę, umiejętności i postawy niezbędne do promowania pokoju, przestrzegania praw człowieka i budowania społeczeństw integracyjnych.

Edukacja nieformalna uzupełnia inicjatywę edukacji formalnej, szczególnie w zakresie rozwoju umiejętności i zdolności wymaganych do budowania pokoju i aktywnego obywatelstwa. W przeciwieństwie do edukacji formalnej, która opiera się na ustalonych programach nauczania, edukacja nieformalna obejmuje różnorodnie zaplanowane i zorganizowane programy poza zwykłymi salami lekcyjnymi. Działania te odbywają się w różnych kontekstach, w tym w organizacjach młodzieżowych, klubach sportowych, grupach teatralnych i projektach społecznościowych, i dają młodym ludziom szansę na rozwijanie ich umiejętności osobistych i społecznych. Jedną z kluczowych cech edukacji nieformalnej jest nacisk na uczenie się przez doświadczenie i praktyczne zastosowanie wiedzy. Podejście to koncentruje się na budowaniu umiejętności życiowych, promowaniu krytycznego myślenia i przygotowywaniu jednostek do aktywnego zaangażowania w życie społeczne. Charakteryzuje się dobrowolnym uczestnictwem, dostępnością dla różnorodnych uczestników oraz metodologią skoncentrowaną na uczniu, która zachęca do aktywnego zaangażowania i współpracy. Ponadto, edukacja nieformalna przyjmuje podejście holistyczne i zorientowane na proces, uznając wzajemne powiązania między rozwojem osobistym, zaangażowaniem społeczności i transformacją społeczną. Kładzie nacisk na uczenie się poprzez doświadczenia

i działania, zachęcając uczestników do refleksji nad swoimi doświadczeniami, kwestionowania stereotypów i głębszego zrozumienia siebie i otaczającego ich świata⁴.

Osiągnięcia w zakresie edukacji nieformalnej nie zawsze wiążą się z formalną certyfikacją, ale ich społeczne uznanie jest coraz bardziej cenione. Działania te w znacznym stopniu przyczyniają się do budowania spójności społecznej, promowania tolerancji i rozwijania poczucia odpowiedzialności za tworzenie pokojowych i integracyjnych społeczności. Zasadniczo, edukacja nieformalna uzupełnia formalne kształcenie, zapewniając dynamiczną platformę do nauki, rozwoju osobistego i zaangażowania obywatelskiego. Umożliwia jednostkom stanie się aktywnymi czynnikami zmian, wyposażonymi w umiejętności, wiedzę i wartości niezbędne do promowania pokoju, sprawiedliwości i równości w społeczeństwie.

Edukacja na rzecz pokoju to gatunek edukacji nieformalnej, który odgrywa ważną rolę w budowaniu pokoju i rozwoju praw człowieka. Jednak ci, którzy dopiero poznają edukację pokojową, często źle ją rozumieją, postrzegając ją jako niekonwencjonalną lub niemożliwą. Bazując na osobistym doświadczeniu, nie zawsze jest oczywiste, jak studiować pokój lub służyć jako edukator pokoju. Edukacja na rzecz pokoju jest stosunkowo nową praktyką, a studia nad pokojem pojawiły się na kontynencie europejskim pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku, szczególnie dzięki pracy profesora Johana Galtunga i jego wpływowej książce „Peace by Peaceful Means”⁵. Zgodnie z definicją zawartą w *Compass*, edukacja na rzecz pokoju jest zakorzeniona w edukacji na rzecz praw człowieka, podkreślając godność ludzką i równość dla wszystkich, wspierając szersze rozumienie pokoju⁶. Wykracza poza samo powstrzymanie bezpośredniej przemocy; dąży do naprawienia relacji i budowania struktur społeczno-gospodarczych i politycznych sprzyjających długoterminowemu pokojowi. Karta Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy (Karta EDC/HRE) dodatkowo podkreśla związek między prawami człowieka a edukacją na rzecz pokoju⁷. Podkreśla ona potrzebę kultywowania demokratycznego obywatelstwa, promowania praw człowieka i priorytetowego traktowania spójności społecznej, dialogu

⁴ European Youth Foundation, *Non-formal Education definition*, tekst: <https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation/definitions> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁵ J. Galtung, *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*, Oslo 1996, s. 68.

⁶ Rada Europy, *Compass – Manual for Human Rights Education with Young People* (2nd edition updated in 2020), Council of Europe 2020, s.16.

⁷ Karta Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy przyjęta w ramach Zalecenia Rec(2010)7 Komitetu Ministrów, Strasbourg 2010, tekst: http://bc.ore.edu.pl/Content/707/charterpocket_pol.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

międzykulturowego, doceniania różnorodności i równości płci. Wysiłki te mają na celu rozwijanie kompetencji, które zmniejszają konflikty, zwiększają zrozumienie między różnymi wyznaniem i grupami etnicznymi, wspierają wzajemny szacunek, zachęcają do dialogu i ułatwiają pokojowe rozwiązywanie konfliktów.

Państwa członkowskie UNESCO zatwierdziły w listopadzie 2023 roku Zalecenie w sprawie edukacji na rzecz pokoju, praw człowieka i zrównoważonego rozwoju, co stanowi znaczący krok w ustanowieniu ram normatywnych dla kluczowej roli edukacji we wspieraniu trwałego pokoju, przestrzeganiu praw człowieka i wspieraniu zrównoważonego rozwoju w obliczu współczesnych wyzwań. Niniejsze Zalecenie opiera się na swoim poprzedniku z 1974 roku, odzwierciedlając ewolucyjne zrozumienie znaczenia edukacji w krajobrazie XXI wieku. Bazuje na 50 latach pracy UNESCO, we współpracy z państwami członkowskimi i globalnym społeczeństwem obywatelskim, na rzecz promowania edukacji dla pokoju. Zalecenie podkreśla nierozdzielny związek między edukacją a pokojem, uznając edukację za katalizator umożliwiający jednostkom, społecznościom i społeczeństwom stawianie czoła globalnym wyzwaniom i inicjowanie działań transformacyjnych. Uznaje wieloaspektowy charakter edukacji na rzecz pokoju, obejmujący różnorodne cele i zadania edukacyjne wdrażane na całym świecie w różnych kontekstach.⁸

Podstawowym aspektem edukacji na rzecz pokoju jest dostarczanie fundamentalnej wiedzy „o” pokoju, wyposażając uczących się w umiejętności krytycznego myślenia w celu zrozumienia warunków niezbędnych dla trwałego pokoju i sposobów ich osiągnięcia. Wiąże się to również z rozwijaniem krytycznej świadomości przemocy w jej niezliczonych formach i przejawach, zachęcając jednostki do analizowania, kwestionowania i krytycznego podejścia do przemocy na poziomie osobistym, interpersonalnym, społecznym i systemowym. Co więcej, edukacja na rzecz pokoju obejmuje szerokie spektrum tematów i kompetencji, w tym rozwiązywanie konfliktów, zrozumienie międzykulturowe, promowanie praw człowieka, zrównoważony rozwój środowiska, sprawiedliwość społeczną i globalne obywatelstwo. Ma na celu kultywowanie empatii, promowanie dialogu, pielęgnowanie szacunku dla różnorodności i wspieranie aktywnego zaangażowania w budowanie pokojowych i integracyjnych społeczności. Edukacja na rzecz pokoju jest z natury transformacyjna i przyszłościowa, a jej celem jest kultywowanie postaw i umiejętności promujących pokój na poziomie osobistym,

⁸ UNESCO przyjmuje przełomowe wytyczne dotyczące przekrojowej roli edukacji w promowaniu pokoju, tekst: <https://www.peace-ed-campaign.org/pl/unesco-adopts-landmark-guidance-on-educations-cross-cutting-role-in-promoting-peace/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

interpersonalnym, społecznym i politycznym. Jej transformacyjne cele obejmują różne wymiary, w tym rozwój osobisty, dynamikę relacji, zaangażowanie polityczne, zmiany strukturalne, zrozumienie kulturowe i świadomość ekologiczna.

Na poziomie osobistym edukacja na rzecz pokoju ma na celu wspieranie samoświadomości, empatii, inteligencji emocjonalnej i umiejętności rozwiązywania konfliktów. Zachęca jednostki do refleksji nad własnymi wartościami, przekonaniami, uprzedzeniami i przywilejami, promując poczucie odpowiedzialności i sprawczości w przyczynianiu się do pokoju.

W wymiarze interpersonalnym edukacja na rzecz pokoju kładzie nacisk na budowanie pozytywnych relacji, skuteczną komunikację, empatię i współpracę. Zachęca do dialogu, pojednania i wzajemnego zrozumienia między osobami i społecznościami z różnych środowisk i perspektyw.

Na poziomie społecznym i politycznym edukacja na rzecz pokoju ma na celu promowanie wartości demokratycznych, praw człowieka, sprawiedliwości społecznej i rządów sprzyjających włączeniu społecznemu. Umożliwia jednostkom angażowanie się w rzecznictwo, aktywizm i partycypacyjne procesy decyzyjne w celu zwalczania systemowych nierówności, dyskryminacji i niesprawiedliwości.

Strukturalnie, edukacja na rzecz pokoju opowiada się za transformacyjnymi zmianami w instytucjach, politykach i systemach w celu stworzenia środowisk sprzyjających pokojowi, równości i zrównoważonemu rozwojowi. Rzuca wyzwania dynamice władzy, promuje odpowiedzialność i wzywa do polityki włączającej, która priorytetowo traktuje dobrobyt wszystkich. Pod względem kulturowym edukacja na rzecz pokoju zachęca do doceniania różnorodności, dialogu międzykulturowego i świętowania wspólnego człowieczeństwa. Kwestionuje stereotypy, promuje wrażliwość kulturową i wspiera poczucie przynależności i solidarności w różnych społecznościach.

Z ekologicznego punktu widzenia edukacja na rzecz pokoju podkreśla wzajemne powiązania między zrównoważonym rozwojem środowiska a pokojem. Promuje wiedzę ekologiczną, odpowiedzialne zarządzanie zasobami naturalnymi i działania mające na celu sprostanie wyzwaniom środowiskowym, które mają wpływ na bezpieczeństwo i dobrobyt ludzi. Te transformacyjne cele edukacji na rzecz pokoju są realizowane poprzez różnorodne podejścia i praktyki edukacyjne, które zachęcają do krytycznego myślenia, uczenia się przez doświadczenie, metodologii partycypacyjnych i zaangażowania społeczności. Zalecenie UNESCO w sprawie edukacji na rzecz pokoju i praw człowieka podkreśla znaczenie tych transformacyjnych wymiarów w kształtowaniu globalnego obywatelstwa i wspieraniu trwałego pokoju oraz praw człowieka. Edukacja na rzecz pokoju nie

tylko stanowi odpowiedź na aktualne wyzwania globalne, ale również działa jako fundamentalne narzędzie w budowaniu zrównoważonego pokoju na różnych poziomach społecznych i politycznych. W kontekście trwających konfliktów zbrojnych edukacja na rzecz pokoju staje się kluczowym narzędziem promowania wartości dialogu, pojednania i wzajemnego zrozumienia. Poprzez kształcenie w zakresie praw człowieka, sprawiedliwości społecznej, empatii i rozwiązywania konfliktów, edukacja na rzecz pokoju wspiera budowanie społeczeństw opartych na szacunku dla godności każdej osoby. Promuje również kulturę inkluzywności i dialogu, które są niezbędne do łagodzenia napięć społecznych i przeciwdziałania eskalacji konfliktów. W kontekście konkretnych konfliktów, takich jak te na Ukrainie i w Palestynie, edukacja na rzecz pokoju zachęca do pokojowych metod rozwiązywania sporów, zamiast sięgania po siłę czy przemoc. Poprzez uczenie dialogu, negocjacji i pojednania, edukacja ta pomaga społecznościom dotkniętym konfliktem przezwyciężyć traumę, budować zaufanie i poszukiwać konstruktywnych rozwiązań.

Ogólnie rzecz biorąc, edukacja na rzecz pokoju jest niezwykle istotnym narzędziem w budowaniu bardziej sprawiedliwego, równego i pokojowego świata. Jej transformacyjny wymiar obejmuje promowanie wartości i umiejętności niezbędnych do tworzenia społeczeństw opartych na szacunku dla praw człowieka, zrozumieniu i tolerancji różnorodności oraz współpracy na rzecz wspólnego dobra.

Edukacja na rzecz pokoju jest kluczowym narzędziem w walce z narastającą polaryzacją społeczną i zacieśnianiem podziałów między różnymi grupami społecznymi. Poprzez promowanie zrozumienia, dialogu i szacunku międzykulturowego, pomaga ona niwelować różnice i budować mosty porozumienia. W tym kontekście edukacja na rzecz pokoju rozwija umiejętności krytycznego myślenia, analizy mediów oraz skuteczne strategie radzenia sobie ze złożonymi wyzwaniami społecznymi bez konieczności sięgania po przemoc czy dyskryminację. W obliczu rosnącej liczby uchodźców i wysiedleńców na całym świecie, edukacja pokojowa stawia na współczucie, solidarność i wsparcie dla praw i dobrobytu tych grup. Poprzez przeciwdziałanie ksenofobii, dyskryminacji i polityce wykluczenia, wspiera tworzenie społeczeństw otwartych i integracyjnych, gdzie każdy ma szansę na rozwój i aktywny udział w życiu społecznym. Jest to nie tylko kwestia moralności, ale także efektywnego budowania trwałego pokoju i stabilności społecznej. Edukacja na rzecz pokoju nieustannie angażuje się w budowanie społeczeństw opartych na wartościach, takich jak szacunek, sprawiedliwość i równość. Jej rola w walce z podziałami społecznymi, wsparciu uchodźców i integracji różnych

grup jest niezmiernie istotna dla budowania lepszego, bardziej spójnego i pokojowego świata.

Globalna strategia UE z 2016 roku trafnie podkreśla wzajemne powiązania między bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym, szczególnie w kontekście wyzwań związanych z przepływami migracyjnymi. Integracja społeczna staje się coraz bardziej kluczowa dla stabilności zarówno w UE, jak i na poziomie globalnym⁹. Edukacja pokojowa jest jedną z kluczowych odpowiedzi politycznych na te wyzwania, ponieważ może ona wzmocniać więzi społeczne, budować zaufanie i kształtować wspólne poczucie odpowiedzialności. Wspieranie edukacji pokojowej przez UE jest ważne, ale potrzebne jest bardziej kompleksowe podejście oparte na holistycznych i ciągłych ramach. Integracja różnych inicjatyw pod jednym dachem pozwoli instytucjom UE lepiej koordynować swoje działania, ustalać priorytety i efektywniej alokować zasoby. Dzięki temu wysiłki w zakresie edukacji pokojowej mogą być bardziej skuteczne i przyczynić się do bardziej spójnego i pokojowego społeczeństwa. Wdrożenie takich ram wymagać będzie współpracy z państwami członkowskimi UE, instytucjami międzynarodowymi i organizacjami pozarządowymi. Istotne jest również zaangażowanie społeczności lokalnych i uczestników edukacji pokojowej, aby programy te były dostosowane do realnych potrzeb i wyzwań w różnych regionach. W ten sposób UE może rzeczywiście zwiększyć wpływ swoich inicjatyw na rzecz edukacji pokojowej i przyczynić się do budowania bardziej stabilnego i harmonijnego świata. Ponadto osadzenie edukacji pokojowej w kompleksowych ramach ułatwiłoby długoterminowe planowanie, budowanie potencjału oraz solidne mechanizmy monitorowania i oceny. Umożliwiłoby to instytucjom UE ocenę skuteczności programów edukacji pokojowej, podejmowanie świadomych decyzji politycznych i dostosowywanie strategii w razie potrzeby w celu osiągnięcia trwałych rezultatów pokojowych. Ponadto, holistyczne ramy edukacji pokojowej wspierałyby partnerstwa z różnymi zainteresowanymi stronami, w tym organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, instytucjami edukacyjnymi i partnerami międzynarodowymi. Takie podejście oparte na współpracy pozwoliłoby wykorzystać zbiorową wiedzę i zasoby, zwiększając zasięg i wpływ wysiłków na rzecz budowania pokoju zarówno w UE, jak i na całym świecie. Ostatecznie, włączenie edukacji pokojowej do ciągłych ram odzwierciedla zaangażowanie UE w promowanie integracji społecznej, zapobieganie konfliktom i budowanie odpornych społeczności. Nadając priorytet edukacji pokojowej w swoim programie politycznym, UE może znacząco

⁹ The Quaker Council for European Affairs, *Report Peace Education – Making a Change*, tekst: <https://www.qcea.org/peace-education-report-launched/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

przyczynić się do stworzenia bardziej pokojowego i harmonijnego świata dla obecnych i przyszłych pokoleń.

Chociaż trudno jest określić dokładny pozytywny wpływ edukacji pokojowej na wysiłki na rzecz budowania pokoju i propagowania praw człowieka, jej ewaluacja często przynosi dobre wyniki, zwłaszcza w przypadku krótkoterminowych formalnych działań w zakresie edukacji pokojowej. Chociaż badania podłużne są rzadkie, niektóre badania wykazały, że takie programy są skuteczne. Na przykład, systematyczne badanie 79 programów edukacji pokojowej wdrożonych w ogólnie spokojnych rządach w latach 1981-2000 wykazało, że 80-90% z nich było skutecznych lub w dużej mierze skutecznych. Inne badania wykazały korzystne korzyści, szczególnie pod względem poczucia własnej wartości uczestników, dostosowania postaw i poprawy zachowania. Uczestnicy programów edukacji pokojowej często wykazują zdolność do stosowania zdobytej wiedzy i umiejętności w codziennym życiu, co sprzyja poprawie relacji i umiejętności rozwiązywania konfliktów¹⁰.

Podsumowując, transformacyjny charakter edukacji na rzecz pokoju odgrywa kluczową rolę w ochronie praw człowieka, wspieraniu pokoju i podejmowaniu złożonych globalnych wyzwań. W związku z tym powinna być ona zintegrowana z różnymi kontekstami edukacyjnymi. Edukacja na rzecz pokoju niewątpliwie stanowi ważny element w działaniach na rzecz promowania pokojowego współistnienia i budowania spójności społecznej. Jej integracja z różnymi kontekstami edukacyjnymi, zarówno formalnymi, jak i nieformalnymi, jest kluczowa dla osiągnięcia szerszego grona odbiorców i wyposażenia uczestników w niezbędne narzędzia do poruszania się w zróżnicowanych środowiskach społecznych. Promowanie kultury szacunku, dialogu i współpracy odgrywa istotną rolę w tworzeniu społeczności integracyjnych i wspieraniu spójności społecznej. Oferując edukację na rzecz pokoju w różnych kontekstach edukacyjnych, możemy dotrzeć do szerszego grona odbiorców i wzmocnić pozycję osób ze wszystkich środowisk, aby stały się aktywnymi agentami pozytywnych zmian. Takie inkluzywne podejście jest niezbędne do budowania bardziej pokojowego i zrównoważonego świata, w którym prawa człowieka są przestrzegane, konflikty są rozwiązywane pokojowo, a różnorodność jest traktowana jako siła, a nie źródło podziałów.

¹⁰ UNESCO, *Raport Peace education in the 21st century An essential strategy for building lasting peace*, Paryż 2024, str. 15, tłumaczenie własne, dostęp: 29.03.2024, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388385>.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Galtung J., *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*, Oslo 1996.

Rada Europy, *Compass – Manual for Human Rights Education with Young People (2nd edition updated in 2020)*, Council of Europe 2020.

Akty prawne:

Karta Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy przyjęta w ramach Zalecenia Rec(2010)7 Komitetu Ministrów, Strasbourg 2010, tekst: http://bc.ore.edu.pl/Content/707/charterpocket_pol.pdf.

Oświadczenie Rządowe w sprawie zmian wprowadzonych do tekstu Konwencji dotyczącej utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury, podpisanej w Londynie dnia 16 listopada 1945 r. z dnia 11 września 1958 r. (t.j. Dz. U. z 1958 r. Nr 63, poz. 311).

Netografia:

European Youth Foundation, Non-formal Education definition, tekst: <https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation/definitions>.

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/Information%20Age>.

The Quaker Council for European Affairs, Report Peace Education – Making a Change, tekst: <https://www.qcea.org/peace-education-report-launched/>.

UNESCO przyjmuje przełomowe wytyczne dotyczące przekrojowej roli edukacji w promowaniu pokoju, tekst: <https://www.peace-ed-campaign.org/pl/unesco-adopts-landmark-guidance-on-educations-cross-cutting-role-in-promoting-peace/>.

THE ROLE OF EDUCATION IN PROMOTING HUMAN RIGHTS AND INTERNATIONAL PEACE ON THE EXAMPLE OF NON-FORMAL EDUCATION FOR PEACE AND HUMAN RIGHTS

Abstract: *The author discusses the role of education in promoting human rights and international peace, particularly through an analysis of non-formal education, in particular peace education and human rights education. She presents various aspects of peace education, such as its importance in addressing the root causes of conflict, developing empathy and promoting intercultural dialogue. The author also emphasizes the need for a holistic approach to peace education, including personal, interpersonal, social and structural aspects. In addition, she examines the importance of peace education in the context of global challenges such as armed conflict, migration and the climate crisis. The author points out that a holistic approach to peace education can contribute to building a more cohesive and peaceful society by promoting empathy, dialogue and cooperation.*

Key words: *education, nonformal education, peace education, human rights, promotion of international peace.*

PRAWO DO SPRAWIEDLIWEGO WYNAGRODZENIA: GLOBALNE NIERÓWNOŚCI I MIĘDZYNARODOWE NORMY PRACY

Streszczenie: Artykuł zatytułowany "Prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia: Globalne nierówności i międzynarodowe standardy pracy" analizuje kwestię sprawiedliwego wynagrodzenia w dzisiejszym środowisku pracy. Pierwsza część artykułu skupia się na historycznych regulacjach dotyczących sprawiedliwego wynagrodzenia, obejmując ich ewolucję i wpływ na kształtowanie obecnego systemu prawa pracy. Następnie artykuł koncentruje się na największych współczesnych wyzwaniach dla międzynarodowych standardów pracy, identyfikując takie czynniki jak globalizacja, elastyczne formy zatrudnienia i rosnące nierówności płacowe, które wpływają na poziom sprawiedliwego wynagrodzenia na całym świecie. W ostatniej części omawiane są współczesne tendencje i ruchy reformatorskie, które mają na celu poprawę prawa pracy i zapewnienie sprawiedliwego wynagrodzenia dla wszystkich pracowników. W artykule omówione zostają kwestie prawne i społeczne związane z problematyką wynagrodzenia w kontekście globalnych nierówności i międzynarodowych standardów pracy.

Słowa kluczowe: Sprawiedliwe wynagrodzenie, Międzynarodowe standardy pracy, Globalne nierówności, Prawo pracy, Ruchy reformatorskie.

REGULACJE DOTYCZĄCE SPRAWIEDLIWEGO WYNAGRODZENIA I ICH HISTORIA

Prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia jest kluczowym elementem praw pracowniczych i stanowi fundamentalny aspekt godnej pracy. Równocześnie należy do podstawowych praw człowieka i jest regulowane przez szereg

¹ ORCID: 0009-0007-4804-5098; magister studiów Artes Liberales na Uniwersytecie Warszawskim

międzynarodowych regulacji i inicjatyw. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona pod koniec 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, podejmuje zagadnienie norm pracy w Artykule 23, według którego „każdy pracujący ma prawo do odpowiedniego i zadowalającego wynagrodzenia, zapewniającego jemu i jego rodzinie egzystencję odpowiadającą godności ludzkiej”².

Równocześnie artykuł ten stwierdza, że każdy człowiek powinien mieć zapewnione prawo do pracy i sprawiedliwego jej wyboru oraz do „równej płacy za równą pracę”. Obywatele państw członkowskich ONZ mają również mieć zapewnione prawo do tworzenia związków zawodowych oraz do przystępowania do nich w celu ochrony własnych interesów pracowniczych. Bardziej szczegółowe zapisy regulujące normy pracy znajdziemy w uchwalonej w 1961 roku Europejskiej Karcie Społecznej³, która definiuje cele polityki społecznej oraz ma na celu ochronę zasadniczych praw ekonomicznych obywateli państw europejskich. Prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia zostało wyszczególnione w Artykule 4 dokumentu, który zobowiązuje jego sygnatariuszy do uznania prawa pracownic i pracowników do zwiększonego wynagrodzenia za nadgodziny, równej płacy dla mężczyzn i kobiet, jak i reguluje kwestię okresu wypowiedzenia oraz potrąceń z wynagrodzeń. Powtórzony został w nim również zapis dotyczący prawa do wynagrodzenia zapewniającego godziwe życie pracownikom, pracownikom i ich rodzinom. Karta społeczna zapewnia również prawo do organizowania się oraz zapewnia ochronę macierzyństwa z perspektywy warunków zatrudnienia.

Podobne dokumenty zostały przedstawione przez podmioty organizujące międzynarodową wymianę handlową oraz weryfikujące normy pracy na świecie, takie jak Międzynarodowa Organizacja Pracy czy Światowa Organizacja Handlu. Pierwsza z nich, w Deklaracji Filadelfijskiej z 1944 roku stwierdza, że „wolność słowa i zrzeszania się stanowią podstawę trwałego postępu; Ubóstwo, gdziekolwiek istnieje, stanowi niebezpieczeństwo dla dobrobytu wszystkich” oraz, że „wszystkie istoty ludzkie, niezależnie od rasy, wyznania lub płci mają prawo dążyć do osiągnięcia zarówno dobrobytu materialnego, jak i rozwoju duchowego w warunkach wolności i godności, bezpieczeństwa ekonomicznego i równości szans.”⁴ Natomiast Deklaracja Międzynarodowej Organizacji Pracy i objęte nią konwencje, zobowiązują członków MOP do “zniesienia stosowania pracy

² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, tekst: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³ Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r. (Dz. U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67 z późn. zm.).

⁴ Deklaracja Filadelfijska, tekst: <https://www.mop.pl/doc/pdf/inne/dekfil.pdf> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

przymusowej lub obowiązkowej we wszelkich jej postaciach, w możliwie najszerszym czasie.⁵ Powtórzone zostały w niej również przedstawione we wspomnianych dokumentach prawa do organizacji związków zawodowych, równości płacy, minimalnego wieku zatrudnienia oraz walki z dyskryminacją w miejscu pracy. Umowy podpisywane przez członków Światowej Organizacji Handlu skupiają się natomiast na kwestiach związanych z rozwojem państw, równouprawnieniem na rynku pracy, związaną z nim ochroną środowiska i walką z dyskryminacją w dziedzinie handlu.

Wspomniane dokumenty stanowią kontynuację historycznego procesu formowania legislacji mającej na celu regulację praw pracowniczych. Te stanowią zaś efekt działań ruchów społecznych, które prawo do godnej pracy, za godziwą stawkę, uznawały za uniwersalne prawo każdego człowieka. Jednym z pierwszych przykładów walki o godną pracę może być zapewne rewolta chłopów angielskich z 1381 roku, która, choć sprowokowana podniesieniem podatków, wzywała do polepszenia warunków pracy⁶. Przypadek ten jest jednak zbyt odległy, aby można go było porównywać do współczesnych przykładów walki o prawa pracownicze. Ta rozpoczęła się jednak również w Anglii, w pierwszej połowie XIX wieku. Wówczas, dzięki staraniom zorganizowanego ruchu młynarzy, wprowadzono serię Praw Fabrycznych (*Factories Acts*), zapewniających m.in. dziesięciogodzinny dzień pracy dla kobiet i dzieci. Pierwsza połowa XIX wieku jest szczególnie istotna dla rozwoju praw pracowniczych również za sprawą tworzonych w tym okresie pierwszych związków zawodowych o zasięgu krajowym, skupiających wykwalifikowanych pracowników jednego zawodu. W 1833 roku z inspiracji Roberta Owena w Wielkiej Brytanii utworzono Krajowy Związek Związków Zawodowych (*Grand National Consolidated Trades Union*) a rok później w Stanach Zjednoczonych założono Krajowy Związek Zawodowy (*National Trades Union*)⁷. W tym okresie rozwijała się również współczesna myśl socjalistyczna, brytyjskiemu odładowi której przewodniczył Frederick Denison Maurice, natomiast niemieckiemu Karol Marks oraz Fryderyk Engels, którzy w 1848 roku opublikowali słynny „Manifest Komunistyczny”.

Ruch robotniczy, rozwijający się wraz z nadejściem rewolucji przemysłowej XIX wieku, zrzeszał robotnice i robotników fabryk i zakładów przemysłowych, którzy zaczęli żądać lepszych warunków pracy i wyższych płac. Dążenia te były

⁵ Konstytucja Międzynarodowej Organizacji Pracy (Dz. U. z 1948 r. Nr 43, poz. 308 z późn. zm.).

⁶ C. Oman, *The Great Revolt of 1381*, Oxford, 1906, s. 153, tekst: <https://archive.org/details/greatrevoltof13800omanuoft/page/152/mode/2up?view=theater> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁷ Encyklopedia PWN, Hasło „związki zawodowe”, tekst: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4002486> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

kontynuowane w XX wieku, szczególnie w krajach europejskich i Ameryce północnej. Związki zawodowe prowadziły walkę o prawa pracownicze i standaryzację norm pracy, takich jak liczba godzin, płaca minimalna czy prawo do strajku. Znaczący przykład reform wprowadzanych w tym okresie dotyczy fabryk Henry'ego Forda. Wprowadzony w nich system produkcji masowej w oparciu o linię produkcyjną umożliwił Fordowi wprowadzenie 40-godzinnego tygodnia pracy, zapewniając równocześnie swoim pracownikom i pracownikom od 1914 roku płacę minimalną w wysokości 5 dol. dziennie (co stanowiło blisko dwukrotną podwyżkę płacy). Okres międzywojenny i lata po II Wojnie Światowej przyniosły dalszy rozwój ruchu robotniczego, który odegrał znaczącą rolę w produkcji na potrzeby wojny. Wówczas istotną rolę w postulatach ruchu zaczęły odgrywać programy socjalne i systemy opieki społecznej oraz rola kobiet w środowisku pracy.

Ten telegraficzny skrót najważniejszych momentów w rozwoju ruchu robotniczego z pewnością nie oddaje sprawiedliwości dekadom walki o prawa pracownika. Jego zadaniem jest jednak nakreślić istotne kwestie dotyczące mechaniki tego procesu. W moim przekonaniu należy zwrócić uwagę na rolę postępu technologicznego, który stanowił podstawę walki o prawa pracownika. To bowiem rewolucja przemysłowa i wynikająca z niej automatyzacja pracy, jak i wynalezienie linii produkcyjnej, stanowiły przełomowe momenty w historii ruchu robotniczego. Nie bez znaczenia jest również rola związków zawodowych, jako mechanizmu wywierania presji na autorach legislacji. Zrzeszający się pracownicy i pracownice wspólnie doprowadzili do wprowadzenia reform zapewniających fundament dzisiejszego wyobrażenia środowiska pracy, ograniczonego do 40 godzin tygodniowo, uznającego weekendy dniami wolnymi od pracy, wykluczającego pracę przymusową. Historyczne spojrzenie na prawa pracownika jest konieczne w rozmowie o współczesnych dążeniach, mających na celu aktualizację tychże praw, uwzględniając współczesne realia i wyobrażenia na temat sprawiedliwego wynagrodzenia i godnej pracy. Nabranie perspektywy pozwala nam zrozumieć, że obecne konstrukty rządzące środowiskiem pracy stanowią w dużej mierze realizację postulatów pracowników pierwszej połowy XX wieku. Dzisiejsze propozycje zmiany tego prawa, niekiedy odbierane ze zdziwieniem czy niechęcią, stają się w tym ujęciu naturalnym procesem reformy praw pracowniczych, które powinny być stale aktualizowane z uznaniem dla postępu technologicznego i społecznego, jak i w celu walki z wyzwaniem współczesnego świata, takimi jak kryzys klimatyczny czy nierówności społeczne.

NAJWIĘKSZE WSPÓŁCZESNE WYZWANIA DLA MIĘDZYNARODOWYCH NORM PRACY

Znając podstawowe założenia dotyczące norm pracy możemy wskazać kluczowe wyzwania, jakie stoją przed zapewnieniem sprawiedliwego wynagrodzenia. Zrozumienie tychże wyzwań pozwoli mi w kolejnym kroku na zbadanie współczesnych tendencji widocznych w ruchu pracowniczym. Na potrzeby tego tekstu omówię pokrótce w moim przekonaniu najważniejsze kwestie ciążyące obecnie nad zachowaniem międzynarodowych norm pracy, ze szczególnym uwzględnieniem sprawiedliwego wynagrodzenia. Wśród nich należy wymienić rozwój elastycznych form zatrudnienia, postępującą automatyzację z wykorzystaniem systemów sztucznej inteligencji, brak przejrzystości w systemach wynagrodzenia oraz trwającą dyskryminację płacową wybranych grup społecznych.

Tzw. elastyczne formy zatrudnienia stanowią zbiorcze określenie dla form zatrudnienia innych, niż w oparciu o umowę o pracę na czas nieokreślony: wymiar czasu pracy może odbiegać od zatrudnienia na pełny etat, miejsce zatrudnienia może być inne niż siedziba pracodawcy, regularność zatrudnienia może być różna niż praca w określonych godzinach, a długość zatrudnienia może być inna niż długoletnie ciągłe zatrudnienie.⁸ Według najnowszych danych Głównego Urzędu Statystycznego, na podstawie umów zleceń i umów pokrewnych w Polsce wykonywało pracę ponad 2,2 mln osób. Oznacza to, że co dziesiąty pracownik czy pracownica w kraju jest zatrudnionych na podstawie umowy cywilnoprawnej. Większość z nich stanowią kobiety⁹. Ponieważ w ich relacji z zatrudniającym nie zachodzi stosunek pracy, nie mogą oni i one liczyć na prawa wynikające z kodeksu pracy. Wśród praw, które przysługują jedynie w ramach umowy o pracę należy wymienić: prawo do urlopu płatnego, do wynagrodzenia za czas choroby, do świadczeń emerytalnych i zdrowotnych, wynagrodzenia za nadgodziny, do odprawy przy zwolnieniu czy do ochrony przed wypadkami w pracy.

Powszechność form zatrudnienia innych niż umowa o pracę nie jest rzeczą nową. Walka z tzw. śmieciówkami, tj. umowami cywilnoprawnymi zawieranimi mimo faktycznego zachodzenia stosunków pracy, jest prowadzona

⁸ Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie Centrum Informacji i Planowania Kariery Zawodowej, *Elastyczne formy zatrudnienia*, Warszawa, 2013, tekst: <https://wupwarszawa.praca.gov.pl/documents/47726/694761/Elastyczne%20formy%20zatrudnienia.%20Informator?version=1.0&t=1406110632866> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁹ *Umowy śmieciowe ciągle żywe. Tyłu Polaków pracuje na zleceniówkach*, tekst: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Umowy-smieciowe-ciagle-zywe-Tylu-Polakow-pracuje-na-zleceniowkach-8681557.html> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

w Polsce przez kolejne obozy rządzące, jednak bez wymiernych skutków. W ostatnich latach problem ten rozwinął się jednak o przypadek tzw. pracy platformowej. Jest to „forma zatrudnienia, w ramach której organizacje lub osoby używają platformy internetowej, by dotrzeć do innych organizacji lub osób w celu rozwiązania konkretnych problemów lub wykonania konkretnych usług w zamian za opłatę.”

Zapewne najbardziej rozpoznawalną firmą prowadzącą tego typu działalność jest Uber, stąd mowa o “uberyzacji” rynku zatrudnienia. „Wraz z ekspansją aplikacji dostawczych i przewoźniczych, normą codziennego życia w Polsce staje się korzystanie z usług biznesu działającego na granicy prawa i pozbawionego społecznej kontroli. Z postępującą wygodą konsumpcji idzie w parze wzrastający wyzysk, degradacja warunków zatrudnienia i skrajne uśmieciewienie stosunków pracy.”¹⁰ – czytamy w dokumencie opublikowanym przez Konfederację Pracy Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych. Uberyzacja norm pracy wspiera agresywną konkurencję, zarówno między korporacjami platformowymi ponoszącymi minimalne koszty prowadzenia działalności, jak i między pracownikami i pracownikami często spędzającymi czas w stanie gotowości, bez realnej płacy. System platformowy i towarzyszące im niestandardowe formy zatrudnienia pozwala na omijanie obowiązków podatkowych. Co jednak szczególnie istotne dla tego tekstu, model ten praktycznie uniemożliwia pracownikom i pracownicom zrzeszanie się i wspólne egzekwowanie swoich praw. Zamiast tego wprowadza skrajną indywidualizację i niemal w pełni zautomatyzowany kontakt z pracodawcą.

Jest to jeden z przypadków tego, jak nowe technologie mogą wpływać na normy pracy. Postęp technologiczny jest rzecz jasna ściśle powiązany z prawami pracownic i pracowników, jak miało to miejsce w przypadku fabryk Forda. Obecnie jednak automatyzacja zdaje się mieć odwrotny wpływ na rynek pracy, niż miała w pierwszej połowie XX wieku. Wówczas pozwalała ona zminimalizować czas pracy, przy równoczesnym podniesieniu płac pracownic i pracowników. Można argumentować również, że pozwoliła na rozwój równouprawnienia w miejscu pracy. Teraz jednak postęp technologiczny, jak widzimy na przykładzie pracy platformowej, przyczynia się do zwiększenia konkurencji między pracownikami, jak i godzin wykonywanej pracy, przy jednoczesnym zmniejszeniu wynagrodzeń. Automatyzacja pracy dodatkowo przyczynia się do lęku o utrzymanie pracy i stabilność finansową.

¹⁰ OPZZ Konfederacja Pracy, *Manifest pracowników platformowych*, tekst: <https://konfederacjapracy.org.pl/wp-content/uploads/2023/05/manifest-praca-platformowa-opzzkp.pdf> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Karykaturalny przykład stanowi tutaj rozwój sztucznej inteligencji. Tego typu systemy, mające za zadanie wykonywać zadania podejmowane do tej pory jedynie przez człowieka, już teraz wpływają na rynek pracy. W tym tekście nie zdołam zagłębić się w temat wpływu AI na rynek pracy, jednak znamienne jest to jak wiele osób czuje niepokój w obliczu rozwoju tej technologii. Ponad połowa osób w wieku 18-24 obawia się przejęcia miejsc pracy przez sztuczną inteligencję¹¹. Tylko w maju ubiegłego roku, w samych Stanach Zjednoczonych 3.9 tys. zwolnień zostało powiązanych bezpośrednio z wpływem AI.¹²

Wpływ postępu technologicznego na rynek pracy nie jest jednak odczuwany jednakowo przez wszystkie grupy społeczne. Np. wykorzystywanie sztucznej inteligencji może mieć zdecydowanie większy wpływ na zatrudnienie kobiet. Według raportu Międzynarodowej Organizacji Pracy, „3,7 proc. wszystkich kobiet zatrudnionych na świecie pracuje na stanowiskach, które można potencjalnie zautomatyzować dzięki technologii generatywnej sztucznej inteligencji, w porównaniu z zaledwie 1,4 proc. mężczyzn. W krajach o wysokich dochodach odsetek ten wynosi wśród kobiet 7,8 proc., co stanowi ponad dwukrotnie więcej niż 2,9 proc. stanowisk obejmowanych przez mężczyzn, które mogą zostać zautomatyzowane.”¹³ Jest to szczególnie niepokojące, zważywszy na to, jak duża pozostaje luka płacowa między kobietami a mężczyznami. W Unii Europejskiej wynosi ona ok. 13 proc.¹⁴ Jest ona natomiast w dużej mierze spowodowana przez brak przejrzystości w systemach wynagrodzenia. Utajnienie płac stanowi przyzwolenie na nadużycia ze strony pracodawcy i prowadzi do utrwalania się nierówności płacowych. Te w konsekwencji prowadzą do pogłębiania się luki emerytalnej, która w Unii Europejskiej wynosi aż 30 proc.¹⁵

WSPÓŁCZESNE TENDENCJE I RUCHY REFORMATORSKIE

Świadomość podstawowych wyzwań, z jakimi borykają się obecnie pracownicy i pracownice, pozwala nam lepiej zrozumieć współczesne ruchy społeczne, dążące do reformy w środowisku pracy. Te w dużej mierze zachowują mechanikę

¹¹ Redakcja SEO.AI, *AI Replacing Jobs Statistics: The Impact on Employment in 2024*, tekst: <https://seo.ai/blog/ai-replacing-jobs-statistics> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹² *Ibidem*.

¹³ Międzynarodowa Organizacja Pracy, *Generative AI and jobs: A global analysis of potential effects on job quantity and quality*, tekst: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/wcms_890761.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁴ Rada Unii Europejskiej, *Przejrzystość wynagrodzeń w UE*, tekst: <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/pay-transparency/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁵ *Ibidem*.

i retorykę ruchów robotniczych XX wieku, korzystając często ze strajków jako formy wywoływania presji na pracodawcach oraz organizując swoje działania wewnątrz związków zawodowych. Obok nich pojawiają się również nowe tendencje na szczeblu legislacyjnym, których reprezentanci i reprezentantki dążą do reformy praw regulujących formy zatrudnienia.

W skali europejskiej zapewne najistotniejszą kwestią podejmowaną przez twórców i twórczynie legislacji jest uregulowanie kwestii umów cywilnoprawnych jako podstawy zatrudnienia. „Dyrektywa o przejrzystych i przewidywalnych warunkach pracy w Unii Europejskiej”¹⁶, której wejście w życie planowane jest na początek przyszłego roku, ma na celu walkę z nadużywaniem umów cywilnoprawnych jako podstawy zatrudnienia. Ma ona służyć „promowaniu bardziej przejrzystego i przewidywalnego zatrudnienia (...) będąc odpowiedzią na wyzwania pojawiające się na rynku pracy w związku ze zmianami demograficznymi, cyfryzacją i nowymi formami pracy.” Głównym celem nowej dyrektywy mają być wspomniani pracownicy i pracownicy platformowi, którzy według jej przepisów zostaliby zatrudnieni na etacie. Zasady opisane w dyrektywie objęłyby jednak również innych przedsiębiorców, którzy również zmuszeni byłiby albo udowodnić, że w relacji z pracownicą czy pracownikiem nie zachodzi stosunek pracy, albo zatrudnić ich na umowę o pracę.

Nie jest to jednak jedyna reforma dotycząca form zatrudnienia, jaka ma obowiązywać w UE. W marcu ubiegłego roku Parlament Europejski przegłosował dyrektywę dotyczącą jawności płac, zobowiązującą pracodawców do publikowania szczegółów wynagrodzenia, jakie wypłaca swoim pracownikom i pracownicom. Dodatkowo, jeżeli różnica w wynagrodzeniu na tym samym stanowisku między kobietą a mężczyzną wyniesie więcej, niż 5 proc., pracodawca ma ponosić sankcję. Podobne przepisy wskazują na wyraźną tendencję w Parlamencie Europejskim, jaką jest zwrócenie szczególnej uwagi na prawa pracownika. Osoby pracujące w UE mają dysponować wachlarzem praw wynikających z samego faktu wykonywania pracy na danym stanowisku. Mają one w szczególności zapewnić równouprawnienie płacowe, niezależnie od wieku, płci czy jakichkolwiek innych czynników i tworzyć zróżnicowane, równe i inkluzywne miejsca pracy.

Te trzy przymiotniki nie cieszą się jednak taką samą popularnością wśród pracodawców za oceanem. Postulaty zawarte w skrócie DEI (*Diversity, Equity and Inclusion*) zostały sformułowane przez ruch pracowniczy w Stanach

¹⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1152 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie przejrzystych i przewidywalnych warunków pracy w Unii Europejskiej (Dz. U. UE. L. z 2019 r. Nr 186, str. 105).

Zjednoczonych już w latach 60. ubiegłego wieku¹⁷ i odnoszą się do strategii i praktyk biznesowych oraz społecznych. Te trzy elementy, zróżnicowanie, równość i inkluzywność, są traktowane jako kluczowe aspekty budowania bardziej sprawiedliwych i zrównoważonych relacji, w tym stosunków pracy. Obecnie jesteśmy jednak świadkami kampanii przeciwko tego typu regulacjom. Prawa sprzeciwiające się działaniom mającym na celu promocję DEI weszły w życie już w 7 stanach. Zostały natomiast zaproponowane i czekają na decyzję odpowiednich organów aż w 18 stanach¹⁸. Na tych przykładach możemy dostrzec rozstrzał w ramach zachodniego świata, między walką z i walką o prawa pracownic i pracowników. Choć ruch pracowniczy w Stanach Zjednoczonych ubiegłego wieku pręźnie się rozwijał, a tamtejsze normy pracy stanowiły przykład jednych z najbardziej progresywnych form zatrudnienia, obecnie za oceanem dostrzegamy coraz silniejsze tendencje anty-związkowe. Tzw. *union busting*, praktyka polegająca na walce z wszelkimi formami zrzeszania się pracownic i pracowników jest szczególnie silna w Stanach Zjednoczonych. Stoi ona natomiast w wyraźnej opozycji do prawa europejskiego, gdzie związki zawodowe wciąż stanowią powszechnie uznaną i cenioną formę zrzeszania się reprezentantów i reprezentantek danego zawodu.

Co ciekawe, rozłam w podejściu do prawa pracownic i pracowników w świecie zachodnim następuje w czasie dramatycznej zmiany w powszechnym wyobrażeniu pracy. Ta została spowodowana po części przez pandemię COVID-19, która rozpowszechniła formę pracy zdalnej. Na początku 2021 roku byliśmy również świadkami tzw. Wielkiej Rezygnacji (*Great Resignation*), kiedy to wiele pracownic i pracowników zdecydowało się zrezygnować z zatrudnienia. Według raportu przeprowadzonego przez *Pew Research Center*, do najczęściej wymienianych powodów odejścia z pracy należała stagnacja wynagrodzeń w związku z rosnącymi kosztami życia, ograniczone możliwości awansu, nieprzyjazne środowisko pracy, brak świadczeń, sztywna polityka dotycząca pracy zdalnej i długotrwałe niezadowolenie z pracy.¹⁹ Pandemia, która w ściśle praktycznym sensie podważyła dotychczasowe wyobrażenie życia pracownika, wykonującego swoją

¹⁷ H. Golden, History of DEI: The Evolution of Diversity Training Programs, Notre Dame University, tekst: <https://www.ndnu.edu/history-of-dei-the-evolution-of-diversity-training-programs/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁸ J. Bryant, C. Appleby, These States' Anti-DEI Legislation May Impact Higher Education, tekst: <https://www.bestcolleges.com/news/anti-dei-legislation-tracker/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁹ K. Parker, J. Menasce Horowitz, *Majority of workers who quit a job in 2021 cite low pay, no opportunities for advancement, feeling disrespected*, Pew Research Center, tekst: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/03/09/majority-of-workers-who-quit-a-job-in-2021-cite-low-pay-no-opportunities-for-advancement-feeling-disrespected/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

pracę osiem godzin dziennie, pięć dni w tygodniu, w miejscu zatrudnienia, miała również powszechny wpływ na podejście do pracy, która przestała być rozumiana, jako najważniejszy element życia dorosłego człowieka. Pandemia stała się dla wielu osób momentem rozwijania własnego hobby, równocześnie uzmysławiając rolę relacji międzyludzkich w naszym życiu. Praca pod wieloma względami zesłała wówczas na dalszy plan.

Ta zmiana sentymentu w stosunku do zatrudnienia wzmocniła głosy wzywające do zmiany w naszym środowisku pracy. Koncepcje takie, jak sześciogodzinny dzień pracy, czterodniowy tydzień pracy czy wprowadzenie bezwarunkowego dochodu podstawowego stały się jeszcze bardziej widoczne. Choć jeszcze niedawno wydawały się one radykalne, obecnie cieszą się coraz większym poparciem. Na koniec tego tekstu chciałbym zaproponować krótką obronę kilku z nich, w kontekście zarówno przedstawionych powyżej procesów historycznych, obowiązującej w świecie zachodnim legislacji regulującej formy zatrudnienia, jak i współczesnych przemian, mających wpływ na środowisko pracy. Obejmując taką perspektywę, możemy argumentować, że pięciodniowy, czterdziestogodzinny tydzień pracy stanowi przestarzały schemat, wprowadzony w połowie XX wieku, który od tego czasu nie doczekał się reformy uwzględniającej dynamiczny postęp technologiczny, jakiego doświadczyliśmy w ostatnich dekadach. Postępująca automatyzacja, ze szczególnym uwzględnieniem wprowadzania sztucznej inteligencji w wielu miejscach pracy, powinna znaleźć odpowiedź w rozwiązaniach prawnych, które zapewniłyby nie tylko ochronę zatrudnienia, ale sprawiedliwą dystrybucję kapitału pozyskiwanego z wprowadzania nowych rozwiązań technologicznych. W tym kontekście nawet jeden z najbardziej radykalnych postulatów dotyczących prawa pracy, jakim jest bezwarunkowy dochód podstawowy, wydaje się logicznym krokiem w procesie reformy prawa pracowniczego. Można wręcz argumentować, że byłby on zgodny z zapisami już dzisiaj istniejących dokumentów regulujących te prawa, które zobowiązują swoich sygnatariuszy do walki nie tylko z pracą przymusową, ale i obowiązkową (jak robi to wspomniana w pierwszej części tekstu Deklaracja Międzynarodowej Organizacji Pracy). Pełną realizacją tego zapisu byłoby zapewnienie niezależności pracowników i pracowniczek od pracodawców, dostarczając im podstawowy dochód, zapewniający godne życie, który również zapewniłby podstawę do roszczenia sobie własnych praw w miejscu zatrudnienia.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawa międzynarodowego:

Deklaracja Filadelfijska, tekst: <https://www.mop.pl/doc/pdf/inne/dekfil.pdf>.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1152 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie przejrzystych i przewidywalnych warunków pracy w Unii Europejskiej (Dz. U. UE. L. z 2019 r. Nr 186).

Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r. (Dz. U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67 z późn. zm.).

Konstytucja Międzynarodowej Organizacji Pracy (Dz. U. z 1948 r. Nr 43, poz. 308 z późn. zm.).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, tekst: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf.

Netografia:

Bryant J., Appleby C., *These States' Anti-DEI Legislation May Impact Higher Education*, tekst: <https://www.bestcolleges.com/news/anti-dei-legislation-tracker/>.

Encyklopedia PWN, Hasło „związki zawodowe”, tekst: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4002486>.

Golden H., *History of DEI: The Evolution of Diversity Training Programs*, Notre Dame University, tekst: <https://www.ndnu.edu/history-of-dei-the-evolution-of-diversity-training-programs/>.

Międzynarodowa Organizacja Pracy, *Generative AI and jobs: A global analysis of potential effects on job quantity and quality*, tekst: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/wcms_890761.pdf.

Oman C., *The Great Revolt of 1381*, Oxford, 1906, tekst: <https://archive.org/details/greatrevoltof13800omanuoft/page/152/mode/2up?view=theater>

OPZZ Konfederacja Pracy, *Manifest pracowników platformowych*, tekst: <https://konfederacjapraczy.org.pl/wp-content/uploads/2023/05/manifest-praca-platfomowa-opzkkp.pdf>.

Parker K., Menasce-Horowitz J., *Majority of workers who quit a job in 2021 cite low pay, no opportunities for advancement, feeling disrespected*, Pew Research

Center, tekst: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/03/09/majority-of-workers-who-quit-a-job-in-2021-cite-low-pay-no-opportunities-for-advancement-feeling-disrespected/>.

Rada Unii Europejskiej, *Przejrzystość wynagrodzeń w UE*, tekst: <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/pay-transparency/>.

Redakcja SEO.AI, *AI Replacing Jobs Statistics: The Impact on Employment in 2024*, tekst: <https://seo.ai/blog/ai-replacing-jobs-statistics>.

Umowy śmieciowe ciągle żywe. Tylu Polaków pracuje na zleceniówkach, tekst: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Umowy-smieciowe-ciagle-zywe-Tylu-Polakow-pracuje-na-zleceniowkach-8681557.html>.

Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie Centrum Informacji i Planowania Kariery Zawodowej, *Elastyczne formy zatrudnienia*, Warszawa 2013, tekst: <https://wupwarszawa.praca.gov.pl/documents/47726/694761/Elastyczne%20formy%20zatrudnienia.%20Informator?version=1.0&t=1406110632866>.

THE RIGHT TO FAIR REMUNERATION: GLOBAL INEQUALITIES AND INTERNATIONAL LABOR STANDARDS

Abstract: *The article titled "Right to Fair Compensation: Global Inequalities and International Labor Standards" examines the issue of fair compensation within the modern labor landscape. The first part of the article delves into the historical regulations concerning fair compensation, including their evolution and impact on shaping the current system of labor rights. Subsequently, the article focuses on the greatest contemporary challenges to international labor standards, identifying factors such as globalization, flexible forms of employment, and growing wage inequalities that affect the level of fair compensation worldwide. The final part discusses contemporary trends and reform movements that aim to improve labor law and ensure fair compensation for all workers. The article attempts to understand the comprehensive legal and social issues related to the question of compensation in the context of global inequalities and international labor standards.*

Key words: *Fair compensation, International labor standards, Global inequalities, Labor rights, Reform movements.*

ROLA DYPLOMACJI W ROZWIĄZYWANIU KONFLIKTÓW ETNICZNYCH I OCHRONIE MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH

Streszczenie: Globalizacja gospodarki, złożone procesy polityczne na świecie oraz socjokulturowe transformacje stanowią codzienne wyzwania. Dyplomacja jako narzędzie stosowane w rozwiązywaniu konfliktów etnicznych oraz w ochronie mniejszości narodowych odgrywa kluczową rolę w dzisiejszym globalnym kontekście politycznym. Konflikty etniczne stanowią istotne wyzwanie dla stabilności i pokoju na świecie, a ich rozwiązanie wymaga kompleksowego podejścia opartego na dialogu, negocjacjach i współpracy międzynarodowej. Z kolei ochrona praw mniejszości narodowych jest nie tylko kwestią etyczną, ale także strategiczną, mającą istotne znaczenie dla zapewnienia równości, sprawiedliwości społecznej i trwałego porozumienia między różnorodnymi grupami społecznymi. Na początku XXI wieku wzrosła rola dyplomacji w zapobieganiu kryzysom, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktów etnicznych, które stanowią jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla stabilności i pokoju na świecie. W obliczu coraz częstszych wystąpień konfliktów etnicznych, działania dyplomatyczne stają się nieodzownym narzędziem w zapobieganiu eskalacji napięć oraz promowaniu dialogu między zaangażowanymi stronami. W niniejszym artykule dokonuje się analizy roli, znaczenia i skuteczności działań dyplomatycznych w kontekście rozwiązywania konfliktów etnicznych oraz ochrony mniejszości narodowych, koncentrując się na identyfikacji kluczowych czynników determinujących skuteczność działań dyplomatycznych w tych obszarach, przy jednoczesnym zwróceniu uwagi na zarówno czynniki wewnętrzne, jak i międzynarodowe.

Słowa kluczowe: dyplomacja, konflikty etniczne, mniejszości narodowe, pokój, dialog międzykulturowy.

¹ ORCID: 0000-0003-1097-8224; Uniwersytet Warszawski

Dyplomacja jako zbiór praktycznych działań, metod i strategii, które stosowane są przez uczestników stosunków międzynarodowych w zależności od konkretnych warunków i zadań rozwiązywania problemów, jest narzędziem, dzięki któremu umacnia się i rozwija współpraca międzynarodowa, oraz regulowane są stosunki międzynarodowe. Jest to mechanizm współdziałania w systemie międzynarodowym, proces realizacji stosunków międzynarodowych poprzez negocjacje oraz uniwersalna instytucja międzynarodowej interakcji². W naukowym środowisku powszechnie uważa się, że rozwiązywanie międzynarodowych konfliktów między etnicznych i sytuacji kryzysowych jest jednym z najbardziej aktualnych zadań współczesnej dyplomacji.

Dzięki swojemu „miękkiemu” charakterowi, oparciu na wyspecjalizowanych organizacjach pozarządowych oraz instytucjach społeczeństwa obywatelskiego, dyplomacja wydaje się być skutecznym mechanizmem rozwiązywania sytuacji konfliktowych tam, gdzie oficjalne struktury są ograniczone, nie posiadają głębokiego zrozumienia przyczyn konfliktów i sposobów ich rozwiązania, lub po prostu nie cieszą się zaufaniem społeczeństwa. Narzędzia dyplomacji, w tym publicznej, takie jak te same struktury NGO, są pożądane w realizacji różnych inicjatyw pozarządowych w dziedzinie bezpieczeństwa, a także w budowaniu pokoju po konfliktach i kształtowaniu atmosfery zaufania między stronnictwami konfliktowymi³.

Zgodnie z klasyczną definicją, konflikt między etniczny to realizacja w różnej formie grupowego antagonizmu, który ma charakter polityczny i w którym przynajmniej jedna ze stron odwołuje się do etniczności. Wśród najbardziej znanych teorii konfliktów etnicznych o charakterze kompleksowym wyróżnia się teorie Josepha Rothschilda, Donalda Horowitza, Teda Gurry oraz Güntera Schlee⁴.

Tak na przykład, Günther Schlee - niemiecki antropolog kulturowy, znany z badań nad etnicznością, konfliktami etnicznymi oraz profesor antropologii społecznej na Uniwersytecie w Bremie i dyrektor Instytutu Antropologii Społecznej Maxa Plancka w Halle/Saale w Niemczech, odwołuje się m.in. do przykładu Jugosławii. Uważa się, że kryzys jugosłowiański jest przykładem klasycznego konfliktu etnicznego we współczesności. W związku z tym sytuacja w Bośni jest najbardziej zmiennym przykładem, którą Günther Schlee określa jako „Jugosławię

² A. Burke, J. George, R. Devetak, *An Introduction to International Relations*, Cambridge University Press 2011, s. 267.

³ M. Shore, *Religion and Conflict Resolution: Christianity and South Africa's Truth and Reconciliation Commission*, Ashgate Pub. Limited 2020, s. 21.

⁴ A. Adediji, *The Politicization of Ethnicity as Source of Conflict: The Nigerian Situation*, Springer Science and Business Media 2016, s. 165.

w miniaturze”⁵. Badania z okresu przedwojennego pokazywały, że następowało stopniowe powstawanie „jugosłowiańskiej etniczności” i rozpoczynał się proces formowania jednego jugosłowiańskiego narodu. W różnych częściach kraju ten proces przebiegał z różnicowaną intensywnością⁶.

W Bośni i Hercegowinie, do lat dziewięćdziesiątych XX wieku, większość społeczeństwa nie przywiązywała wielkiej wagi do kwestii etnicznych. Jednak politycy lokalni, reprezentujący Serbów, Chorwatów i muzułmanów, aktywnie forsowali podziały etniczne, wykorzystując różnice kulturowe jako podstawę dla podziałów społecznych oraz brutalnych starć między nimi. Kryzys na początku lat 90. XX wieku w Bośni nie został zakończony aż do podpisania Porozumień Dayton. Dodatkowo, nasilenie sytuacji w Autonomicznej Prowincji Kosowo doprowadziło do kolejnego etapu kryzysu, który wymagał interwencji międzynarodowych organizacji i dyplomacji, a ostatecznie doprowadził do ogłoszenia niepodległości przez Kosowo w 2008 roku.

Teoria stratyfikacji etnicznej autorstwa Josepha Rothschilda - znanego amerykańskiego historyka, specjalizującego się w badaniach nad Europą Wschodnią i Europą Środkową, a także problematyką etniczną i narodową w tych regionach, kładzie nacisk na postrzeganie grup etnicznych jako podmiotów konfliktu etnicznego, przy czym szczególną uwagę zwraca się na analizę zasobów obu stron oraz ich potencjału do politycznej mobilizacji⁷.

Autor podaje, że analiza konfliktów etnicznych we współczesnej Europie pozwoliła zauważyć pewne stałe tendencje w rozwoju stosunków konfliktowych. Po pierwsze, nawet przy stabilnym rozwoju politycznym i skutecznych technologiach zarządzania konfliktami etnicznymi, często udaje się jedynie częściowo uregulować takie konflikty, ale nie całkowicie je zakończyć. Po drugie, istotne jest posiadanie doświadczenia w rozwiązywaniu konfliktów politycznych oraz obecność zasad demokratycznych w społeczeństwie, co stanowi gwarancję stosowania pokojowych metod rozwiązywania sporów, nawet w przypadku załamania się systemu politycznego państwa. Po trzecie, integracja Europy w jedną przestrzeń europejską de facto minimalizuje znaczenie granic państwowych dla kształtowania i rozwoju etniczności, ale nie oznacza to jednocześnie zakończenia konfliktów o podłożu etnicznym, a raczej zapewnia unikanie takich konfliktów⁸.

⁵ S. Günther, *How Enemies Are Made: Towards a Theory of Ethnic and Religious Conflict*, Berghahn Books 2010, s. 4.

⁶ E. C. Gabbert, J. R. Eidson, M. V. Hoehne, *Dynamics of Identification and Conflict*, Anthropological Encounters, Berghahn Books 2022, s. 176.

⁷ J. Rothschild, *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*, Columbia University Press 1981, s. 18.

⁸ Tamże.

Regulowanie i rozwiązywanie konfliktów między etnicznych stanowi istotną potrzebę dla przetrwania każdej społeczności wieloetnicznej. Relacje między etniczne, ich charakter oraz tendencje rozwojowe zawsze wywierają negatywny wpływ na procesy społeczno-ekonomiczne, kulturowe i polityczne. Tym samym nie tylko opóźniają i zakłócają tok rozwoju społecznego, lecz również mogą zmienić jego kierunek, generując nowe negatywne tendencje i stanowiąc podstawę dla przyszłych konfliktów⁹.

Analizując konflikty etniczne na różnych obszarach geograficznych, można zauważyć, że wiele z nich wykazuje podobne wzorce i mechanizmy. Konflikty te mają swoje korzenie w różnorodnych czynnikach historycznych, społeczno-ekonomicznych i politycznych. Dlatego też uregulowanie konfliktów etnicznych wymaga znalezienia nowego, kompromisowego i akceptowalnego dla wszystkich stron konfliktu, równowagi zaspokajającej ich wzajemne interesy. Aby osiągnąć tę równowagę, konieczne jest spełnienie trzech obligatoryjnych warunków¹⁰:

- po pierwsze, każda ze stron konfliktu musi uznać istnienie sytuacji konfliktowej. Oznacza to uznanie prawa na istnienie każdej ze stron konfliktu, ale nie oznacza to akceptacji słuszności ich żądań i roszczeń. Rozwiązanie konfliktu jest niemożliwe i bezcelowe, jeśli jedna ze stron twierdzi, że jej przeciwnik nie ma prawa na istnienie, a jej stanowisko jest pozbawione podstaw;
- po drugie, istotnym warunkiem w rozwiązaniu konfliktu jest stopień zorganizowania stron: im lepiej zorganizowane, tym łatwiej osiągnąć porozumienie i zapewnić wykonanie warunków umowy. Natomiast rozproszony charakter interesów oraz ich nieokreśloność znacznie utrudnia rozwiązanie sytuacji konfliktowej;
- po trzecie, konfliktujące się strony muszą zaakceptować ustalone zasady gry, które tylko wtedy umożliwiają proces negocjacji. Te zasady powinny zapewnić równe szanse każdej ze stron, czyli zapewnić pewną równowagę w ich relacjach.

W każdej sytuacji konfliktowej, związanej z etnicznością (uczestnicy konfliktu tworzą taką sytuację), pojęcie „etniczność” stopniowo przechodzi w termin „konflikt międzyetniczny”, co prowadzi do konkretnej specyfikacji uczestników

⁹ B. O’Leary, J. McGarry, *The Politics of Ethnic Conflict Regulation: Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts*, Taylor & Francis 2013, s. 268.

¹⁰ U. Schneekener, *Managing and Settling Ethnic Conflicts: Perspectives on Successes and Failures in Europe, Africa, and Asia*, Palgrave Macmillan US 2020, s. 15.

i ich przynależności do różnych społeczności. Dlatego też znaczenie terminu „konflikt” jest związane z czynnikiem etnicznym. W rzeczywistości powstania każdego konfliktu etnicznego uwarunkowane jest istnieniem jakiejś formy nierówności etnicznych¹¹. Dlatego też rozwiązywanie konfliktów etnicznych wymaga znalezienia nowej, kompromisowej i akceptowalnej dla wszystkich stron konfliktu równowagi, która zaspokoi ich wzajemne interesy.

Dalsza część artykułu koncentruje się na roli dyplomacji w rozwiązywaniu konfliktów etnicznych, analizując wybrane przykłady oraz metody działań dyplomatycznych. Zatem jednym z obszarów, na których wystąpiły znaczące konflikty etniczne, jest obszar dawnego Związku Radzieckiego. Etniczne konflikty, które wykształciły się na przestrzeni postsowieckiej, nie są zjawiskami unikalnymi. Wszystkie one mają swoje analogie zarówno w historii, jak i we współczesnym świecie, co pozwala przewidywać ich rozwój oraz wykorzystywać najbardziej skuteczne metody rozwiązywania. Każdy konflikt jest spowodowany istnieniem pewnej formy nierówności między grupami etnicznymi.

Konflikt w Górskim Karabachu między Armenią a Azerbejdżanem jest jednym z najbardziej zaciętych i długotrwałych konfliktów na obszarze postsowieckim. Konflikt ten narodził się w okresie istnienia Związku Radzieckiego w 1988 roku i stał się głównym powodem sporów między niepodległym od 1991 roku Azerbejdżanem a Armenią. Przyczyną konfliktu były różnice w roszczeniach terytorialnych. Początkowo spór dotyczył nierozstrzygniętych kwestii między dwoma republikami związkowymi w ramach jednego federacyjnego państwa, ale później przerodził się w otwarty konflikt zbrojny między dwoma suwerennymi podmiotami prawa międzynarodowego. Pomimo zmiany statusu prawnego obu republik po uzyskaniu niepodległości, nie udało im się rozwiązać sporów terytorialnych dotyczących Górskiego Karabachu¹².

W trakcie negocjacji dotyczących konfliktu w Górskim Karabachu często poruszana jest kwestia sprzeczności między zasadą integralności terytorialnej a prawem narodów do samostanowienia, przy czym strony konfliktu upierają się przy pierwszeństwie jednej zasady nad drugą. W ten sposób Azerbejdżan podkreśla znaczenie zasady integralności terytorialnej, podczas gdy Armenia opowiada się za prawem narodów do samostanowienia, twierdząc, że zasada integralności terytorialnej nie oznacza niepodważalności granic.

¹¹ K. Dharmi, J. Nazroo, L. Bécares, N. Shlomo, N. Finney, *Racism and Ethnic Inequality in a Time of Crisis: Findings from the Evidence for Equality National Survey*, Policy Press 2023, s. 7.

¹² R. Czachor, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Fundacja Instytut Polsko-Rosyjski 2014, s. 310-311.

Dyplomacja odegrała tutaj istotną rolę w dążeniu do rozwiązania tego konfliktu i zapewnienia stabilności w regionie. Sytuacja w Górskim Karabachu skłoniła do zaangażowania mediatorów, takich jak ONZ, OBWE, Rada Europy i Unia Europejska. Grupa Mińska OBWE jest głównym pośrednikiem w procesie pokojowego rozwiązania tego konfliktu i od 1997 roku współprzewodniczącymi Grupy Mińskiej są Rosja, Francja i Stany Zjednoczone¹³.

Próby uregulowania konfliktu w pewnym stopniu złagodziły napięcie, ale nie doprowadziły do jego całkowitego rozwiązania. Podczas negocjacji stało się jasne, że istotną rolę w rozwiązywaniu konfliktu odgrywa wewnętrzna sytuacja polityczna w Azerbejdżanie i Armenii. Górski Karabach stał się już częścią codziennego życia społeczeństw obu krajów, wywołując silne emocje zarówno u Ormian, jak i Azerów. Przez ponad 20 lat międzynarodowe organizacje, takie jak ONZ, Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Parlament Europejski, Organizacja Konferencji Islamskiej, przyjęły szereg rezolucji poświęconych konfliktowi ormiańsko-azerbejdżańskiemu. Wszystkie one zawierają wspólne postanowienia, takie jak wycofanie sił zbrojnych Armenii z terytorium Górskiego Karabachu, zachowanie integralności terytorialnej Azerbejdżanu, powrót wysiedlonej ludności do swoich domów oraz zapewnienie normalnych i równych warunków życia dla społeczności ormiańskiej i azerbejdżańskiej¹⁴.

Podpisane 21 listopada 1995 roku w Dayton (Ohio) porozumienia między Serbią, Chorwacją, a Bośnią i Hercegowiną zapewniały ochronę mniejszościom i otwierały drogę do powrotu uchodźców. Wojna, która wybuchła po rozpadzie byłej Jugosławii, pochłonęła ponad 100 tysięcy istnień i zmusiła miliony ludzi do opuszczenia swoich domów¹⁵. "Porozumienia pokojowe w Dayton są jednym z najważniejszych osiągnięć amerykańskiej dyplomacji, a ich zasady będą nam służyć jako punkt odniesienia" - zauważyła w 1997 roku, siedemnaście miesięcy po podpisaniu Porozumień, sekretarz stanu USA Madeleine Albright¹⁶.

W przypadku Porozumienia w Dayton, dyplomacja odegrała kluczową rolę w zakończeniu wojny w Bośni i Hercegowinie. Proces dyplomatyczny skoncentrował się na negocjacjach, w których uczestniczyły główne strony konfliktu: Bośniacy muzułmanie, Chorwaci bośniacy oraz Serbowie bośniacy. Prawie 30 lat

¹³ A. Pogłódek, *Ustrój państwowy Republiki Górskiego Karabachu w Konstytucji z dnia 10 grudnia 2006 roku*, Warszawa 2021, s. 38.

¹⁴ P. Kwiatkiewicz, *Przemiany polityczne w Azerbejdżanie: Od republiki radzieckiej do współczesnego państwa*, Warszawa 2018, s. 58.

¹⁵ M. Korzeniewska-Wiszniewska, *Serbia pod rządami Slobodana Miloševića: serbska polityka wobec rozpadu Jugosławii w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*, Kraków 2008, s. 163.

¹⁶ L. Hartman, *The Dayton Accords: 25 years of peace in Bosnia and Herzegovina*, <https://share.america.gov/dayton-accords-peace-bosnia-herzegovina/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

temu dyplomaci międzynarodowi, w tym reprezentanci Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej i Organizacji Narodów Zjednoczonych, przyczynili się do osiągnięcia historycznego porozumienia, które położyło kres trwającej trzy i pół roku wojnie w Bośni, tym samym odegrali kluczową rolę w moderowaniu tych negocjacji. Rola dyplomacji wówczas polegała głównie na tworzeniu platformy dialogu między stronami konfliktu, a także na wypracowaniu kompromisowych rozwiązań dotyczących podziału terytorium, republik bośniackich oraz zagadnień związanych z przyszłością państwa bośniackiego, a dyplomaci pracowali nad stworzeniem porozumienia, które zaspokoiłoby aspiracje wszystkich stron konfliktu, jednocześnie zapewniając stabilność i pokój w regionie¹⁷.

Dyplomacja w Dayton zaowocowała podpisaniem Porozumienia pokojowego w Dayton, które oficjalnie zakończyło wojnę w Bośni i Hercegowinie. Porozumienie to ustaliło podział administracyjny oparty na etnicznych liniach podziału, utworzenie dwóch entytetów (*entities*), tj. Republiki Serbskiej i Federacji Bośni i Hercegowiny, a także ustanowienie instytucji nadzoru międzynarodowego, w tym obecność sił pokojowych NATO w regionie. Celem Porozumienia było zakończenie przemocy, odbudowa społecznych relacji i stworzenie warunków do pokojowej przyszłości. Niezwykłym elementem jest fakt, że załącznik 4 do Porozumienia pokojowego zawierał tekst Konstytucji Bośni i Hercegowiny, która obowiązuje do dziś¹⁸.

Innym przykładem jest Porozumienie wielkopiątkowe, podpisane w 1998 roku, które stanowiło przełomowy moment w rozwiązywaniu konfliktu w Irlandii Północnej. Konflikt w Irlandii Północnej jest jednym z długotrwałych konfliktów etniczno-terytorialnych w Europie, który przez wiele dziesięcioleci odgrywał destabilizującą rolę w stosunkach między Wielką Brytanią a Irlandią¹⁹. W procesie negocjacji dyplomatycznych podjęto szereg złożonych działań, mających na celu osiągnięcie porozumienia, które zaspokoiłoby obie strony konfliktu. Oprócz zaangażowania Stanów Zjednoczonych, dyplomacja międzynarodowa odegrała kluczową rolę, wspierając negocjacje i kształtując ramy polityczne, które doprowadziły do podpisania tego porozumienia²⁰.

Dyplomaci pracowali nad stworzeniem zrównoważonych rozwiązań

¹⁷ C. Gerard, L. Kriesberg, *Conflict and Collaboration: For Better Or Worse*, Taylor & Francis 2018, s. 190.

¹⁸ G. Pentassuglia, European Centre for Minority Issues, *Minorities in International Law: An Introductory Study*, Council of Europe Publishing 2002, s. 237.

¹⁹ A. Zięba, *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, Kraków 2013, s. 128.

²⁰ F. de Londras, S. Mullally, *Irish Yearbook of International Law*, Volume 7 (2012), Bloomsbury Publishing 2014, s. 33.

politycznych, które mogłyby zakończyć przemoc i prowadzić do trwałego pokoju w regionie. Istotnym elementem Porozumienia było uzgodnienie zasad decentralizacji władzy w Irlandii Północnej, co miało na celu zapewnienie większej autonomii dla regionu i umożliwienie jego mieszkańcom współdecydowania o swojej przyszłości. Ponadto, Porozumienie zawierało klauzule dotyczące równouprawnienia oraz ochrony praw mniejszości, co miało na celu zmniejszenie napięć etnicznych i zapobieżenie dalszym konfliktom²¹. Tak więc, wspólne i konsekwentne działania dwóch rządów - Wielkiej Brytanii i Republiki Irlandii - w celu uregulowania konfliktu w Irlandii Północnej, podejmowane przez ostatnie dziesięciolecie w ścisłej współpracy z administracją USA i UE, doprowadziły do politycznego rozwiązania konfliktu w Irlandii Północnej.

Podsumowując, XXI wiek jest określany jako epoka „miękkiej siły” (*soft power*), a rozwój i wykorzystanie mechanizmów dyplomacji ludowej, opartych na zasadach dialogu, wzajemnego zrozumienia i szacunku dla różnorodności kulturowej, stanowi skuteczny sposób zapobiegania i rozwiązywania konfliktów między etnicznych. Takie podejście przyczynia się do stworzenia warunków harmonijnego współistnienia różnych grup etnicznych oraz wzmacnia pokój i stabilność w społecznościach wieloetnicznych. Jednocześnie, w dzisiejszym globalnym kontekście, istnieje potrzeba dalszego rozwijania mechanizmów międzynarodowej współpracy oraz promowania zasad sprawiedliwości społecznej i równości, które są kluczowe dla ochrony praw mniejszości narodowych. Poprzez aktywne zaangażowanie międzynarodowych organizacji, takich jak ONZ, UE oraz OBWE, wspierają się procesy dyplomatyczne i negocjacje mające na celu zapewnienie poszanowania praw etnicznych mniejszości oraz budowanie stabilności i pokoju w społecznościach wieloetnicznych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Adediji A., *The Politicization of Ethnicity as Source of Conflict: The Nigerian Situation*, Springer Science and Business Media 2016.

Burke A., George J., Devetak R., *An Introduction to International Relations*, Cambridge University Press 2011.

²¹ K. Henrard, *Devising an Adequate System of Minority Protection: Individual Human Rights, Minority Rights and the Right to Self-Determination*, Brill 2021, s. 287.

- Czachor R., *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Fundacja Instytut Polsko-Rosyjski 2014.
- de Londras F., Mullally S., *Irish Yearbook of International Law*, Volume 7 (2012), Bloomsbury Publishing 2014.
- Dharmi K., Nazroo J., Bécares L., Shlomo N., Finney N., *Racism and Ethnic Inequality in a Time of Crisis: Findings from the Evidence for Equality National Survey*, Policy Press 2023.
- Gabbert E.C., Eidson J.R., Hoehne M.V., *Dynamics of Identification and Conflict, Anthropological Encounters*, Berghahn Books 2022.
- Gerard C., Kriesberg L., *Conflict and Collaboration: For Better Or Worse*, Taylor & Francis 2018.
- Günther S., *How Enemies Are Made: Towards a Theory of Ethnic and Religious Conflict*, Berghahn Books 2010.
- Korzeniewska-Wiszniewska M., *Serbia pod rządami Slobodana Miloševića: serbska polityka wobec rozpadu Jugosławii w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*, Kraków 2008.
- Kwiatkiewicz P., *Przemiany polityczne w Azerbejdżanie: Od republiki radzieckiej do współczesnego państwa*, Warszawa 2018.
- O'Leary B., McGarry J., *The Politics of Ethnic Conflict Regulation: Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts*, Taylor & Francis 2013.
- Pentassuglia G., *European Centre for Minority Issues, Minorities in International Law: An Introductory Study*, Council of Europe Publishing 2002.
- Pogłódek A., *Ustrój państwowy Republiki Górskiego Karabachu w Konstytucji z dnia 10 grudnia 2006 roku*, Warszawa 2021.
- Rothschild J., *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*, Columbia University Press 1981.
- Schneckener U., *Managing and Settling Ethnic Conflicts: Perspectives on Successes and Failures in Europe, Africa, and Asia*, Palgrave Macmillan US 2020, nr 5.
- Shore M., *Religion and Conflict Resolution: Christianity and South Africa's Truth and Reconciliation Commission*, Ashgate Pub. Limited 2020.
- Zięba A., *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, Kraków 2013.

Netografia:

Hartman L., *The Dayton Accords: 25 years of peace in Bosnia and Herzegovina*, <https://share.america.gov/dayton-accords-peace-bosnia-herzegovina/>.

THE ROLE OF DIPLOMACY IN RESOLVING ETHNIC CONFLICTS AND PROTECTING NATIONAL MINORITIES

***Abstract:** Globalization of the economy, complex political processes in the world, and sociocultural transformations present ongoing challenges that we encounter. Diplomacy plays a key role in today's global political context as a tool used to resolve ethnic conflicts and protect national minorities. Ethnic conflicts specifically pose a significant challenge to global stability and peace, requiring a comprehensive approach based on dialogue, negotiation, and international cooperation for resolution. Furthermore, safeguarding the rights of national minorities is not only an ethical imperative but also a strategic necessity for ensuring equality, social justice, and lasting understanding among diverse societal groups. At the onset of the 21st century, the role of diplomacy in preventing crises, particularly ethnic conflicts, has become increasingly important, given their status as one of the most serious threats to stability and peace worldwide. Given the rising prevalence of ethnic conflicts, diplomatic action is becoming an indispensable tool in preventing the escalation of tensions and promoting dialogue between the involved parties. This article examines the role, importance, and effectiveness of diplomacy in resolving ethnic conflicts and protecting national minorities. It focuses on identifying the key factors determining diplomacy's effectiveness in these areas, while also considering both domestic and international factors.*

***Key words:** diplomacy, ethnic conflicts, national minorities, peace, intercultural dialogue*

WOJNY HYBRYDOWE I PRAWA CZŁOWIEKA: NOWA PRZESTRZEŃ DLA DYPLOMACJI

Streszczenie: *Wraz z rozwojem technologicznym, państwa narażone są na coraz to nowsze zagrożenia, bezpośrednio wpływające na poczucie bezpieczeństwa obywateli. Działania posiadające hybrydowy charakter, bardzo często są trudne do wykrycia z uwagi na istnienie w tzw. szarej strefie. Unikatowość zjawiska podkreśla jednoczesne współistnienie czasoprzestrzenne odmiennych generacji wojen. Autorzy postrzegają dyplomację jako ważną determinantę funkcjonowania obecnego ładu międzynarodowego. Zauważają potrzebę dalszego zacieśniania relacji między państwowych poprzez dialog, co może przyczynić się do podjęcia działań zapobiegawczych, a także ewentualnego rozwoju prawa międzynarodowego. Skodyfikowanie nowych zasad ułatwi ograniczenie skutków działalności o charakterze hybrydowym. Wykorzystana została analiza treści: literatury specjalistycznej i aktów prawnych. Zastosowano studium przypadku, które koncentruje się na działalności Federacji Rosyjskiej o charakterze hybrydowym, skierowanej przeciwko m.in. Ukrainie czy Syrii.*

Słowa kluczowe: *dezinformacja, dyplomacja, Federacja Rosyjska, prawa człowieka, wojna hybrydowa.*

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Pojawienie się na początku XXI wieku koncepcji „wojny hybrydowej”, która jako pierwsza została omówiona przez majora amerykańskiej armii Williama J. Nemetha w jego analizie konfliktu w Czeczenii, pt. *“Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare”*, a następnie dalsze rozwijanie badań i idei dotyczących tego zjawiska, czego ukoronowaniem był artykuł szefa Sztabu Generalnego SZ FR

¹ ORCID: 0009-0001-3876-5581; Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

² ORCID: 0009-0006-0244-036X; Uniwersytet Warszawski

Walerija Gierasimowa, pt. „Znaczenie nauki w prognozowaniu” (ros. *Ценность науки в предвидении*), spowodowało burzliwą dyskusję w kręgach wojskowych różnych państw, na temat charakteru przyszłej wojny. Wybuch konfliktu na wschodzie Ukrainy, spowodował, że termin „wojna hybrydowa” przeniósł się z prac i analiz wojskowych do szerszej publiki, a także zaczął kształtować myślenie na temat wojen przyszłości, które miały się charakteryzować przeplataniem się operacji kinetycznych i niekinetycznych, dużym rozmyciem odpowiedzialności i utrudnieniem działań zmierzających do rozwiązania konfliktów.

W niniejszej pracy omówiona została koncepcja wojny hybrydowej, jej wpływ na ochronę praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego, a także, w ramach przykładu, rosyjska percepcja tego zjawiska.

TEORETYCZNE ASPEKTY WOJEN HYBRYDOWYCH

Wojna hybrydowa należy do kategorii zagrożeń asymetrycznych. Takie zagrożenia charakteryzują się tym, że w szeroko pojętym konflikcie groźba pochodzi od strony dysponującej znacznie mniejszym potencjałem w porównaniu z przeciwnikiem. Wymaga to zastosowania odmiennych metod, środków i technik niż zwykły *modus operandi* przeciwnika. Głównym celem działań asymetrycznych jest utrudnienie lub uniemożliwienie wykorzystania przewagi silniejszego podmiotu, jednocześnie optymalizując wykorzystanie własnego, relatywnie ograniczonego potencjału przez słabsze państwo. Jednak zazwyczaj zakres zagrożeń asymetrycznych jest zawężany, a ich aktywność utożsamiana jest z podmiotami pozapaństwowymi³.

Nie zawsze jednak w przypadku wojen hybrydowych występuje wątek dużej różnicy potencjałów podmiotów, natomiast istotnym aspektem jest zacieranie przez aktorów państwowych lub niepaństwowych, stanu pokoju ze stanem wojny, przez co nie występuje wyraźne i tradycyjne ich rozgraniczenie⁴.

Wojna hybrydowa polega na wykorzystaniu słabości przeciwnika, co ma skomplikować procesy decyzyjne w wielu wymiarach (politycznym, wojskowym, gospodarczym, dyplomatycznych, finansowym, społecznym, informacyjnym),

³ R. Kuźniar, A. Bieńczyk-Missala, P. Grzebyk, R. Kupiecki, M. Madej, K. Pronińska, A. Szepetycki, P. Śledź, M. Tabor, A. Wojciuk, *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Warszawa 2020, s. 67-68.

⁴ Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Konflikty o charakterze hybrydowym- prawo jako narzędzie walki*, tekst: <https://archiwum.rcb.gov.pl/konflikty-o-charakterze-hybrydowym-prawo-jako-narzedzie-walki/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

przy jednoczesnym zachowaniu niejednoznaczności i możliwości zaprzeczenia⁵. Obejmuje cały szereg aktywności jawnych, jak i niejawnych, a także aktorów wojskowych, paramilitarnych, cywilnych i innych⁶.

Wojnę hybrydową zalicza się do rodzaju konfliktów występujących w tzw. szarej strefie. Oznacza to swoistą przestrzeń, w której państwa, czy też podmioty pozapaństwowe, są zaangażowane w niekończącą się rywalizację na skraju pokoju oraz wojny. Aktorzy, podejmujący takie działania bezkarnie wykorzystują przestrzeń poniżej progu konfliktu konwencjonalnego, do realizacji swoich celów⁷.

Koncepcja wojny hybrydowej, jako nowego paradygmatu we współczesnych badaniach strategicznych, opiera się na „współistnieniu czasoprzestrzennym kilku odmiennych generacji wojen, które krzyżują się wzajemnie, przenikają i konfrontują na polu walki lub w operacjach innych niż wojna”⁸. Oznacza to, że taki konflikt zawiera zarówno tradycyjne, klasyczne elementy wojen, jak i nowoczesnych konfliktów, starć pomiędzy narodowymi armiami a asymetrycznymi konfliktami, używania super-technologii wojskowych obok prymitywnych broni, walka o terytoria i zasoby, a także spory dotyczące tożsamości i wartości⁹.

Powyższy opis dopełnia definicja zaproponowana przez G. Hoffmana. Opisuje on to zjawisko następująco: „*wojna hybrydowa cechuje się zbieżnością (...) fizyczną i psychologiczną, kinetyczną i niekinetyczną, bojowników i cywilów, (...) sił zbrojnych i społeczności, państw i aktorów niepaństwowych*”¹⁰.

OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA W ERZE WOJEN HYBRYDOWYCH

Z uwagi na drastyczny rozwój zagrożeń i wyzwań godzących w poczucie bezpieczeństwa obywateli, w tym ich praw, istotne jest zapewnienie właściwych aktów prawnych, które gwarantowałyby ich zachowanie. Jednymi z pierwszych aktów, które zapewniają ochronę osób cywilnych podczas konfliktów zbrojnych jest Konwencja Genewska oraz Protokołu dodatkowe do Konwencji Genewskich.

⁵ *Countering Hybrid Warfare Project*, tekst: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁶ *Ibidem*.

⁷ P. Dobias, K. Christensen, *The 'Grey Zone' and Hybrid Activities*, „The Quarterly Journal” 2022, nr 21, s. 1.

⁸ T. Okraska, *Oblicza współczesnych konfliktów zbrojnych*, Katowice 2014, s. 145.

⁹ J. Robb, *Brave New War: The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*, Hoboken 2007, s. 152-164.

¹⁰ F. G. Hoffman, *Hybrid Warfare and Challenges*, „Joint Force Quarterly” 2009, nr 52, s. 34.; A. Gruszcak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, [w:] *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, W. Sokała, B. Zapala (red.), Warszawa 2011, s. 13.

Dodatkowo zapisy dotyczące gwarancji praw człowieka znajdziemy w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, czy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Pośród aktów prawnych dotyczących zakazu okrucieństw i tortur w czasie konfliktów zbrojnych, warto wspomnieć o Konwencji ONZ przeciwko torturom oraz Międzynarodowym Prawie Humanitarnym.

Akty o tematyce *stricte* związanej z zagrożeniami hybrydowymi przyjmowane były również przez organy Unii Europejskiej. Od 2014 roku UE przyjęła ponad dwadzieścia różnorodnych dokumentów odnoszących się do tego zagadnienia. Obejmują one m.in., bezpieczeństwo dostaw energii, ochronę danych, ochronę granic Unii Europejskiej, bezpieczeństwo morskie, przestrzeń kosmiczną oraz walkę z bronią masowego rażenia. W ostatnich latach istotnym czynnikiem w budowaniu odporności Unii Europejskiej na zagrożenia hybrydowe stało się wzmacnianie świadomości sytuacyjnej oraz cyberbezpieczeństwo, wraz z podejmowaniem działań przeciw dezinformacji¹¹.

Dezinformacja jest często jedną z głównych narzędzi prowadzenia wojny hybrydowej i idzie w parze z działaniami, m.in. militarnymi i ekonomicznymi. Warto pamiętać, że również w kontekście działań dyplomatycznych, często państwo prowadzące takie działania, dąży do dezinformowania społeczności międzynarodowej i dyskredytowania państwa-celu¹². Może ona prowadzić do osłabienia zaufania publicznego wobec organów państwowych, a także zmiany stosunku, przynajmniej części państw trzecich, do celu agresji tego typu. Warto zauważyć, że może także powodować wzrost napięć o charakterze etnicznym czy rasowym, co może prowadzić do destabilizacji sytuacji.

Jednocześnie NATO coraz bardziej akcentuje znaczenie zagrożeń cybernetycznych, co potwierdza fakt uznania cyberprzestrzeni za jedną z domen operacyjnych. Wsparcie NATO dla państw członkowskich w zwalczaniu działań hybrydowych koncentruje się na monitorowaniu i analizie zagrożeń, wymianie informacji wywiadowczych oraz doświadczeń krajowych. Świadczy o tym chociażby utworzenie w 2017 roku wydziału ds. analiz zagadnień hybrydowych, w nowym Połączonym Pionie Wywiadu i Bezpieczeństwa (JISD), w Kwaterze Głównej NATO¹³.

¹¹ Ośrodek Studiów Wschodnich, *NATO i Unia Europejska wobec zagrożeń hybrydowych*, tekst: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2020-04-24/nato-i-unia-europejska-wobec-zagrozen-hybrydowych> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹² Ł. Skoneczny, *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, wyd. specjalne, s. 39-50.

¹³ *Ibidem*.

Rozpoczęcie się kryzysu migracyjnego na granicy Białorusi z UE w 2021 roku, spowodowało także dyskusję na temat migracji, jako jednego z narzędzi prowadzenia działań hybrydowych. W kontekście tego konkretnego wydarzenia dość często używano hasła „wojna hybrydowa”. Warto zauważyć, że w przypadku wykorzystania migracji jako jednego z narzędzi prowadzenia działań hybrydowych przeciwko przeciwnikowi, wykorzystywane jest prawo międzynarodowe, a konkretnie umowy dotyczące statusu uchodźców, prawa azylowego, itd¹⁴. Jednocześnie często z wykorzystaniem migracji jako środka prowadzenia wojny hybrydowej, łączy się wykorzystanie dezinformacji, która ma spowodować wzrost nastrojów antyimigranckich i antyuchodźczych¹⁵. Jak widać, takie operacje również mają kompleksowy charakter i ich głównym celem jest doprowadzenie do destabilizacji i niepokojów wewnątrz państwa-celu.

W związku z tym, można także zidentyfikować inne narzędzie wojny hybrydowej, czyli tzw. wojnę prawną (*lawfare*), a więc wykorzystanie prawa w następstwie tradycyjnych środków wojskowych, w celu osiągnięcia określonego celu operacyjnego¹⁶. W kontekście praw człowieka i dyplomacji, stanowi to duże zagrożenie dla podstawy obecnego porządku światowego, jakim jest prawo międzynarodowe. Wykorzystanie wojny prawnej może prowadzić do osiągnięcia celów operacyjnych poniżej progu klasycznej wojny. Ponadto często najbardziej poszkodowane są państwa, które przestrzegają prawa, ponieważ podmioty nieprzestrzegające go, dążą do uzyskania przewagi w konflikcie właśnie w ten sposób.

Wykorzystanie wojny prawnej jest często wspierane działaniami dezinformacyjnymi, w państwach przestrzegających prawa międzynarodowego, w celu wzbudzenia oburzenia opinii publicznej, a także działań dyplomatycznych, które mają prezentować państwo-cel w złym świetle, jako nieprzestrzegającego prawa międzynarodowego. Państwo prowadzące tego typu działalność ma na celu zaprezentowania państwa-celu jako nieprzestrzegającego prawa, co ma zdyskredytować środki podejmowane w celu zapanowania nad sytuacją. Prowadzenie działań mających na celu ograniczenie możliwości wykorzystania wojny prawnej jako narzędzia wojny hybrydowej, będzie w najbliższych latach dużym wyzwaniem dla dyplomacji. Jak podaje część autorów, państwa, które dążą do przestrzegania

¹⁴ P. Łubiński, *Hybrid Warfare or Hybrid Threat – The Weaponization of Migration as an Example of the Use of Lawfare – Case Study of Poland*, „Polish Political Science Yearbook” 2022, nr 51, s. 1-13.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ M. Dressler, *Lawfare: Both an Existential Threat to the International Rule of Law and an Indispensable Tool of American Foreign Policy in the Twenty-First Century*, tekst: <https://www.pennstatelawreview.org/the-forum/lawfare-both-an-existential-threat-to-the-international-rule-of-law-and-an-indispensable-tool-of-american-foreign-policy-in-the-twenty-first-century/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

prawa międzynarodowego, powinny wypracować własne możliwości prowadzenia wojny prawnej w celu przeciwdziałania naruszeniom praw człowieka, czy prawa jako takiego przez innych uczestników stosunków międzynarodowych¹⁷.

Międzynarodowe prawo humanitarne a konflikty o charakterze hybrydowym

Na arenie międzynarodowej przedstawiciele większości państw wyrażają zdanie, że prawo międzynarodowe ma zastosowanie w obszarze technologii informacyjnej i komunikacyjnej. Obejmuje to głównie zobowiązania państw wynikające z Karty Narodów Zjednoczonych, szczególnie obowiązek rozwiązywania międzynarodowych sporów drogą pokojową oraz zakaz użycia siły¹⁸.

Grupa Ekspertów Rządowych ONZ zauważyła jednak, że „międzynarodowe prawo humanitarne stosuje się tylko w przypadkach konfliktu zbrojnego”. Grupa przypominała o „ustanowionych międzynarodowych zasadach prawnych, w tym, w odpowiednich sytuacjach, zasadach humanitarnych, konieczności, proporcjonalności i rozróżnienia, które zostały zidentyfikowane w raporcie z 2015 roku” i uznała „potrzebę dalszych badań nad tym, w jaki sposób i kiedy te zasady mają zastosowanie do wykorzystania w sferze cybernetycznej przez państwa”¹⁹.

Jednocześnie warto zauważyć, że działania hybrydowe charakteryzują się działaniem poniżej progu wojny, co utrudnia zdefiniowanie danej sytuacji jako konfliktu zbrojnego. Dodatkowo, jak zaznaczono, operacje hybrydowe charakteryzują się rozmyciem odpowiedzialności i możliwością zaprzeczania przez państwo prowadzące takie działania udziału w takiej operacji. Warto odnotować, że w przypadku użycia siły militarnej państwo-cel ataku ma prawo do obrony, jednakże w razie użycia środków pozamilitarnych, w grę wchodzi jedynie krajowe prawo karne²⁰.

Istotne jest zrozumienie i oszacowanie ryzyka, które niosą za sobą wojskowe operacje cybernetyczne. Mianowicie, na skalę globalną, potencjalna liczba

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ International Committee of the Red Cross, *Cyber operations during armed conflict are not happening in a 'legal void' or 'grey zone' – they are subject to the established principles and rules of international humanitarian law*, tekst: <https://www.icrc.org/en/document/cyber-operations-during-armed-conflict-are-not-happening-legal-void-or-grey-zone-they-are%E2%80%8C> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Cilevičs Boriss, *Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations*, tekst: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24547&lang=en> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

cywilów narażonych na szkody może być znaczna. W niektórych przypadkach operacji cybernetycznych, szkody dla społeczeństwa mogą być porównywalne do tych, wywołanych operacjami kinetycznymi. Choć tego rodzaju działania nie powodują bezpośrednich obrażeń fizycznych, mogą prowadzić do utraty poufności, integralności i dostępności danych, co może znacząco wpłynąć na poczucie bezpieczeństwa cywilów. Takie operacje również mogą być skierowane przeciwko infrastrukturze krytycznej kraju. Atak na taką instalację może skutecznie sparaliżować działalność danego podmiotu, a skutki takiego działania bardzo często tylko potencjalnie są tymczasowe. W rzeczywistości, proces naprawy szkód fizycznych może być wysoce czasochłonny²¹.

Z uwagi na szczególny charakter jednoczesnych zagrożeń zarówno ze strony klasycznych elementów wojny, jak i nowoczesnych, eksperci prowadzą gorliwą dyskusję na temat zastosowania w takich przypadkach międzynarodowego prawa humanitarnego. Pomimo pozytywnego wydźwięku związanego z próbą jego stosowania przez państwa, występują pewne wyzwania dotyczące interpretacji podstawowych pojęć prawnych w kontekście cybernetycznym. Główne kontrowersje dotyczą definicji terminów „atak” oraz „terytorium”, w tym odniesienie do roli granic terytorialnych w stosowaniu międzynarodowego prawa humanitarnego lub prawa neutralności²².

Mnogość możliwości i narzędzi, które są wykorzystywane w działaniach hybrydowych utrudnia odpowiednią reakcję na nie. Sytuację pogłębia rozwój nowoczesnej technologii, która coraz częściej jest wykorzystywana w warunkach prowadzenia wojny hybrydowej. Utrudnia to także ochronę ludności, ponieważ często nie dochodzi do sensu stricte ataku czy agresji.

NOWA ROLA DYPLOMACJI

Dyplomacja jest jedną z sił, mających istotny wpływ na obecne społeczeństwo informacyjne. Z uwagi na jego ciągły rozwój, a także czynniki zewnętrzne, takie jak dezinformacja, kompetencje i zadania dyplomatów stale się poszerzają. Obecnie dyplomacja traktowana jest jako planowana inicjatywa międzynarodowa i zagraniczna państwa, realizowana za pośrednictwem instytucji i organizacji podległych lub finansowanych przez to państwo. Jej celem jest wywieranie

²¹ ICRC Expert Meeting, *Avoiding civilian harm from military cyber operations during armed conflicts*, Genewa 2020, s. 19.

²² *Ibidem*.

wpływu informacyjnego na opinie i zachowanie społeczeństwa innych państw, w kontekście promowania interesów krajowej polityki zagranicznej²³.

Wyróżniamy dwa rodzaje dyplomacji: dyplomację tradycyjną oraz dyplomację publiczną. Dyplomacja klasyczna zajmuje się stosunkami między państwami lub międzynarodowymi organizacjami, podczas gdy dyplomacja publiczna kieruje się do ogółu społeczeństwa, określonych grup, organizacji społecznych i jednostek. W tradycyjnej dyplomacji zauważalne są stosunki międzynarodowe poprzez integrację symetrycznych podmiotów, natomiast dyplomacja publiczna charakteryzuje się asymetrycznym charakterem²⁴.

Dyplomacja publiczna bardzo często zaliczana jest jako instrument *soft power*. Amerykański politolog, Joseph Nye Jr., wprowadził to pojęcie do międzynarodowego obiegu w 1990 roku²⁵. Definiuje on *soft power* jako: „umiejętność sprawiania, by inni chcieli takich rezultatów, jakich pragniesz”²⁶, a w szczególności „zdolność do osiągnięcia celów poprzez uwodzenie, a nie przymus”²⁷.

Dyplomacja publiczna dąży do promowania interesów narodowych poprzez zrozumienie, informowanie oraz wpływanie na opinię publiczną w celu realizacji interesów rządów, firm i organizacji. Obszary wpływu dyplomacji publicznej są rozległe i wykazują silne powiązania z różnorodnymi aspektami działalności społecznej, obejmującymi sferę religii, kultury, edukacji, ruchy obywatelskie oraz partie polityczne²⁸.

W kontekście tak wpływowego narzędzia, istotne wydaje się dalsze pogłębianie współpracy oraz kontynuacja dialogu między państwami w kwestii norm postępowania odnoszących się do działań wojskowych w cyberprzestrzeni. Istotnym aspektem jest także kształtowanie świadomości wśród sił zbrojnych dotyczącej konsekwencji związanych z przestrzeganiem międzynarodowego prawa humanitarnego. Takie inicjatywy mogą istotnie przyczynić się do zmniejszenia ryzyka szkód wśród populacji cywilnej²⁹. Dyplomacja może posłużyć także do prowadzenia działań wymierzonych w dezinformację poprzez prowadzenie akcji uświadamiających zagrożenia z niej wynikające³⁰.

²³ E. V. Movchan, D. M. Petrenko, *Public diplomacy of Ukraine in the conditions of hybrid war*, Харків 2023, s. 474.

²⁴ M. Mitrović, *Public diplomacy in the paradigm of the hybrid concept of conflict*, „Vojno delo” 2018, nr 2, s. 314.

²⁵ T. Burdzik, *Japoński soft power: wykorzystanie kultury w budowaniu pozycji Japonii na arenie międzynarodowej*, „Kultura-Historia-Globalizacja” 2018, nr 23, s. 29.

²⁶ J. S. Nye, *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York 2004, s. 5.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ M. Mitrović, *Public diplomacy...*, dz. cyt., s. 316.

²⁹ ICRC Expert Meeting, *Avoiding civilian...*, dz. cyt., s. 29.

³⁰ Ł. Skoneczny, *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości...*, dz. cyt., s. 39-50.

Warto także zauważyć, że dyplomacja może być również jednym z narzędzi prowadzenia wojny hybrydowej³¹. Państwo prowadzące takie działania posługuje się nią w celu zdyskredytowania i skompromitowania państwa-celu, a także wpływania na postawę społeczności międzynarodowej wobec swoich działań. Dzięki temu może ono uzyskać odpowiedni kapitał polityczny w ważnych organizacjach międzynarodowych, co może pozwolić na promowanie swoich interesów i łagodzenie ewentualnych negatywnych skutków prowadzenia wojny hybrydowej, takich jak, np. sankcje międzynarodowe³². Działania dyplomatyczne mogą służyć również do prowadzenia dezinformacji poprzez oficjalne wypowiedzi czy publikowane oświadczenia pisemne. Jest to kolejna płaszczyzna, która może zostać skutecznie wykorzystana do prowadzenia wojny hybrydowej.

PRZYKŁAD DZIAŁAŃ HYBRYDOWYCH: ROSYJSKIE DZIAŁANIA HYBRYDOWE

W kontekście wyzwania dla dyplomacji i przestrzegania praw człowieka, jakim z pewnością jest wojna hybrydowa, należy omówić najbardziej znaczący przykład takich działań. W przyszłości zdecydowanie może to ułatwić identyfikację działań hybrydowych, co przyczyni się do podjęcia działań zapobiegawczych, a także ewentualnego rozwoju prawa międzynarodowego. Taki zabieg mógłby doprowadzić do skodyfikowania nowych zasad, które wpłyną na ograniczenie tego typu działalności. W obecnym rozwoju działań hybrydowych, z pewnością prym wiedzie Federacja Rosyjska, która zgodnie z analizą amerykańskiego *Institute Study of War* miała podporządkować wymaganiom swoje planowanie wojskowe³³. Rosjanie mają traktować „wojnę hybrydową” precyzyjnie jako rodzaj wojny, a nie pełnowartościową strategię państwową. Rosja uznaje za wojnę hybrydową działania prowadzone na Ukrainie i w Syrii, ale także wydarzenia na Białorusi czy w Wenezueli³⁴.

Wynika to z rosyjskiego podejścia do tego zjawiska. Rosja uznaje, że tzw. „kolorowe rewolucje” czy „interwencje zbrojne”, które mają na celu zmianę reżimów utrzymujących przyjazne stosunki z Moskwą są jednym z elementem

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ C. Mason, *Russian Hybrid Warfare*, Institute Study of War, tekst: <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Hybrid%20Warfare%20ISW%20Report%202020.pdf> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

³⁴ *Ibidem*.

wojny hybrydowej, prowadzonej przez państwa zachodnie³⁵. Taka percepcja sytuacji, tj. uznanie, że obie strony prowadzą wymierzoną przeciwko sobie wojnę hybrydową, powoduje, że Rosja dostosowuje swoje siły zbrojne do warunków takiego konfliktu³⁶.

Wśród narzędzi wykorzystywanych przez Rosję do prowadzenia wojny hybrydowej można wymienić przede wszystkim operacje dezinformacyjne, ataki cybernetyczne, wykorzystanie służb wywiadowczych, wykorzystywanie dostaw surowców jako elementu nacisku na państwo-cel, ale też użycie oddziałów najemników oraz regularnych sił zbrojnych³⁷. Jednocześnie działalność sił wojskowych jest podporządkowana operacjom informacyjnym, co ma na celu wpływanie zarówno na władze państwowe, jak i społeczeństwo państwa-celu³⁸.

Działania hybrydowe prowadzone przez Rosję są dużym wyzwaniem dla dyplomacji ze względu na odmienną percepcję tego czym jest wojna hybrydowa. Rosjanie często wykorzystują rosyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych oraz placówki dyplomatyczne do wspierania operacji dezinformacyjnych, często połączonych z elementami, tzw. wojny prawnej. Dla przykładu rosyjska dyplomacja często podkreśla notowanie przypadków łamania praw rosyjskojęzycznych mieszkańców Ukrainy, co ma być usprawiedliwieniem rosyjskich działań wobec tego kraju³⁹.

Użycie przez Rosję nieoznakowanych oddziałów wojskowych oraz grup najemniczych utrudnia określenie odpowiedzialności za naruszenia prawa humanitarnego i praw człowieka na terytoriach prowadzonych działań. Wpływa to negatywnie również na nawiązywanie kontaktu z dowództwem, w celu ewentualnego udzielenia pomocy poszkodowanym cywilom. Ponadto rosyjskie działania dyplomatyczne i prowadzenie, tzw. wojny prawnej może powodować dalszą erozję obecnego porządku międzynarodowego, opartego na prawie międzynarodowym. Może to doprowadzić do znacznego upowszechnienia się wojny hybrydowej, jako nowoczesnego sposobu prowadzenia walki, co utrudniać będzie rozwiązywanie konfliktów czy prowadzenie rozmów pokojowych.

³⁵ В. Л. Черноперов, У.И. Сулейманова, *Гибридная война: предпосылки появления, концепции, сущность, цели, инструментарий, правовые вопросы, риски*, "Ноосферные исследования" 2021, nr 3, s. 33-46.

³⁶ С. Mason, *Russian Hybrid War...*, *dz. cyt.*

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ Tamże.

³⁹ С. Ромашенко, *МИД РФ заявил о намерении "защитить русскоязычных" в Украине*, Deutsche Welle 2021, <https://www.dw.com/ru/mid-rossii-zajavil-o-namerenii-zashhishhat-russkih-v-ukraine/a-57180575>, 29.03.2024.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Burdzik T., *Japoński soft power: wykorzystanie kultury w budowaniu pozycji Japonii na arenie międzynarodowej*, „Kultura-Historia-Globalizacja” 2018, nr 23.

Dobias P., Christensen K., *The 'Grey Zone' and Hybrid Activities*, “The Quarterly Journal” 2022, nr 21.

Gruszczak A., *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, [w:] *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, W. Sokała, B. Zapała (red.), Warszawa 2011.

Hoffman F.G., *Hybrid Warfare and Challenges*, „Joint Force Quarterly” 2009, nr 52.

ICRC Expert Meeting, *Avoiding civilian harm from military cyber operations during armed conflicts*, Genewa 2020.

Kuźniar R., Bieńczyk-Missala A., Grzebyk P., Kupiecki R., Madej M., Pronińska K., Szeptycki A., Śledź A., Tabor M., Wojciuk A., *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wydanie drugie zmienione i rozszerzone*, Warszawa 2020.

Łubiński P., *Hybrid Warfare or Hybrid Threat – The Weaponization of Migration as an Example of the Use of Lawfare – Case Study of Poland*, “Polish Political Science Yearbook” 2022, nr 51.

Mitrović M., *Public diplomacy in the paradigm of the hybrid concept of conflict*, “Vojno delo” 2018, nr 2.

Movchan E.V., Petrenko D.M., *Public diplomacy of Ukraine in the conditions of hybrid war*, Харків 2023.

Nye J.S., *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York 2004.

Okraska T., *Oblicza współczesnych konfliktów zbrojnych*, Katowice 2014.

Robb J., *Brave New War: The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*, Hoboken 2007.

Skoneczny Ł., *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, wyd. specjalne.

Черноперов В.Л., Сулейманова У.И., *Гибридная война: предпосылки появления, концепции, сущность, цели, инструментарий, правовые вопросы, риски, Ноосферные исследования*, “Ноосферные исследования” 2021, nr 3.

Netografia:

Cilevičs B, *Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations*, tekst: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24547&clang=en>.

Countering Hybrid Warfare Project, tekst: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf.

Dressler M., *Lawfare: Both an Existential Threat to the International Rule of Law and an Indispensable Tool of American Foreign Policy in the Twenty-First Century*, tekst: <https://www.pennstatelawreview.org/the-forum/lawfare-both-an-existential-threat-to-the-international-rule-of-law-and-an-indispensable-tool-of-american-foreign-policy-in-the-twenty-first-century/>.

International Committee of the Red Cross, *Cyber operations during armed conflict are not happening in a 'legal void' or 'grey zone' – they are subject to the established principles and rules of international humanitarian law*, tekst: <https://www.icrc.org/en/document/cyber-operations-during-armed-conflict-are-not-happening-legal-void-or-grey-zone-they-are%E2%80%8C>.

Mason C., *Russian Hybrid Warfare, Institute Study of War*, tekst: <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Hybrid%20Warfare%20ISW%20Report%202020.pdf>.

Ромашенко С., *МИД РФ заявил о намерении "защитить русскоязычных" в Украине*, Deutsche Welle, 2021, <https://www.dw.com/ru/mid-rossii-zajavil-o-namerenii-zashhishhat-russkih-v-ukraine/a-57180575>, 29.03.2024.

Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Konflikty o charakterze hybrydowym - prawo jako narzędzie walki*, tekst: <https://archiwum.rcb.gov.pl/konflikty-o-charakterze-hybrydowym-prawo-jako-narzedzie-walki/>.

HYBRID WARS AND HUMAN RIGHTS: A NEW SPACE FOR DIPLOMACY

Abstract: *As technology advances, governments are exposed to greater and newer risks, which have a direct impact on residents' sense of security. The existence of the so-called gray zone makes hybrid activities difficult to identify. The simultaneous space-time cohabitation of multiple conflicting generations emphasizes the phenomenon's uniqueness. Diplomacy, according to the authors, is a crucial factor in how the current international order functions. They emphasize the importance of strengthening interstate relations through conversation, which can help with preventive measures and the development of international law. Codifying new norms will help to restrict the effects of hybrid activity. Content analysis was performed on specialized literature and legal acts. A case study was employed that focuses on the Russian Federation's hybrid efforts against, among others, Ukraine and Syria.*

Key words: *disinformation, diplomacy, Russian Federation, human rights, hybrid war.*

PRAWA KOBIET NA ŚWIECIE: POSTĘPY I WYZWANIA W DYPLOMACJI MIĘDZYNARODOWEJ

Streszczenie: *Dążenie do równości płci i ochrona praw kobiet są filarami globalnego rozwoju i praw człowieka. Niniejszy artykuł zagłębia się w zróżnicowany krajobraz międzynarodowej dyplomacji dotyczącej praw kobiet, badając zarówno poczynione postępy, jak i utrzymujące się wyzwania w skali globalnej. Poprzez kompleksową analizę kluczowych konwencji i inicjatyw międzynarodowych, bada postępy osiągnięte w promowaniu praw kobiet na arenie międzynarodowej. Co więcej, krytycznie wskazuje na istniejące bariery i niepowodzenia utrudniające pełną realizację równości płci, w tym normy kulturowe, uprzedzenia instytucjonalne i złożoność geopolityczną. Szczególną uwagę poświęcono najnowszym trendom, takim jak wpływ ruchów oddolnych, na kształtowanie dyskursu i wyników działań dyplomatycznych mających na celu promowanie praw kobiet.*

Słowa kluczowe: *prawa kobiet, dyplomacja międzynarodowa, Organizacja Narodów Zjednoczonych, wyzwania, równość płci*

Kwestia praw kobiet obecna jest na forum międzynarodowym od lat. Naturalnie nasuwającym się pytaniem jest konieczność wyodrębniania praw kobiet z szerszej kategorii praw człowieka. Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w 1948 roku Powszechna Deklaracja Praw Człowieka w artykule 2 precyzuje bowiem, że jej zapisy odnoszą się do każdego człowieka „bez jakiegokolwiek różnicy, zwłaszcza ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne lub jakiegokolwiek inne (...)”².

¹ ORCID: 0009-0002-0481-3319; Europejska Akademia Dyplomacji

² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, tekst: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Prawa kobiet są ściśle związane z prawami człowieka, jednak debata o ich wyróżnieniu rozpoczęła się ze względu na nierówne stosowanie tych drugich wobec wszystkich osób - tak samo kobiet, jak i mężczyzn, mimo deklarowanej „powszechności”. Sytuacja taka mogła mieć miejsce z powodu braku wyraźnego odniesienia do kobiet we wspomnianym akcie prawa międzynarodowego, prowadząc do partykularnego stosowania jego zapisów przez różne kraje. Niewyszczerzenie praw kobiet potęgowało ich poczucie braku bezpieczeństwa, co z kolei doprowadziło państwa do przyjmowania kolejnych konwencji i organizowania konferencji poświęconych sytuacji kobiet³. Pomimo wielu kroków naprzód, przed dyplomacją międzynarodową wciąż stoją wyzwania na drodze do pełnego równouprawnienia płci. Lata dyskryminacji kobiet w wielu obszarach (by wymienić kilka: edukacja, zatrudnienie, opieka zdrowotna, życie polityczne) i działalność kobiecych grup i państw w celu zniwelowania nierówności niewątpliwie przyniosły efekty. Wciąż jednak żadne z państw nie może pochwalić się pełną równością płci, która również jest uznawana za podstawowe prawo człowieka. Jak wskazuje Global Gender Gap Index z 2023 roku, przy zachowaniu obecnej dynamiki, pełna równość płci może zostać osiągnięta za 131 lat⁴.

Mówiąc o dyplomacji międzynarodowej, czy multilateralnej, nie sposób nie zwrócić się w stronę Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ). Organizacja ta, jako podmiot uniwersalny, zrzesza 193 państwa i tym samym swoim zasięgiem obejmuje cały świat. Uniwersalizm ONZ związany jest również z tematycznym zakresem jej działalności i objęciem swoim zainteresowaniem szerokiej gamy praw człowieka. Nie dziwi zatem fakt zaangażowania ONZ w prawa kobiet i działalność na rzecz równości płci.

Wspomniana już Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, przyjęta w grudniu 1948 roku przez państwa członkowskie ONZ, pozostaje najważniejszym dokumentem międzynarodowym odnoszącym się do tej tematyki. Stanowi podstawę i inspirację dla przyjmowanych później norm, podkreślając równość obowiązywania praw człowieka. Chociaż deklaracja sama w sobie nie ma charakteru prawnie wiążącego, a podczas głosowania pojawiały się głosy sprzeciwu, jej przyjęcie było dużym osiągnięciem, mającym wpływ na późniejsze dokumenty⁵.

³ D. Bonisławska, *Zarys problematyki praw kobiet we współczesnym świecie*, [w:] *Kobiety w systemie bezpieczeństwa*, A. Gasztold, K. Oblińska (red.), Warszawa 2021, s. 44.

⁴ Global Gender Gap Index, World Economic Forum, tekst: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

⁵ G.J. Andreopoulos, *Universal Declaration of Human Rights*, tekst: <https://www.britannica.com/topic/Universal-Declaration-of-Human-Rights> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Na przestrzeni lat w oenietowskim katalogu konwencji pojawiło się kilka istotnych dokumentów odnoszących się stricte do praw kobiet oraz precyzujących i wzmacniających zasady Powszechnej Deklaracji. Pierwszym, o którym warto wspomnieć jest Konwencja dotycząca jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet z pracą jednakowej wartości, przyjęta w Genewie w 1951 roku, wprowadzająca zasadę równego wynagradzania kobiet i mężczyzn za pracę o jednakowej wartości, a także zobowiązująca do obiektywnej wyceny pracy bez dyskryminacji ze względu na płeć⁶.

Drugą konwencją, której nie należy pominąć jest Konwencja o prawach politycznych kobiet z 1953 roku. Jej znaczenie jest tym większe, że w 1945 roku tylko w połowie krajów ówczesnego ONZ obowiązywały równe prawa do głosowania dla kobiet i mężczyzn. Co więcej, raport Sekretarza Generalnego ONZ z 1950 roku wskazywał, że kobiety nie miały w praktyce równego dostępu do prawa do głosowania i sprawowania urzędów w 22 państwach, nawet jeśli formalnie takie prawa im przysługiwały⁷. Konwencja z 1953 roku, jako pierwsza na poziomie międzynarodowym, zobowiązała państwa-strony do przyznania kobietom czynnego i biernego prawa wyborczego, a także do zapewnienia im równego z mężczyznami i pozbawionego dyskryminacji udziału w życiu publicznym, w tym sprawowania urzędów publicznych⁸.

Dla zapewnienia równego prawa do edukacji, UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Edukacji, Nauki i Kultury), w 1960 roku przyjęła Konwencję ws. zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty. Konwencja ta ma na celu wyeliminowanie wszelkich form dyskryminacji w zakresie dostępu do edukacji, zobowiązując państwa do prowadzenia bezpłatnej i obowiązkowej edukacji na poziomie podstawowym dla wszystkich, a także do zapewnienia dostępu do nauki na poziomie średnim i wyższym. Dokument ten obejmował swoim zasięgiem szersze grupy osób, jednak przyczynił się też do zagwarantowania równych możliwości edukacyjnych dla kobiet⁹.

18 grudnia 1979 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło dokument znany jako Międzynarodowa Karta Praw Kobiet, oficjalnie: Konwencję w sprawie

⁶ Konwencja (NR 100) dotycząca jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości, przyjęta w Genewie dnia 29 czerwca 1951 r. (Dz. U. z 1955 r. Nr 38, poz. 238).

⁷ G. Luchsinger (red.), *A short history of the Commission on the Status of Women*, Nowy Jork 2019, s. 6.

⁸ Konwencja o prawach politycznych kobiet z dnia 31 marca 1953 r. (Dz. U. z 1955 r. Nr 16, poz. 86).

⁹ Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r. (Dz. U. z 1964 r. Nr 40, poz. 268).

Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji wobec Kobiet (CEDAW). Już w preambule do Konwencji państwa-strony potwierdzają, że pod auspicjami ONZ przyjętych zostało dotychczas wiele konwencji, deklaracji, rezolucji i zaleceń, mających na celu zobowiązać państwa do zapewnienia równych praw mężczyznom i kobietom. Pozostają one jednak „zaniepokojone tym, (...) że kobiety nadal są przedmiotem istotnej dyskryminacji”, wobec czego zdecydowały o stworzeniu tejsze konwencji¹⁰. Dokument ten jest przełomowy w tym sensie, że nie skupia się ogólnie na dyskryminacji ze względu na płeć, a jedynie kobiet, podkreślając tym samym, że to one są główną grupą narażoną na dyskryminację¹¹.

Ważnym wkładem Konwencji w międzynarodowe prawa kobiet było wprowadzenie definicji dyskryminacji kobiet. Konwencja ws. Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji wobec Kobiet jest w swoim zakresie zdecydowanie szersza niż wszystkie przyjęte wcześniej dokumenty i stanowi całościowe ujęcie praw kobiet, a obowiązki państwa w niej zawarte odnoszą się zarówno do sfery publicznej, jak i prywatnej. Mówi o równych prawach kobiet w dziedzinach polityki i w życiu publicznym państwa, kształcenia, zatrudnienia, opieki zdrowotnej, a także w życiu gospodarczym i społecznym. Konwencja zobowiązuje państwa-strony do zapewnienia równości kobiet i mężczyzn wobec prawa, a także do „przyjęcia stosownych kroków dla zapobieżenia handlowi kobiet i czerpania zysków z prostytucji”. Interesującą kwestią jest artykuł 5 Konwencji, zobowiązujący państwa do działania na rzecz „likwidacji przesądów, zwyczajów i stereotypów, utrwalających przekonanie o wyższości lub niższości jednej z płci”. Co ważne, w celu badania postępów w stosowaniu Konwencji, artykuł 17 ustanawia Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet (CEDAW). Konwencja ratyfikowana została dotychczas przez 186 państw - w tym gronie brakuje m.in. Stanów Zjednoczonych. Co więcej, prawie 50 państw ratyfikowało Konwencję z zastrzeżeniami. Warto jednak wspomnieć również o sukcesach jej implementacji. Z badań Australijskiego Instytutu Praw Człowieka wynika, że w latach 1997-2020 w 117 krajach wdrożone zostały 432 nowe prawa lub poprawki odnoszące się do właściwości Konwencji. Stanowi to 46% wszystkich rekomendacji Komitetu CEDAW¹².

¹⁰ Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71).

¹¹ Ogólne Rekomendacje przyjęte przez Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet nr 25, tekst: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/zalecenia%20po%20polsku.pdf> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹² J. Shanthosh, *Redressing the balance: Using human rights law to improve health for women everywhere*, “The George Institute for Global Health and the Australian Human Rights Institute University of New South Wales” 2023, s. 77.

Ostatni dokument z systemu ONZ dotyczący praw kobiet przyjęty został w 1993 roku - była to Deklaracja o Eliminacji Przemocy wobec Kobiet. Deklaracja stanowi uzupełnienie i wzmocnienie zapisów Konwencji ws. Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji wobec Kobiet, co zostaje potwierdzone w preambule dokumentu. Podstawą i uzasadnieniem dla przyjęcia Deklaracji przez Zgromadzenie Ogólne ONZ jest stwierdzenie, że to właśnie przemoc wobec kobiet jest główną przeszkodą w realizacji zarówno zapisów wspomnianej Konwencji, jak i ogranicza możliwości kobiet w zakresie uzyskania prawnego, społecznego i politycznego równouprawnienia. Deklaracja nakłada na państwa szereg zobowiązań, których realizacja ma na celu prowadzenie polityki zmierzającej do wyeliminowania przemocy wobec kobiet. Zaznacza się przy tym, że państwa nie mogą powoływać się na żaden obyczaj, tradycję lub względy religijne, które mogłyby odwieść je od realizacji swoich obowiązków wynikających z Deklaracji. Ponownie istotną kwestią jest podkreślenie, że państwa mają działać na rzecz ścigania i karania sprawców przemocy wobec kobiet zarówno w życiu prywatnym, jak i publicznym¹³.

Niewątpliwie ważne dla praw kobiet, ich obecności na międzynarodowej agendzie, a także dające możliwość debaty nie tylko między państwami, ale również z uwzględnieniem społeczeństwa obywatelskiego były cztery Światowe Konferencje w sprawach Kobiet. Organizowane były od 1975 roku co 5 lat i przeplatały się z przyjmowaniem części wspomnianych powyżej konwencji, a każda z nich miała swój temat przewodni. Chronologicznie pierwszą konferencją była Konferencja w Meksyku z 1975 roku, będącego jednocześnie Międzynarodowym Rokiem Kobiet, ustanowionym na podstawie Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, co dodatkowo podkreślało znaczenie kwestii kobiet na arenie międzynarodowej. Celem konferencji meksykańskiej było wzmocnienie działań na rzecz promowania równości płci, dążąc do równoprawnego udziału kobiet w rozwoju i budowaniu światowego pokoju. Druga Światowa Konferencja odbyła się w 1980 roku w Kopenhadze, a jej tematem było zatrudnienie, zdrowie i edukacja kobiet. Konferencja zwróciła uwagę, że równość nie oznacza tylko konieczności eliminacji dyskryminacji prawnej, ale też możliwość aktywnego udziału kobiet w rozwoju. W 1985 roku odbyła się Konferencja w Nairobi, która w efekcie swoich prac wymieniła szereg kwestii szczególnej wagi, wymagających specjalnych działań na poziomie narodowym. Sporządzona lista jest szeroka i zawiera zagadnienia od spraw zatrudnienia i edukacji kobiet, przez świadczenia socjalne i wpływ

¹³ Deklaracja o Eliminacji Przemocy wobec Kobiet, tekst: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1993.html> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

degradacji środowiska, aż po kwestie kobiet z grup mniejszościowych. Strategie przyjęte w Nairobi wskazują na potrzebę współpracy regionalnej i międzynarodowej dla podniesienia statusu kobiet obok działań wewnątrzpaństwowych¹⁴.

Najważniejszą z Konferencji w sprawach Kobiet była ostatnia - Konferencja w Pekinie, odbywająca się w dniach 4-15 września 1995 roku. Konferencja opierała się na osiągnięciach poprzednich trzech spotkań, jednak to właśnie Pekin stanowił punkt zwrotny w globalnym programie na rzecz równości płci. Jak wskazuje UN Women „zasadniczą transformacją, która miała miejsce w Pekinie, było uznanie konieczności przeniesienia uwagi z kobiet na koncepcję płci (gender), uznając tym samym, że cała struktura społeczeństwa oraz wszystkie istniejące w nim relacje między mężczyznami i kobietami, wymagają ponownej oceny. Tylko poprzez fundamentalną zmianę struktury społeczeństwa i jego instytucji pozycja kobiet może zostać w pełni wzmocniona (empowered), pozwalając im zająć należne miejsce jako partnerki równe mężczyznom we wszystkich aspektach życia.¹⁵”

Dokumentami końcowymi przyjętymi w efekcie Konferencji pekińskiej były Deklaracja pekińska oraz Platforma Działania, wskazująca 12 obszarów o kluczowym znaczeniu dla walki z dyskryminacją kobiet. Każdy z obszarów podzielony został na działania, do podjęcia których zobowiązane są państwa, instytucje międzynarodowe, organizacje pozarządowe i sektor prywatny. Wymienione w Platformie obszary to m.in.: kobiety a ubóstwo; edukacja kobiet; kobiety i zdrowie; przemoc wobec kobiet; kobiety a konflikt zbrojny; kobiety u władzy i biorące udział w procesach decyzyjnych; mechanizmy instytucjonalne na rzecz podniesienia statusu kobiet; prawa kobiet jako prawa człowieka; kobiety i środowisko. Przyjmując Platformę, kraje zobowiązały się do stosowania optyki płciowej we wszystkich swoich instytucjach, wdrażanych politykach, planowaniu i podejmowaniu decyzji. Oznacza to, że każde działanie musi być poprzedzone analizą jego wpływu zarówno na kobiety, jak i mężczyzn, a także podparte badaniem ich potrzeb. Punkt ciężkości przeniesiony został tym samym z kobiet i ich pozycji społecznej na konieczność zmian struktur instytucjonalnych i w podejmowaniu decyzji w całym społeczeństwie¹⁶. W kolejnych latach postęp we wdrażaniu Planu Działania, a także nowe obszary, które powinny zostać uwzględnione przez

¹⁴ Conferences, *Women and gender equality*, United Nations, tekst: <https://www.un.org/en/conferences/women> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁵ *The Four Global Womens' Conferences 1975 - 1995: Historical Perspective*, tekst: <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women> [dostęp na dzień: 08.07.2024r.].

¹⁶ *Ibidem*.

państwa, wskazywane były podczas odbywających się co 5 lat spotkaniach. Niestety, wydaje się, że każde kolejne spotkanie wokół tej tematyki było mniej widoczne i znaczące. Jak wskazuje raport przygotowany przez UN Women z okazji 25-lecia Konferencji pekińskiej - w tym czasie zostało wykonanych wiele kroków naprzód, jednak dało się również zaobserwować cofnięcie postępów w niektórych dziedzinach (w szczególności wskazuje się na ubóstwo, dyskryminację, przemoc i nierówną reprezentację w sprawowaniu władzy). W ćwierć wieku po przyjęciu w Pekinie Platformy Działania żadne z państw nie jest nawet blisko realizacji zobowiązań w niej zawartych.¹⁷

W systemie ONZ na rzecz praw kobiet działają również programy i agencje wyspecjalizowane. W tym kontekście istotne miejsce zajmuje wspomniane już UN Women (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women), jednostka utworzona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w lipcu 2010 roku (działalność rozpoczęła w styczniu 2011 roku). Jej powołanie miało na celu skupienie wysiłków i funduszy na rzecz promocji praw kobiet i równości płci pod jednym szyldem. Powstanie UN Women oznaczało bowiem zrzeszenie czterech, odrębnych wcześniej jednostek: Wydziału ONZ ds. Awansu Kobiet (UN Division for the Advancement of Women), Międzynarodowego Instytutu Badawczo-Szkoleniowego na rzecz Awansu Kobiet (International Research and Training Institute for the Advancement of Women), Biura Specjalnego Doradcy Sekretarza Generalnego ds. Płci i Awansu Kobiet (Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women) oraz Funduszu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju Kobiet (United Nations Development Fund for Women). Zadaniem UN Women jest wspieranie państw członkowskich w ustalaniu priorytetów i standardów na rzecz równości płci. W tym celu współpracuje z rządami i społeczeństwem obywatelskim na rzecz projektowania ustaw, polityk, programów i usług koniecznych do zapewnienia odpowiedniego wdrażania wyznaczonych norm. Ponadto, UN Women ma na celu koordynację i nadzór nad wysiłkami innych instytucji międzynarodowych, a także promocję odpowiedzialności za podejmowane działania na rzecz równości płci, poprzez prowadzenie regularnego monitoringu. Zgodnie z rezolucją ZO ONZ 64/289, działalność UN Women ma prowadzić do zwiększenia efektywności koordynacji, spójności i włączaniu aspektu płci (gender mainstreaming) w systemie Narodów

¹⁷ A. Kelly, T. Johnson (red.), *Gender Equality. Women's Rights in Review 25 years after Beijing*, UN Women 2020, s. 55.

Zjednoczonych¹⁸. W tym celu od 2012 roku wdrażany jest Systemowy Plan Działania Narodów Zjednoczonych (UN System-wide Action Plan, UN-SWAP) na rzecz Równości Płci i Wzmacniania Pozycji Kobiet. Umożliwił on systematyczne i mierzalne włączanie aspektu płci w funkcjonowanie wszystkich jednostek w systemie ONZ. Na podstawie planu i zawartych w nim wskaźników instytucje działające w ramach Narodów Zjednoczonych składają coroczne raporty, dzięki którym mierzony jest postęp w uwzględnianiu aspektu płci w ich działalności i planowaniu¹⁹.

Ważna jest również rola Komisji ds. Statusu Kobiet (Commission on the Status of Women), powołanej do życia rezolucją nr 11(II) Rady Gospodarczej i Społecznej NZ z 21 czerwca 1946 roku. Komisja jest ogólnosiwiatowym organem kształtującym politykę, skupionym wyłącznie na promocji równości płci i wzmacnianiu pozycji kobiet. Komisja ma za zadanie przygotowywanie rekomendacji na rzecz promocji praw kobiet w sferach: politycznej, ekonomicznej, obywatelskiej, społecznej i edukacyjnej. Ponadto, Komisja odpowiedzialna jest za monitoring, weryfikację i ocenę postępów i wyzwań w zakresie wdrażania zapisów Deklaracji pekińskiej i Platformy Działania z 1995 roku oraz za wspieranie włączania aspektu płci na wszystkich poziomach. Jej działalność miała duży wpływ na dokumenty przyjmowane na forum ONZ od początku istnienia organizacji. Komisja spotyka się raz w roku, na sesjach w których biorą udział również reprezentanci krajów członkowskich ONZ, przedstawiciele instytucji działających w ramach Narodów Zjednoczonych, a także organizacje pozarządowe, mające status konsultacyjny przy Radzie Gospodarczej i Społecznej NZ. Co 5 lat Komisja zajmuje się kompleksowym przeglądem implementacji pekińskiej Platformy Działania. Komisja ds. Statusu Kobiet ściśle współpracuje z UN Women, która merytorycznie wspiera jej działalność poprzez przygotowywanie analiz politycznych i rekomendacji będących podstawą dyskusji na każdej z corocznych sesji²⁰.

Trzecim podmiotem w systemie ONZ, skupiającym się w swojej działalności wyłącznie na kwestii praw kobiet jest Komitet ds. Eliminacji Dyskryminacji

¹⁸ Resolution 64/289 adopted by the General Assembly on 2 July 2010, United Nations General Assembly, 21 lipca 2010, s. 8-9, tekst: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/479/17/pdf/n0947917.pdf?token=6te3Rvo8dknfo1SeK&fe=true> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

¹⁹ Promoting UN accountability (UN-SWAP and UNCT-SWAP), tekst: <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/un-system-coordination/promoting-un-accountability> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

²⁰ UN Woman, *Commission on the Status of Women, Sixty-four session, Review and appraisal of the implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action (1995) and the outcomes of the 23rd special session of the General Assembly (2000)*, New York, 9-20 March 2020, UN Women 2020, s. 2-6.

Kobiet (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). Jest to ciało złożone z niezależnych ekspertów z zakresu praw kobiet z całego świata, mające za zadanie monitorowanie implementacji Konwencji ws. Eliminacji Wszelkich Form Dyskryminacji wobec Kobiet. Zgodnie z Protokołem dodatkowym do Konwencji, Komitet jest upoważniony do przyjmowania zawiadomień od osób lub grup osób zgłaszających roszczenia dotyczące naruszeń praw chronionych na mocy Konwencji oraz do wszczynania dochodzeń w sytuacjach poważnych lub systematycznych naruszeń praw kobiet. Procedury te mają charakter fakultatywny i są dostępne tylko wtedy, gdy dane państwo je zaakceptowało. Komitet zwykle spotyka się 3 razy w roku. Działalność Komitetu przyczyniła się do wprowadzenia m.in. prawa równości płci w Mongolii, czy regulacji dotyczących przemocy domowej w Turcji, Nepalu, Republice Południowej Afryki i Korei Południowej²¹.

Wydawać się może, że omówione powyżej dokumenty swoim zasięgiem merytorycznym obejmują wszystkie najistotniejsze kwestie z punktu widzenia praw kobiet. Kwestia „zawartości” poszczególnych kategorii praw człowieka i praw kobiet podlega jednak ciągłym zmianom. Wymagają one aktualizacji i ponownego, stałego dyskusowania. Z biegiem czasu i wraz ze zmianami społecznymi pojawia się wiele kwestii, które w dokumentach i konwencjach przyjmowanych na arenie międzynarodowej kilkadziesiąt lat temu nie zostały uwzględnione. W ten sposób np. prawa seksualne i reprodukcyjne, czy prawo do edukacji seksualnej, nie są obecnie włączone do kanonu międzynarodowych praw kobiet, a dyskusja na ich temat trwa. Współcześnie, ze względu na rosnącą polaryzację i konflikty, trudno będzie osiągnąć porozumienie między państwami co do zawartości i uwzględnienia „nowych” praw. Prawa człowieka i prawa kobiet przyjęte i gwarantowane przez instytucje międzynarodowe są często ograniczane przez konieczność konsensusu podczas głosowania.

W ten sposób prawa zawarte w konwencjach międzynarodowych często są tylko najmniejszym wspólnym mianownikiem układających się stron, a dodatkowo często bywają obwarowane zastrzeżeniami poszczególnych państw co do pewnych zapisów. Debata na forach międzynarodowych staje się niemożliwa w warunkach rosnących podziałów pomiędzy państwami „nowoczesnego zachodu” a „tradycjonalistami” oraz idące za tym częste postrzeganie tego pierwszego jako narzucającego swoją liberalistyczną wizję świata (zmaterializowaną w postaci

²¹ United Nations Office of the High Commissioner on Human Rights, *Introduction to the Committee*, tekst: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw/introduction-committee> [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

np. reprodukcyjnych praw kobiet czy praw osób LGBTQI) krajom broniącym tradycji i pierwotnych założeń twórców Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Dyskusja na temat praw kobiet na forach międzynarodowych jest instrumentalizowana w celu podkreślenia, że nawet kwestia tak fundamentalna jak prawa każdego człowieka, rozumiana jest inaczej w krajach „zachodu” i „wschodu”. Prowadzi to do sprzecznych interpretacji nawet obowiązujących już praw. W tym kontekście wyzwanie stanowi nie tylko uzupełnianie i wprowadzanie gwarancji nowych praw kobiet, ale również zbieżne rozumienie i stosowanie tych już istniejących przez różne państwa.

Nie bez znaczenia jest również działalność grup pro- i anty-gender, których interesy, poprzez ich wpływ na władze danego kraju, ścierają się na arenie międzynarodowej. Podczas, gdy te pierwsze działają na rzecz inkluzywności i poszerzania katalogu praw kobiet gwarantowanych międzynarodowo, drugie ograniczają postęp proponując podejście tradycyjne i ideologizując używane pojęcia i język. Z tego powodu trudno jest znaleźć na forum międzynarodowym konsensus co do użycia np. słowa „gender”, czy podjąć rozmowy na temat praw seksualnych i reprodukcyjnych, ponieważ są one uważane przez kraje reprezentujące bardziej konserwatywny front za próbę narzucenia „obcej ideologii”. Nie można pominąć znaczenia języka w dokumentach międzynarodowych, gdyż to on tworzy rzeczywistość polityczną i wpływa na działania podejmowane przez państwa. Dyplomacja multilateralna oznacza również wielojęzyczność, co prowadzi do różnych możliwości interpretacyjnych, w zależności od tłumaczenia terminów, które następnie stają się częścią obowiązującego prawa. Tak, jak w połowie XX wieku, podczas przyjmowania Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka zastanawiano się nad poprawnym, niewykluczającym użyciem słowa „człowiek”²², podobnie obecnie debatuje się nad przysługiwaniem podstawowych praw osobom LGBTQI, a w przypadku niektórych państw, również kobietom. Prawa człowieka powinny podlegać stałemu monitoringowi i refleksji państw, tak, aby jak najpełniej odzwierciedlały zmiany w społeczeństwach. Kwestionowanie przysługiwania praw człowieka dla różnych grup jest zagrożeniem dla ich powszechności, którą zakładają przyjęte dokumenty międzynarodowe. System praw człowieka przestaje mieć sens, kiedy nie jest on rozumiany jako uniwersalny i poddawany jest arbitralnym decyzjom politycznym w państwach, jako gwarantach przestrzegania praw człowieka. To na państwach spoczywa obowiązek uniwersalnego zagwarantowania praw. Tymczasem coraz częściej mamy do czynienia z sytuacją wykluczania

²² W tłumaczeniu na język angielski, jeden z oryginalnych języków dokumentu, zarówno „men”, jak i „human” oznaczają „człowieka”, jednak to pierwsze odnosić się może również jedynie do „mężczyzny”.

niektórych grup lub niepełnego gwarantowania wszystkich praw wszystkim ludziom w tym samym wymiarze, tylko z powodu decyzji politycznych wewnątrz państw, na które wpływ wywierają różne grupy interesów.

Co więcej, relatywnie łatwe staje się kwestionowanie istniejących praw kobiet z powodu nierównego udziału w ich tworzeniu. Brak równej reprezentacji kobiet w gremiach stanowiących prawo na forach międzynarodowych oznacza brak włączenia ich perspektyw i możliwości obrony własnych interesów. Tym bardziej istotna jest rola organizacji pozarządowych działających na rzecz równości płci i włączania kobiet w procesy decyzyjne na poziomie międzynarodowym. Sam system i przeważająca większość jego uczestników nie będzie sama z siebie zainteresowana zmianami strukturalnymi. W tym kontekście ważne jest też konsultowanie wdrażanych praw kobiet wśród społeczeństw i grup skupiających kobiety. Pozwoli to na prawidłowe dostosowanie praw kobiet do ich realnych potrzeb w poszczególnych krajach, dzięki czemu łatwiej będzie uniknąć pogłębiania nierówności. Podobnie ważne jest zrozumienie praw kobiet i ich znaczenia na poziomie społeczeństw, co może przyczynić się do zmniejszenia głosów sprzeciwu wobec nich. Szczególną uwagę należy zwrócić na społeczeństwa i grupy o silnym przywiązaniu do tradycji i religii, jako czynnikach silnie wpływających na respektowanie (bądź nie) pewnych praw przysługujących kobietom. Różnorodność podmiotów dyplomacji międzynarodowej utrudnia przyjmowanie daleko idących zobowiązań, wobec czego potrzebna może okazać się strategia współpracy ze społeczeństwami tradycyjalistycznymi i edukacji, tak, by były one bardziej skłonne do realizacji praw kobiet jako praw człowieka.

Wydaje się, że obecnie na arenie międzynarodowej nie ma przestrzeni na wprowadzanie nowych regulacji dotyczących praw kobiet. Istotnym wyzwaniem będzie skuteczne wyegzekwowanie od państw-stron istniejących już konwencji równego i pełnego stosowania i wdrażania ich zapisów. Konieczne jest wprowadzenie sankcji i wymaganie od instytucji sądowych i legislacyjnych oraz związanych z ochroną praw człowieka wewnątrz państw znajomości i egzekwowania praw kobiet, w całej ich złożoności i przenikaniu się. W tym celu istotne jest włączanie aspektu płci w działalność instytucji na wszystkich poziomach władzy i zwracanie uwagi na intersekcyjność. Warto również zwrócić uwagę na odpowiednie finansowanie inicjatyw na rzecz praw kobiet i lokowanie zasobów finansowych wśród podmiotów dyplomacji międzynarodowej, aby zapewnić prawidłową i stabilną implementację i monitoring tych praw, oraz umożliwić realizację swoich praw przez wszystkie kobiety, zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Boniśławska D., *Zarys problematyki praw kobiet we współczesnym świecie*, [w:] *Kobiety w systemie bezpieczeństwa*, A. Gasztold, K. Oblińska (red.), Warszawa 2021.

Kelly A., Johnson T. (red.), *Gender Equality. Women's Rights in Review 25 years after Beijing*, UN Women 2020.

Luchsinger G.(red.), *A short history of the Commission on the Status of Women*, Nowy Jork 2019.

Shanthosh J., *Redressing the balance: Using human rights law to improve health for women everywhere*, "The George Institute for Global Health and the Australian Human Rights Institute University of New South Wales" 2023.

UN Woman, Commission on the Status of Women, Sixty-four session, Review and appraisal of the implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action (1995) and the outcomes of the 23rd special session of the General Assembly (2000), New York, 9-20 March 2020, UN Women 2020.

Akty prawa międzynarodowego:

Deklaracja o Eliminacji Przemocy wobec Kobiet, tekst: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1993.html>.

Konwencja (nr 100) dotycząca jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości, przyjęta w Genewie dnia 29 czerwca 1951 r. (Dz. U. z 1955 r. Nr 38, poz. 238).

Konwencja o prawach politycznych kobiet z dnia 31 marca 1953 r. (Dz. U. z 1955 r. Nr 16, poz. 86).

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71).

Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r. (Dz. U. z 1964 r. Nr 40, poz. 268).

Ogólne Rekomendacje przyjęte przez Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet nr 25, tekst: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/zalecenia%20po%20polsku.pdf>.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, tekst: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp na dzień: 08.07.2024 r.].

Resolution 64/289 adopted by the General Assembly on 2 July 2010, United Nations General Assembly, 21 lipca 2010, s. 8-9, tekst: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/479/17/pdf/n0947917.pdf?token=6te3Rvo8dknfjo1SeK&fe=true>.

Netografia:

Andreopoulos G.J., *Universal Declaration of Human Rights*, tekst: <https://www.britannica.com/topic/Universal-Declaration-of-Human-Rights>.

Conferences, *Women and gender equality*, United Nations, tekst: <https://www.un.org/en/conferences/women>.

Global Gender Gap Index, *World Economic Forum*, tekst: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/>.

Ogólne Rekomendacje przyjęte przez Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet nr 25, tekst: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/zalecenia%20po%20polsku.pdf>.

Promoting UN accountability (UN-SWAP and UNCT-SWAP), tekst: <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/un-system-coordination/promoting-un-accountability>.

Resolution 64/289 adopted by the General Assembly on 2 July 2010, United Nations General Assembly, 21 lipca 2010, s. 8-9, tekst: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/479/17/pdf/n0947917.pdf?token=6te3Rvo8dknfjo1SeK&fe=true>.

The Four Global Womens' Conferences 1975 - 1995: Historical Perspective, tekst: <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women>.

United Nations Office of the High Commissioner on Human Rights, *Introduction to the Committee*, tekst: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw/introduction-committee>.

WOMEN'S RIGHTS AROUND THE WORLD: PROGRESS AND CHALLENGES IN INTERNATIONAL DIPLOMACY

***Abstract:** The pursuit of gender equality and the protection of women's rights are pillars of global development and human rights. The article delves into the diverse landscape of international diplomacy on women's rights, examining both the progress made and the continuing challenges. Through a comprehensive analysis of key international conventions and initiatives, it examines the progress achieved in promoting women's rights internationally. Moreover, it critically identifies existing barriers and setbacks to the full realization of gender equality, including cultural norms, institutional biases and geopolitical complexity. Special attention is given to recent trends, such as the impact of grassroots movements, in shaping the discourse and outcomes of diplomatic efforts to promote women's rights.*

***Key words:** women's rights, international diplomacy, United Nations, challenges, gender equality*

Tytuł słusznie sugeruje szerokie spectrum przedmiotowe, co znajduje odbicie w bogactwie treści opublikowanych prac. Wspólnym mianownikiem są prawa człowieka i ich ochrona, niemniej poszczególne rozdziały są istotnie zróżnicowane. Zarówno treść książki, jak i jej systematyka wydają się przy tym potwierdzać tezę, że zagadnienia praw człowieka coraz bardziej przenikają różne gałęzie i instytucje. Również dyplomacja, stosunki międzynarodowe i prawa człowieka wzajemnie się przenikają, a nadanie publikacji geopolitycznego tła sprzyja przedstawieniu praw człowieka w ujęciu interdyscyplinarnym.

Prawa człowieka cechuje dynamika przejawiająca się we wkraczaniu przez nie na obszary, na których ich wcześniej nie stwierdzano – postępują bowiem za rozwojem stosunków społecznych, rozwojem techniki czy technologii. A jako, że wymagają ochrony, to za ich rozwojem postępuje rozwój instytucji, procedur i całych mechanizmów ochrony prawnej, często wysoce wyspecjalizowanych, zarówno w wymiarze prawa międzynarodowego, jak i w wymiarze prawa wewnętrznego.

dr hab. Anna Kalisz

ISBN: 978-83-67959-98-8